

Turism:

Incitament för samhällsutveckling
& ett potentiellt problem

Turism: incitament för samhällsutveckling & ett potentiellt problem

Tourism: incentive for development & a potential problem

Elin Rangford

Handledare: Helena Mellquist, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator: Anders Larsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Bitr. examinator: Matilda Alfengård, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: A2E
Kurstitel: Independent Project in Landscape Architecture
Kurskod: EX0846
Program: Landskapsarkitektprogrammet
Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2021
Omslagsbild: Elin Rangford

Nyckelord: **Turism, Överturism, Planering, Landskapsplanering, Fritidshusområden, Naturturism, Gotland, Åre**

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammanfattning

Med dagens snabbt ökande intresse för resande och utforskande av nya platser är turism ett högaktuellt ämne för planerare. Turism leder ofta till fysisk utveckling av landskapet, samtidigt som det även riskerar att leda till problem i landskapet om inte aktiv förvaltning genomförs. På senare år har resande blivit allt enklare, vilket kombinerat med förbättrad samhällsekonomi, har inneburit en snabb ökning i turistflöden till attraktiva turistorter världen över. Effekten av detta är att problem med överturism rapporteras från många håll.

För att minimera uppkomsten av turistrelaterade problem och samtidigt maximera användandet av turisterna som resurs, är det viktigt att alla inblandade aktörer arbetar för en hållbar turismutveckling. För att enkelt kunna ursilja var kompromisser krävs för att hållbarhet ska uppnås, behövs tydliga strategier och analysunderlag. Turisterna behöver tas i åtanke när utveckling av den fysiska miljön genomförs, men fokuset bör vara att genomföra förbättringar för lokalbefolkningen.

Genom att kombinera en litteraturstudie med två fallstudier angriper uppsatsen frågeställningarna på både ett teoretiskt och praktiskt sätt, vilket urskiljer vilka turismrelaterade problem som är aktuella för planerare i svenska kommuner. Utöver detta belyser fallstudierna hur turismarbetet fungerar i Sverige och vilka strategier som används.

Än så länge har inte svenska kommuner drabbats av överturism. Däremot är det viktigt att även planerare i Sverige redan nu arbetar proaktivt med frågor som rör negativ påverkan av turism för att undvika överturism i framtiden. I många fall krävs samarbete mellan olika aktörer och en blandning av olika verktyg, strategier och åtgärder för att turismen ska utvecklas på ett hållbart sätt.

Abstract

The interest in traveling and exploring new places is rising, which makes tourism highly relevant for planners. Tourism often means development of the physical environment, but in too large quantities, it can also lead to difficult management problems. Tourism flows are quickly rising at attractive tourism destinations, and over tourism is being reported in areas all over the globe.

Cooperation between different actors is needed to minimize the risk of problems related to tourism, and at the same time maximize the benefits of tourism in the area. Compromises are necessary and for these to be made properly, clear strategies and analyses are needed. While tourism needs to be considered when planning public areas, focus needs to remain on the needs and rights of the residents.

A combination of a literature study and two case studies is used in this essay, which brings both a theoretical and a practical perspective to the questions at issue. This method made it easier to distinguish which planning related tourism problems are relevant for Swedish municipalities, and what strategies are being used today.

Even though overtourism is not yet an issue in Swedish tourism destinations, it is necessary for Swedish planners to be proactive in working towards a sustainable tourism development. In many circumstances it is necessary to work with a combination of tools, strategies, and measures to make sure the development of tourism doesn't lead to future problems.

Förord

Under landskapsarkitektutbildningen har jag haft turen att besöka många olika svenska kommuner. Dessa besök har lett till insikten att alla kommuner vill växa i invånarantal och att många av strategierna för att nå tillväxt är relaterade till turism i någon form. Detta samtidigt som klimatdebatten i samhället lutar alltmer åt att resande inte är hållbart, och att det rapporteras från olika städer runt om i världen om diverse problem som uppkommer på grund av turister. Dessa två olika perspektiv på turism, tillsammans med mitt eget intresse för att utforska nya platser, kom att spela stor roll när det var dags att välja ämne till min uppsats.

Många har varit delaktiga i skapandet av denna uppsats, och jag vill självklart tacka er alla. Tack till min handledare Helena som stöttat mig genom hela uppsatsen och kommit med nya perspektiv. Tack till alla ni från Åre kommun och Region Gotland som ställt upp på intervjuer för uppsatsen, utan er hade det varit svårt att förankra uppsatsen i verkligheten. Tack till Millicent för allt stöd och all feedback under arbetets gång. Alex och Emma – tack för ert ständiga stöd, både under denna uppsats och under hela min studietid. Och sist men absolut inte minst, tack till mina vänner och min familj – utan er hade denna uppsats förmodligen aldrig tagit sig förbi ett halvfärdigt stadie.

Alnarp 2021-09-10

“Everyone is a tourist at some point
in their life”

- Colau 2014

Innehållsförteckning

Sammanfattning	4
Abstract.....	4
Förord.....	5
1 Inledning.....	8
Bakgrund.....	9
Syfte och mål	10
Frågeställningar.....	10
Metod.....	10
Avgränsningar.....	11
Begreppsförklaring	12
2 Turism & Turismplanering	14
Turism ur ett planeringsperspektiv	15
Hållbar turism?.....	15
<i>Landskapsperspektiv på hållbar turism</i>	16
<i>Riktlinjer för hållbar turism</i>	17
En turistdestinations livscykel	19
Internationella exempel på överturism	20
<i>Thailand</i>	20
<i>Spanien - Barcelona</i>	22
Turism i Sverige	24
<i>Naturturism</i>	24
<i>Kulturturism</i>	28
<i>Strategier för att skydda natur- och kulturmiljöer</i>	29
<i>Aktörer involverade i svensk turismplanering</i>	33
3 Turismplanering i destinationerna Gotland & Åre	40
Gotland.....	41
<i>Region Gotland</i>	41
<i>Strategier och åtgärder</i>	43
<i>Erfarenheter av turism från yrkesverksamma inom kommunen</i>	45
Åre.....	51
<i>Åre kommun</i>	51
<i>Strategier och åtgärder</i>	53
<i>Region Jämtland Härjedalen</i>	55
<i>Erfarenheter av turism från yrkesverksamma inom kommunen</i>	56
Turism under Covid-19 pandemin.....	59
4 Reflektion & Diskussion	60
Slutsats.....	70
Reflektion över metod och genomförande.....	70
Framtida forskning.....	72
Figurförteckning.....	73
Referenslista.....	74

1 INTRODUCTION

Bakgrund

”Sverige skall ha en hög attraktionskraft som turistland och en långsiktigt konkurrenskraftig turistnäring, som bidrar till en hållbar tillväxt och ökad sysselsättning i alla delar av landet” (Tillväxtverket 2019, s 40).

Citatet ovan är en del av ett svenskt turistpolitiskt framtidsmål. Detta innebär att de flesta svenska kommunerna, i viss mån, arbetar för att öka förutsättningarna för turism. Samtidigt har det även uppdagats hur påfrestande turism kan vara både för invånarna i kommunerna, för landskapet och för miljön. Detta märks extra tydligt vid platser som nyligen upptäckts av turister, som har en plötslig ökning i turism av någon anledning eller som inte i grunden har planerats för den nivå av användande som turismen medför (Singh 2012). Även kommuner som upplever större problem relaterade till turism fortsätter att arbeta med att öka förutsättningarna för turism. Ett exempel på detta kan ses på Gotland, som har konstaterat att vissa områden med hög mängd fritidshusturism (även kallat *säsongsbefolkning*) har gentrifierats, men trots detta har kommunen fortfarande målet att genom olika turismprojekt attrahera fler besökare (Region Gotland 2019a).

Idag står turismen i Sverige för cirka 3 procent av landets ekonomi, en siffra som stiger kraftigt varje år (Cassinger & Nilsson 2020). Globalt sett är besöksnäringen en av de snabbast växande näringarna (ibid.). Enligt Världsturismorganisationen [UNWTO] (u.å. a), är turism direkt länkat till både samhällsutveckling och ekonomisk tillväxt. Deras ståndpunkt är även att turism kan användas som ett verktyg för att nå Agenda 2030s globala mål för hållbar utveckling.

”Harnessing tourism’s benefits will be critical to achieving the sustainable development goals and implementing the

post-2015 development agenda” (UNWTO u.å. a).

Vissa av målen är direkt kopplade till turism, andra indirekt. Några som är direkt kopplade är mål 8, *Anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt*, mål 12, *Hållbar konsumtion och produktion* samt mål 14, *Hav och marina resurser*. Enligt världsturismorganisationen är turism och resande en mänsklig rättighet (UNWTO u.å. b), något som kritiserats då denna deklaration sannolikt har varit en bidragande faktor till det ökade intresset i att besöka nya platser, och i förlängning även till överturism (Cassinger & Nilsson 2020).

Överturism är ett nytt begrepp som vuxit fram under 2010-talet för att beskriva de situationer där turismen har uppnått nivåer där konflikter mellan lokalbefolkning och besökande växer fram (Cassinger & Nilsson 2020; Singh 2012). Dessa konflikter är ofta kopplade till negativa konsekvenser på platsen, både fysiska konsekvenser i form av hård belastning och slitage men också en upplevd försämring av lokalbefolkningens livskvalitet som följd av den stora mängden besökare (Cassinger & Nilsson 2020). Överturism är ett snabbt växande problem och det är därför viktigt att hållbara planeringsstrategier finns tillgängliga för att minimera risken för konflikter (Cardoso & Silva 2018; Cassinger & Nilsson 2020; Singh 2012).

Ytterligare ett begrepp man diskuterar är *turistifiering*, när staden går från att vara främst för de som bor där till att främst rikta sig till besökare. Liksom vid

överturism försämras lokalbefolkningens livskvalitet på grund av att priser stiger på både mat och boenden, svårigheter att röra sig i området uppkommer, det sociala livet i området domineras av turister och service som riktar sig mot lokalbefolkning blir mer sällsynt. Platser som utsätts för turistifiering riskerar att förlora sin tidigare identitet, vilket ytterligare spår på konflikter mellan lokalbefolkning och turisterna (Cassinger & Nilsson 2020).

En stor del av de konflikter kopplade till turism som uppstår återkommer till frågan om vem som har rätten att nyttja platsen (Cassinger & Nilsson 2020). Offentliga platser är till för alla, men det finns en rekreativ bärformåga som bestämmer hur många som kan vistas på platsen utan negativ påverkan (Emmelin et al. 2010). Denna kan dock vara svår att kvantifiera då man måste ta i åtanke både fysiska effekter och upplevelsen bland användarna (Cassinger & Nilsson 2020).

Syfte och mål

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur den växande turistnäringen kan påverka den fysiska platsen, samt beskriva hur svenska turistdestinationer arbetar med turismrelaterade planeringsfrågor. Utöver detta ämnar uppsatsen att undersöka samt beskriva vilka utmaningar som turismen innebär för den fysiska planeringen på lokal, kommunal och statlig skala, för att sedan se vad det finns för strategier som kan tillämpas för att lösa dessa. Uppsatsen ska även hjälpa till att förtydliga turistnäringens roll inom svensk samhällsplanering och belysa behovet av att arbeta branschöverskridande med turism.

Målet är att i slutet av uppsatsen ha en översikt över vilka problem en ökande besöksnäring innebär på en kommunal och regional skala. Utifrån detta ska förslag på

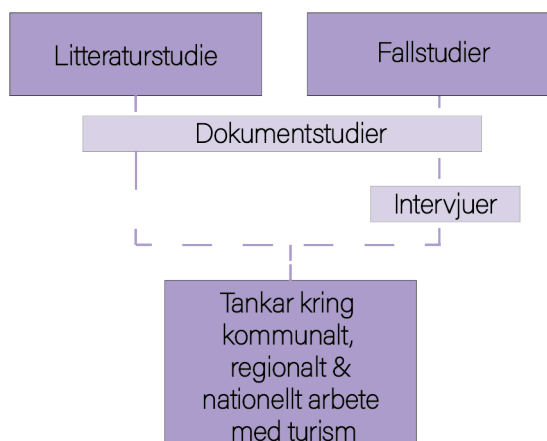
planeringsstrategier och åtgärder som går att tillämpa i arbetet kunna föreslås.

Frågeställningar

- Hur påverkar turism en plats och vilka krav ställer det på den fysiska planeringen?
 - På vilket sätt skiljer sig turismens samhällseffekter beroende på vilken planeringsskala man studerar?
- Vad för strategier och åtgärder finns att tillämpa inom den fysiska planeringen för att förstärka turismens positiva sidor och minimera de negativa aspekterna?
- Vilka aktörer är involverade i arbetet med turismplanering i Sverige, och på vilket sätt?

Metod

I arbetet svaras frågeställningarna på genom att kombinera en litteraturstudie med två fallstudier.

Figur 1: modell över arbetsprocessen

Litteraturstudien behandlar frågeställningarna på en generell nivå, med hjälp av både nationell och internationell litteratur kring ämnet. Sökningar av relevant litteratur är gjorda på sökmotorerna Google och Google scholar, samt Sveriges lantbruksuniversitets databaser Epsilon och Primo. Målet med denna del är att se hur

frågeställningarna ställer sig mot litteraturen i ämnet, för att sedan kunna jämföra med hur arbetet med turism ser ut i de valda fallen. Då problemen relaterade till turism främst har uppkommit de senaste decennierna, har litteratur valts ut med detta i åtanke. Jag har i största mån möjligt försökt att undvika föråldrad litteratur, och har därav begränsat urvalet till litteratur som är skriven på tjugohundratalet.

Fallstudierna behandlar två olika kommuner, Gotland och Åre, som har valts ut med premisen att de båda har höga nivåer av turism. Urvalet är gjort genom "informationsorienterad selektion", alltså att kommuner väljs baserat på förväntningar av vad för information som kan hittas hos dem (Flyvbjerg 2006). I detta arbete har kommunerna valts utifrån min egen tidigare kunskap om populära svenska destinationer.

Inom de två fallstudierna har intervjuer med yrkesverksamma inom kommunerna genomförts för att få en mer nyanserad bild av hur man arbetar med turismfrågor. Intervjuerna kompletterar planeringsdokumenten och tillför ett praktiskt perspektiv till diskussionen som är svårt att hitta i officiella dokument. Intervjuerna används även i arbetet för att få en förståelse för hur långt kommet arbetet med turismfrågor är i dessa kommuner, och de analyseras med hjälp av den teoretiska litteratur som redovisas i uppsatsen.

Intervjumetoden som har använts i denna uppsats benämns av Kvale och Brinkmann (2014) som kvalitativa forskningsintervjuer. Intervjuerna har genomförts som halvstrukturerade intervjuer (även kallade semi-strukturerade intervjuer (Denscombe 2018)). Halvstrukturerade intervjuer är liksom vardagssamtal öppna diskussioner, men de baseras på förbestämda frågor och teman (Kvale & Brinkmann 2014). Intervjuerna genomfördes digitalt,

spelades in och transkriberades utifrån ljudinspelningarna.

Jag har valt att anonymisera intervjuerna ned till yrkesroll i fallstudien av Åre, på begäran av intervjupersonerna. Då jag tycker att det är viktigt att lyfta den tid och det engagemang de intervjuade har gett till att medverka i denna uppsats, har jag enbart valt att anonymisera den fallstudie där detta efterfrågades. Alla fyra intervjuer som har genomförts har gett viktig input till arbetet och bidragit till nya perspektiv.

Avgränsningar

Turism är ett fenomen som är svårt att diskutera enbart utifrån ett landskapsarkitektoniskt perspektiv. Tidigare har turism setts som en fråga som enbart behandlas ur ett näringslivsperspektiv, utan att man egentligen undersöker hur det påverkar platsen på en social eller ekologisk nivå. Avsikten med denna uppsats är att behandla denna komplexa företeelse ur ett landskapsarkitektoniskt perspektiv med hjälp av inslag från andra branscher, som har arbetat med turism längre tid. För att förstå hur en kommun rent praktiskt arbetar med de frågor som behandlas i denna uppsats har därav intervjuer även med andra professioner varit nödvändigt. Även litteraturen som har används behandlar turism ur olika branshperspektiv.

Turism är ett brett ämne, och det kan påverka en plats och dess befolkning på extremt många olika sätt. För att hålla en tydlig koppling till min utbildning har jag valt att fokusera på de aspekter av turism som går att påverka eller arbeta med på något vis inom landskapsarkitektens yrkesroll. Därav ligger fokuset i uppsatsen på turismens påverkan på själva platsen, landskapet, användningen och upplevelsen.

Arbetets målgrupp är personer med viss tidigare kunskap inom ämnet. Detta

inkluderar personer som arbetar med eller studerar planering i någon form, men även personer som kanske arbetar med turism ur ett näringslivsperspektiv eller har ett intresse av turismens platspåverkan.

Överturism är ännu inte ett lika stort problem i Sverige som det är i vissa andra länder, vilket har gjort det svårt att hålla ett fullständigt svenskt perspektiv genom arbetet. Därav har mycket internationell litteratur använts, för att sedan appliceras på, samt analyseras utifrån, två svenska fallstudier.

I många fall är de negativa aspekterna av turism platspecifika, och påverkar enbart den besökta platsen. Trots detta behandlar denna uppsats turism utifrån flera olika samhällsskalor. Detta då arbetet som genomförs i relation till turism är starkt sammankopplat mellan de olika skalorna. För att arbeta med turism på en lokal skala, behöver man därmed vara medveten om hur de regionala och statliga besluten påverkar vilka strategier som kan appliceras på den lokala skalan.

Sedan början av år 2020 har turismen förändrats mycket på grund av samhällsspridningen av Covid-19. För många har internationellt resande inte varit möjligt, vilket har inneburit ändrade resmönster i samhället. Denna uppsats behandlar turism som fenomen utifrån hur resandet såg ut innan denna pandemi, samt de trender man såg då och eventuellt kan förvänta sig i framtiden. Då arbetet och framför allt intervjuerna är utförda ett år efter att spridningen startade i Sverige har detta i viss mån påverkat de svar jag fått av intervjupersonerna angående turistläget i deras respektive kommuner. I slutet av fallstudierna kommer en reflektion finnas kring turismen under pandemitiden, men i övrigt är de ändrade rese-mönster som pandemin inneburit inte inkluderat i arbetet.

Begreppsförklaring

Turism

Den internationellt vedertagna definitionen av turism beskriver det som: *”Människors aktiviteter när de reser till och vistas på platser utanför sin vanliga omgivning för kortare tid än ett år för fritid, affärer eller andra syften”* (Tillväxtverket 2019, s.42). I arbetet används begreppen *turism*, *turismnäring* och *besöksnäring* synonymt. Turism är ett mångfacetterat begrepp som inkluderar en stor mängd olika former av aktiviteter. Dessa har olika påverkan på både platser och på hur man kan anpassa samhällsplaneringen efter det. Vissa former av turism är även mer relevanta än andra för en samhällsplanerare, baserat på hur platskrävande och platspåverkande de är. I denna uppsats har fokus legat på naturturism, kulturturism samt fritidshusturism (även kallat säsongsbefolkning eller sommargäster), då dessa är av extra relevans i fallstudierna.

Destination

Destination och resmål är synonyma begrepp som båda används för att beskriva en plats eller ett område som besöks av turister. Inom en destination kan det finnas olika besöksmål i olika skalor. Exempelvis kan en nationalpark ses som en destination, och en vacker utsiktspunkt inom parken kan ses som ett besöksmål.

Överturism & Massturism

Två begrepp som ofta används när man diskuterar turismrelaterade samhällsproblem är överturism och massturism. Överturism och massturism uppfattas ofta som synonyma begrepp, men det är de egentligen inte. Massturism handlar främst om stora mängder turister som besöker turistdestinationer tillsammans under organiserade former och kanske vanligast kopplas samman med charterturism (Cassinger & Nilsson 2020;

Singh 2018). Massturism behöver inte nödvändigtvis innebära problem för en plats.

Överturism däremot handlar om just när turism leder till problem på platsen (Singh 2018). Det behöver inte innebära att det är en stor mängd människor som anländer tillsammans som vid massturism, utan överturism handlar mer om att användandet av platsen överskrider platsens rekreativa bärformåga. Det kan vara en följd av massturism (Singh 2018), men det kan också handla om att turister använder platsen på problematiska sätt (Cassinger & Nilsson 2020). Överturism är inte heller begränsat till de mest populära turistdestinationerna utan överturism har blivit ett problem över hela världen, i allt från storstäder, till mindre samhällen och även ute i naturen (Francis 2018). Överturism handlar alltså inte om ett exakt antal turister utan det är ett relativt begrepp som bestäms efter den individuella platsen (ibid.).

Rekreativ bärformåga

Rekreativ bärformåga, även kallat *carrying capacity*, är starkt sammanlänkat med begreppet överturism. Den rekreativa bärformågan handlar om hur många besökare en plats tål att ta emot (Cassinger & Nilsson 2020).

”Carrying capacity is the maximum number of people that can use a facility without an unacceptable decline in the quality of the environment [...] or in the quality of the experience (the perceptual capacity).” (Wall 2019, s.33).

Att denna kapacitetsgräns bestäms utifrån diffusa parametrar, så som olika individers upplevelse, gör det svårt att sätta specifika siffror på det. Utöver detta kan denna gräns även påverkas beroende på hur besökarna beter sig på platsen, vilket gör det till ännu svårare att definiera (Wall 2019). Ytterligare ett problem med begreppet är hur

överblickbar påverkan på en plats är. Det går på olika sätt att undersöka hur många människor som kan vistas i ett begränsat naturområde utan påtaglig negativ påverkan, medan ytor i städer kan vara svårare att överblicka (Cassinger & Nilsson 2020).

En plats rekreativa bärformåga går att påverka med olika sorter av förvaltning. En relativt enkel åtgärd som kan förändra den rekreativa bärformågan är att bygga en spång där många människor rör sig i känslig natur (Emmelin et al. 2010). Detta minskar slitage och gör att platsen tål fler besökare innan ekosystemet påverkas negativt. Man kan även påverka hur besökarna får bete sig på platsen, exempelvis genom att avgränsa känsliga områden eller reglera vilka transportmedel som får befinna sig på platsen (Emmelin et al. 2010; Wall 2019).

2

TURISM & TURISMPLANERING

I detta kapitel behandlas arbetets frågeställningar ur ett teoretiskt perspektiv. Härfter följer en översikt av betydelsefulla teorier och modeller som används för att få olika infallsvinklar på turismplanering, med både nationellt och globalt perspektiv. Kapitlet innefattar även en nulägesbeskrivning av svensk turism, och de aktörer som är involverade i turismplanering i Sverige.

Turism ur ett planeringsperspektiv

Internationella turistresor har mer än fördubblats de senaste 20 åren (Cassinger & Nilsson 2020). Den största ökningen har skett i Asien och Afrika, men även i Europa har man sett stora förändringar (ibid.). Turismen i Sverige utgör idag ungefär tre procent av landets ekonomi och generellt i Europa ökar antalet turistresor med 3-5 % per år. Den största ökningen i Europa har varit resor med större städer som destination (ibid.).

En av de stora anledningarna till turistnäringens starka tillväxt är att många länders medelklass har vuxit mycket de senaste åren (Tillväxtverket 2019; UNWTO 2011). I Sverige har turistnäringen vuxit i takt med att landets ekonomi vuxit (Tillväxtverket 2019). Turistnäringen har även varit en stor anledning till den förbättrade ekonomin i landet (ibid.), vilket innebär att utvecklingen av Sveriges ekonomi och vår turism växer i takt med varandra. En växande turistnäring innebär fler arbetstillfällen, och därmed en högre sysselsättningsgrad (ibid.).

Enligt Tillväxtverket (2019) är turismen en viktig näring i hela Sverige, även om det är i storstäderna som turismvolymerna är som störst. Turisterna rör sig till olika destinationer beroende på årstid (ibid.). Sveriges kustregioner, som exempelvis Skåne och Gotland, har flest besökare under sommaren, medan exempelvis Dalarna och Jämtland besöks av fler turister under vintermånaderna (ibid.).

I takt med att intresset för att besöka nya platser har vuxit, har konflikter mellan turister och lokalbefolkning blivit allt vanligare (Cassinger & Nilsson 2020). Anti-turismprotester har blivit ett sätt för lokalbefolkningen att uttrycka sitt missnöje över de negativa aspekter som massaturism medför (ibid.). Denna typ av protest har främst förkommit i städer med tydliga

samhällsproblem kopplade till överturism, så som i Barcelona och Venedig (ibid.). Där har även anti-turismprotesterna, i form av bland annat klotter, offentlig konst och olika sorters vägblockeringar börjat ses som en del i de fysiska spår turismen lämnat (ibid.).

I Sverige är inte överturism ett problem, om än tillfälligt vid enstaka besöksmål. Risken att det blir ett problem även här i framtiden är dock stor och det är därför relevant att undersöka hur man med hjälp av fysisk planering kan undvika att överstiga den rekreativa bärkraften samt åtgärda de negativa konsekvenser som uppstått där gränsen redan är nådd (Cassinger & Nilsson 2020.).

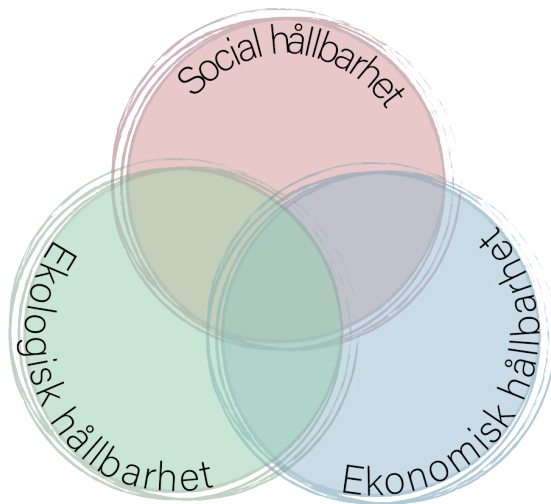
Hållbar turism?

“Humanity has the ability to make development sustainable - to ensure that it meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs”

(World commission on Environment and Development 1987, s. 8).

Denna definition blev internationellt vedertagen efter Brundtlandskommisionen år 1987, och utvecklades där även utifrån de tre dimensionerna *ekonomisk utveckling*, *social utveckling* och *ekologisk utveckling* (Boverket 2020a). Hållbar utveckling är idag internationellt erkänt som ett gemensamt branschöverskridande mål, inte minst inom samhällsplanering (ibid.).

Begreppet hållbar utveckling ligger till grund för *hållbar turism*, en term som innebär att turismen ska vara hållbar utifrån samma dimensioner som utvecklingen, *ekonomiskt*, *socialt* och *ekologiskt* (Tillväxtverket 2021c). De negativa aspekterna med turism ska minimeras, och de positiva förstärkas (Hall

Figur 2: Modell över de tre olika dimensionerna som ingår i hållbar turism

2019; Singh 2012). Hållbar turism innebär att platsens sociala och ekologiska värden respekteras och förvaltas, samtidigt som de ekonomiska möjligheterna tillvaratas (Singh 2012). Huvudfrågan är hur man tar vara på platsen i nutid samtidigt som man både bevarar och utvecklar platsen utifrån hur den ska kunna bli så bra som möjligt för framtida generationer. Frågan om vad som bör bevaras och vad som behöver utvecklas i samhället leder till frågan om *hur* detta ska genomföras, vilket gör hållbar turism till en viktig samhällsplaneringsfråga (ibid.).

Hållbar turism anses av vissa vara en diffus term i den mån att man inte riktigt kan urskilja vad det är man jobbar mot, eftersom uppfattningen om vad som är hållbart varierar från person till person baserat på dess tidigare upplevelser (Bramwell 2012). Denna otydlighet börjar dock bli alltmer accepterad som ett verktyg för att föra turismdebatter framåt genom att se olika aktörers perspektiv och behov (Bramwell et al. 2016).

Otillräcklig fysisk planering i kombination med många besökare kan i många fall leda till överturism, medan bra planering kan minimera påverkan av

turisterna och därmed bibehålla en god relation mellan samhället och besökarna (Cardoso & Silva 2018; Singh 2012). Enligt Singh (2012) ska en bra stadsplanerare kunna se symbiosen mellan turism och bevarande, och kunna utveckla bra mål, planer och strategier för att denna symbios fortsätter vara hållbar. På senare år har diskussionen kring hållbar turism utvecklats från ett fokus på balans mellan platsen och turisterna, till ett fokus på kompromisser från båda sidor för att uppnå hållbarhet (Bramwell et al. 2016).

En generell uppfattning när det gäller turismplanering är att fokus på samhällsförbättringar för lokalbefolkningen är till fördel även för turisterna (Cardoso & Silva 2018; Jafari 2012; Singh 2012). ”*A nice place to live is a nice place to visit*” (Jafari 2012, s.6). Ofta är platsens lokalbefolkning en del i platsens attraktion då deras kultur återspeglas i platsens karaktär (Singh 2012). Det är även vanligtvis skatteunderlaget från invånarna som gör det möjligt att utveckla platsen på sätt som turisterna kan dra fördel av, och därmed bör de även vara involverade i att bestämma vad i samhället som behöver prioriteras (ibid.)

Landskapsperspektiv på hållbar turism

Landskapsperspektivet är en relativt ny infallsvinkel på arbetet med hållbar turism (Geronta 2013; Terkenli et al. 2021). Landskapet är en viktig förutsättning för turism, och de påverkar varandra på många olika sätt. ”[...] *there can be no tourism without landscape, and no landscape without a viewer or observer in the broad sense of the term*” (Terkenli et al. 2021, s 2). Ett landskapsperspektiv på planering, eller *landskapsplanering*, innebär att applicera ett holistiskt synsätt på en plats, där alla tre hållbarhetsperspektiven får ta plats (Jones et al. 2007). Det innebär även att

man kontinuerligt arbetar med att analysera platsens värden, genom att tydliggöra både platsens nuvarande tillstånd och dess möjliga utveckling (Geronta 2013).

“Landscapes have always changed and will continue to change, both through natural processes and through human action” (Jones et al. 2007, s.207). Genom att vara medveten om detta, och kontinuerligt analysera landskapet och turismens påverkan på det, kan man uppnå en hållbar turismutveckling på platsen (Geronta 2013). Den Europeiska Landskapskonventionen (ELC) från år 2000 är ett verktyg som kan användas för att nå en hållbar utveckling av platsen (Jones et al. 2007), och därmed en hållbar turismutveckling (Geronta 2013).

Att tillämpa ett landskapsperspektiv på hållbar turism innebär ett behov av att analysera platsens utveckling och potential, och utvärdera när och var turismens utveckling påverkar landskapet på ett negativt sätt. Detta kan göras genom landskapsanalyser som utgår ifrån en specifik plats karaktär, och bestämmer det specifika landskapets känslighet och bärförmåga (Geronta 2013). Landskapsanalyser över vad som gör ett område unikt kan användas som verktyg för att se vad som är viktigt både för invånare och turister, och för att sätta upp ett ramverk över vad som behöver bevaras, och vad som har potential att utvecklas till något bättre (ibid.).

Riktlinjer för hållbar turismplanering

Diskussionen om vad hållbar turism egentligen innebär har inneburit att olika riktlinjer för turismplanering har tagits fram. UNWTO (u.å b) har bland annat tagit fram en global etisk kod för turism, som fungerar som ett referensramverk för olika aktörer inblandade i turismplanering. Denna används för att definiera vad som är viktigt att ta med sig när man arbetar med turism.

I artikel 3 av den etiska koden konstateras bland annat att all turistverksamhet som ämnar att spara på naturens resurser bör uppmuntras av lokala, regionala och nationella myndigheter (UNWTO u.å. b). Där konstateras även att infrastruktur som utvecklas till turismens fördel ska noggrant vara utformad på ett sätt som skyddar platsens ekosystem och natur. I relation till detta betonar de även att vissa sköra miljöer kan behöva extra skydd, och i vissa fall kan lokala myndigheter behöva begränsa tillgängligheten till platser för att säkerställa att de inte påverkas negativt (ibid.).

Artikel 5 av den globala etiska koden för turism förmedlar att även om turismpolicys skapas med besökarna i åtanke, bör de appliceras på sätt som gör att livskvalitén ökar för de lokalboende (UNWTO u.å. b). Planering av byggnader och områden med turister som målgrupp bör upprättas på ett sätt som integrerar dem med platsen i stället för att skapa separata turistområden (ibid.). Under samma artikel belyser de också vikten av konsekvensbeskrivningar av framtida turismprojekt, samt betydelsen av transparens mot lokalbefolkningen angående framtida projekt så att de hela tiden kan vara involverade i utvecklingen. Även i artikel 7 behandlas utveckling av den fysiska miljön i relation till turism – där de fastställer att turism anpassad för alla åldrar och funktionsvariationer bör uppmuntras och platser bör utformas för att tillåta detta (ibid.).

I Sverige har Tillväxtverket (2021b) tagit fram ett program som de kallar *Tillväxtskapande samhällsplanering*, som ofta används inom besöksnäringstrategier. Inom detta program har man tagit fram en arbetsmodell som ska användas för att stärka näringslivets ställning inom samhällsplanering, samt stärka kommunal

och regional attraktivitet. Tillväxtskapande samhällsplanering handlar även om att effektivisera arbetet med turism och samordna olika aktörers insatser. Genom att göra en plats attraktiv för företag, blir den även attraktiv för besökare (ibid.) Tillväxtverket (2021b) har sammanfattat modellen i fem olika punkter:

- 1. Ökad kunskap om platsen:** En ökad kunskap om den specifika platsen leder till bättre förståelse för hur förändringar av den fysiska miljön kan främja ett ökat näringsliv. Här är det gemensam kunskap som behövs – från alla inblandade. Ett bra exempel på hur en region kan arbeta med detta enligt Tillväxtverket är att ta fram en kunskapsrapport om det regionala näringslivet.
- 2. Hitta gemensamma mål och resurser:** Gemensamma mål inom kommunen/regionen leder till att fler vet vad man gemensamt arbetar mot. För att ha ett helhetsperspektiv och kunna samordna arbetet kring näringslivet behöver man veta vad alla olika delar inom kommunen/regionen har för mål.
- 3. Samarbeta över gränser:** En av de viktigaste punkterna inom detta arbetssätt är att se helheter, synergier och hantera potentiella konflikter. Därav behöver ett arbete kring en så komplex och mångsidig fråga som näringslivet (och besöksnäringen) hanteras i samarbete med andra. Många olika områden inom kommuner/regioner jobbar med samma fråga fast på olika sätt.
- 4. Inkludera flera:** Detta område handlar om att ge alla involverade aktörer en röst i planeringsprocessen. Det är många olika aktörer involverade när det handlar om besöksnäringen, och alla dessa har olika intressen. För att samhällsplaneringen ska skapa tillväxt behöver man ha ett helhetsperspektiv där man ser alla dessa.

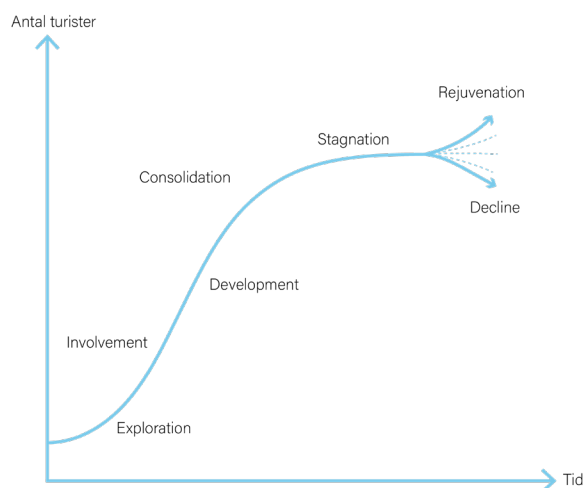
5. Hantera en föränderlig framtid: planeringen behöver vara framtidsfokuserad, och den behöver kunna uppdateras eftersom framtiden förändras. Arbetssätt och metoder behöver kontinuerligt revideras och anpassas, och idéer, rutiner och processer behöver förändras allt efter som.

En turistdestinations livscykel

En populär modell för att förklara olika turistdestinationers utveckling är *Tourism Area Life Cycle* (TALC), som utvecklats av Richard Butler (2006). TALC har utvecklats utifrån *Product cycle concept*, en annan modell där man undersöker och analyserar en produkts hela livscykel, från lansering till återvinning (ibid.). På samma sätt hanterar TALC en destination – från det att den upptäcks till det att destinationen tappar popularitet som resmål när den når sin rekreativa bärförmåga (ibid.). TALC-modellen har sex olika steg som en turistdestination går igenom under sin livstid, *Exploration*, *Involvement*, *Development*, *Consolidation*, *Stagnation* och slutligen antingen *Decline* eller *Rejuvenation* (Butler 2006).

Under det första stadiet, *exploration*, besöker få turister platsen. De som hittar dit har vanligtvis lockats av unik natur eller kulturarvet på platsen (Butler 2006). De turister som besöker platsen har sannolikt mycket kontakt med lokalbefolkningen, men turisternas vistelse på platsen påverkar förmodligen inte samhället vare sig socialt eller ekonomiskt ännu (ibid.). När allt fler besökare upptäcker platsen och lokalbefolkningen börjar skapa faciliteter för dessa går destinationen in i nästa stadiet, *involvement*. Lokalbefolkningen börjar gynnas ekonomiskt av turismen, och besökarna blir en del i den sociala rytmen i samhället (ibid.). En turistsäsong utvecklas sannolikt, och det börjar bli tydligt att turismutvecklingen ställer krav på den fysiska planeringen. Transportmöjligheter inom, samt till och från destinationen, börjar utvecklas utifrån turisternas behov och faciliteter som vänder sig till turisterna uppförs. Områden där det framförallt är turister som rör sig växer fram (ibid.).

Det tredje stadiet, *development*,

Figur 3: TALC-modellen. Efter Butler (2006).

innebär att destinationen nu är en välfungerande turistdestination (Butler 2006). Kraftig marknadsföring har sannolikt bidragit till att platsen är så populär, och större turismrelaterade företag och organisationer har vuxit fram. Lokalbefolkningen är inte längre lika engagerad i turismutvecklingen, och det kan uppstå ett visst missnöje (ibid.). Regionala och nationella myndigheter kommer sannolikt behöva vara delaktiga i planeringen och förvaltningen av samhället och i styrandet av turismens utveckling i området (ibid.). Antalet turister under högsäsong är långt fler än samhällets invånare (ibid.). Det är inte längre kulturarvet eller den unika naturen enbart som gör att besökarna lockas till platsen, utan även annan turism växer fram utifrån de faciliteter som nu finns tillgängliga (ibid.).

Efter *development*-stadiet går destinationen in i det fjärde stadiet, *consolidation*. Då är inte längre den procentuella årliga ökningen av besökare lika stor – tillväxttempot minskar (Butler 2006). Andelen turister som besöker destinationen årligen är långt över antalet permanent bosatta, och områdets ekonomi är starkt beroende av turismen (ibid.). Marknadsföring börjar inriktas på att förlänga turistsäsongen, och konflikter

uppstår ofta mellan lokalbefolkningen och turister eller aktörer kopplade till turismen (ibid.). Vidareutvecklingen från detta stadiet är *Stagnation*-stadiet. Då har destinationen nått sin rekreativa bärformåga och turismens negativa konsekvenser har börjat vara uppenbara på platsen, både socialt och miljömässigt (ibid.). De attraktioner som till en början lockade besökare till platsen är nu åsidosatta och inte längre det som vare sig marknadsförs eller det som har störst besöksantal på platsen. I kombination med detta har nu ny stadsutveckling börjat ske utanför det ordinarie turistområdet, och börjat skapa en ny destination (ibid.).

Det sista stadiet för en turistdestination enligt Butlers TALC-modell är antingen *decline*, eller *rejuvenation*. Går destinationen in i *decline*-stadiet innebär det att destinationen börjar förlora sin turism, och kan inte längre konkurrera med andra turistdestinationer (Butler 2006). Platsen börjar besökas främst under dagsutflykter och besökarna stannar inte längre perioder (ibid.). Däremot, om destinationen i stället går in i *rejuvenation*-stadiet innebär det att turismen har omprofilerats, ofta med hjälp av tidigare utforskade landskapskvaliteter. Då kan destinationen komma att återhämta sig från sin tidigare nedgång (Butler 2006).

Enligt Butler (2006) är det oerhört få turistdestinationer som inte går igenom dessa olika stadier, men det finns ett fåtal som har en nästintill tidlös attraktivitetskraft. För att en plats ska kunna ha detta måste den vara motståndskraftig mot slitage, alternativt underhållas kontinuerligt. Två exempel Butler ger på platser som hittills verkar stå utanför denna modell är Niagarafallen som kontinuerligt fortsätter vara en populär destination, och vissa nöjesparker så som Disneyworld som kontinuerligt underhålls och uppgraderas utefter besökarnas intressen (ibid.).

Butlers TALC-modell har under åren kritiserats bland annat för att den är svårtolkad – det är svårt att avgöra när ett stadiet övergår i ett annat. Utöver detta säger kritiker att modellen är idealistisk och onyanserad då det inte finns någon generell destinationsutveckling som fungerar på alla platser då de alla har olika förutsättningar och problem (Bohlin & Elbe 2011). Ytterligare något som har diskuterats kring denna modell är huruvida den verkligen går att applicera på platser i mindre skala, då den är framför allt framtagen utifrån större turistdestinationer (Butler 2019). Trots kritik används modellen dock flitigt av planerare och strateger för att utveckla platser till bättre turistdestinationer (ibid.).

Internationella exempel på överturism

Thailand

Thailand är ett land som har stora mängder besökare, och även stora problem med överturism (Hess 2019). År 2017 hade landet mer än 35 miljoner besökare, och i undersökningar har man sett att invånarnas generella uppfattning nu är negativ gentemot turister, även om turismen har varit en stor bidragande faktor till landets snabba utveckling de senaste decennierna (ibid.). Turismen i landet tog fart ordentligt under 90-talet och har därefter vuxit okontrollerat (McDowall & Choi 2010). Idag har Thailand mer turister än vad samhället egentligen klarar av, något som kan ses på att båda internationella flygplatser i Bangkok idag trafikeras med 40% över deras egentliga kapacitet (Hess 2019).

Att den rekreativa bärformågan är nådd kan ses på ökade problem med slitage, trängsel, ökad brottslighet och nedskräpning. I vissa områden har turister avvisats av lokalbefolkningen efter att uppfattningen av att turismen enbart bidrar med lågbetalda

jobb för invånarna blivit allt vanligare (ibid.) Eftersom lokalbefolkningens vänlighet och gästfrihet är en del av landets attraktion riskerar detta att påverka antalet turister som önskar besöka landet (McDowall & Choi 2010).

Figur 4: Strand i Phuket - ett populärt turistområde i Thailand

Tre huvudsakliga faktorer har identifierats som grundorsaker till att turismen övergått till överturism (Hess 2019). Den första är landets representation i media, efter att olika destinationer varit med i diverse internationella storfilmer har dessa destinationer blivit oerhört populära att besöka vilket lett till masssturism till platserna (ibid.). Den andra faktorn är landets lättade visumregler för resenärer från Kina – vilket mellan 2006 och 2017 innebar en ökning med nästan 9 miljoner årliga besökare (ibid.). Detta är en oerhört snabb ökning som samhällena inte har haft möjlighet att utvecklas för att klara av. Den tredje faktorn som identifierats är den ojämna utspridningen av turister i landet (ibid.). I Thailand är turismen framför allt belägen längs kusten samt på vissa öar, vilket sätter stor press på dessa miljöer både fysiskt och socialt. År 2018 konstaterades bland annat att 77% av korallreven i Thailand har skadats eller förstörts som en följd av överturismen (ibid.).

På senare år har vissa åtgärder tagits för att hantera problemen som uppkommit med överturismen (ibid.). En åtgärd som Thailand regelbundet använder är avstängning av naturområden. År 2018 stängdes 66 av landets 147 nationalparker för besökare, antingen permanent eller tills ekosystemet i parken återhämtat sig (ibid.). Vissa av dessa har fortfarande inte återhämtat sig till den grad att de är redo att öppnas för besökare igen (Promchertchoo 2021). Denna strategi behöver användas tillsammans med fler åtgärder för att undvika att platsen i fråga överbefolkas så fort man öppnar upp för besökare igen. Åtgärder som kan användas i en sådan situation är exempelvis införande av entréavgifter, regler över vad man får göra och hur man får röra sig på platsen, samt begränsning av hur många som får besöka platsen per dag (Hess 2019).

En annan strategi som Thailand använder för att minska problematiken med överturism i landet är marknadsföring av platser som ännu inte har så högt besöksstryck, för att sprida ut turismen och minska trycket på de populära områdena. Detta gör man genom att marknadsföra Thailands kultur och fokusera på att lyfta befolkningen och mindre samhällen. Detta gör att nya turistdestinationer växer fram, och de befintliga avlastas något (ibid.).

Figur 5: Strand i Phuket - ett populärt turistområde i Thailand

Spanien - Barcelona

”Any city that sacrifices itself on the altar of mass tourism will be abandoned by its people when they can no longer afford the cost of housing, food, and basic necessities.” (Colau 2014).

Ytterligare ett land som har problem med överturism är Spanien, vilket upplevs främst i staden Barcelona. Massturismen i Barcelona tog fart efter att staden var värd för OS 1992. Kommunen började uppmärksamma de turismrelaterade problemen tidigt och 2008 började de arbetet med att ta fram en turismstrategi, som sedan blev antagen 2010. Denna skulle stärka banden mellan turisterna och lokalbefolkningen samtidigt som den skulle verka för att bevara stadens karaktär. Detta skulle ske genom att undersöka hur många turister som egentligen får plats i staden, uppmuntra hållbar turism, samt inkludera fler i turismarbetet (Goodwin 2019).

I samband med detta skapades en kommitté bestående av representanter från kommunens alla olika förvaltningar, som tillsammans skulle koordinera turismens utveckling. I turismstrategin som togs fram kunde man se ett skifte från att tidigare ha fokuserat på marknadsföring till att nu fokusera på hantering och styrning av den turism de redan hade (ibid.). Trots detta fortsatte turismen i staden att växa och Barcelona var en av de städer det syftades på när begreppet överturism först användes år 2017 (Cassinger & Nilsson 2020), efter att lokalbefolkningen från år 2014 aktivt börjat protestera mot turismen (Cassinger & Nilsson 2020; Goodwin 2019).

Barcelona arbetar mycket med att involvera alla i kommunen i planeringen och förvaltningen av turism, och därför har de även ovanligt hög medverkan av lokalbefolkningen i beslutsfattande kring dess utveckling jämfört med andra kommuner och länder med turism i samma

Figur 6: Park Güell - ett populärt besöksmål i Barcelona

skala. Som en del i detta har de utöver den nämnda kommittén även ett råd bestående av både människor som arbetar kommunalt eller politiskt i Barcelona, och människor som arbetar i branscher som kommer i kontakt med turismen samt privatpersoner som bor i Barcelona. De strävar efter att detta råd ska representera hela stadens befolkning, och det används för att diskutera olika turismfrågor. Rådet diskuterar den framtida turismutvecklingen, samt vad för olika strategier och åtgärder som krävs för stadens turism ska utvecklas på ett positivt sätt (Goodwin 2019).

I den nuvarande strategin för turism i Barcelona, *Barcelona Tourism for 2020* har man identifierat fem olika nyckelområden att arbeta mot framöver: *hållbarhet, ansvar, omfördelning, sammanhållning* samt *innovation*. Dessa ska uppnås bland annat genom samarbete mellan olika aktörer, marknadsföring av mindre besökta områden, anpassning av infrastruktur och transportmöjligheter baserat på hur turisterna faktiskt rör sig i kommunen (Ajuntament de Barcelona 2017).

Utöver detta är ett av Barcelonas stora turistrelaterade problem boendesituationen som har lett till stora konflikter mellan turister och lokalbefolkning, och är en av nyckelfrågorna som låg till grund för protesterna som började 2014 men ännu är i gång (Cassinger & Nilsson 2020; Goodwin 2019). Kommunen har stora problem med att privatbostäder olagligt hyrs ut till turister, vilket till slut lett till gentrifiering och att tidigare lugna bostadsområden nu omvandlats till stökiga turistområden (Goodwin 2019). För att motverka detta problem har licensiering av turistlägenheter införts, samt möjligheter att rapportera när lägenheter hyrs ut till besökare utan denna licens (Goodwin 2019).

År 2014 skrev Ada Colau, som nu

är borgmästare i Barcelona, krönikan *Mass tourism can kill a city – just ask Barcelona*, där hon uttrycker att det ligger mycket i lokalbefolkningens protester. Ett citat från krönikan som sedan har kommit att kunna beskriva Barcelonas strategi för hantering av överturismen i staden är:

”Of course, the answer is not to attack tourism. Everyone is a tourist at some point in their life. Rather, we have to regulate the sector, return to the traditions of local urban planning, and put the rights of residents before those of big business.” (Colau 2014).

Turism i Sverige

Natur- och kulturturism utgör basen för Sveriges besöksnäring, och är även de snabbast växande grenarna inom turism globalt (Jonsson & Pettersson 2020). Många söker autentiska upplevelser, vilket Sveriges ostörda natur och välbevarade historia uppfyller (ibid.). En effekt av detta blir att dessa miljöer är de som används för att locka turister då de anses ge en kommun eller region ökad konkurrenskraft och därmed möjlighet till tillväxt. Dessa miljöer kan dock vara känsliga på många sätt och det är därför viktigt att vara medveten om vilken påverkan ett ökat besöksstryck kan ha på dem (ibid.).

Naturturism

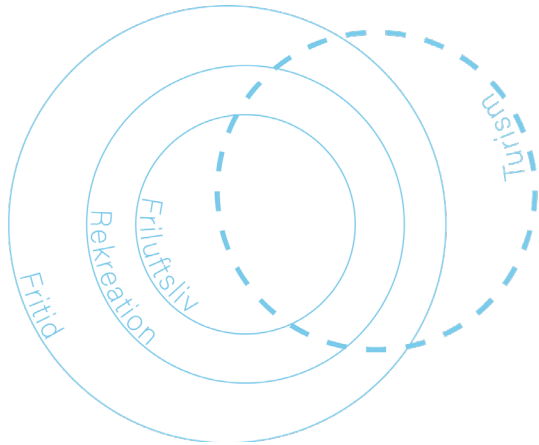
Naturturism innefattar de olika vistelser i naturen som sker utanför en persons vardagliga rörelsemönster (Fredman et al. 2009). För att definiera naturturism kan det även vara värt att undersöka vad som menas

med natur inom begreppet. I de flesta fall av naturturism syftar man på natur som ligger utanför tätorters bebyggda miljö, alltså inte parker, trädgårdar eller koloniträdgårdar (Naturvårdsverket 2005). Vidare uttrycker Fredman et al. (2009) att det finns många olika genrer inom naturturism som kan vara svåra att särskilja från varandra – så som exempelvis ekoturism och äventyrsturism som båda är olika sätt att turista i naturen men med olika tillvägagångssätt.

Friluftsliv är ytterligare ett begrepp som kan vara svårt att separera från naturturism. I förordningen om stadsbidrag till friluftsförbund (2010:2008), 3§, definieras friluftsliv som ”*vistelse utomhus i natur- eller kulturlandskapet för välbefinnande och naturupplevelser utan krav på tävling*”. Naturvårdsverket (2005) menar på att friluftsliv och naturturism överlappar som fenomen, vilket även förklaras i figur 8. Friluftsliv är en del av

Figur 7: Smögen, en populär svensk turistdestination sommartid men folktom vintertid.

Figur 8: Modell av relationen mellan turism och friluftsliv, efter Naturvårdsverket (2005).

rekreation, vilket är en del av en individs fritid. Turism däremot, specifikt naturturism, överlappar med dessa till viss del men inte fullt ut. Turism kan utföras på sätt som inte räknas till vare sig friluftsliv eller rekreation och behöver inte heller nödvändigtvis ske under fritiden (ibid.). Ytterligare en skillnad mellan dem är att naturturism kräver någon sorts förflyttning, vilket inte friluftsliv gör. Friluftsliv kan utövas i ens närområde, medan den vanligaste definitionen av turism menar att det krävs en resa på minst 100 km enkel väg för att aktiviteten ska räknas som turism (ibid.). Själva överlappningen syftar alltså på den del av turismen som sker på fritiden, och den del av friluftslivet som sker utanför individens vardagsomgivning.

Naturturism är en växande gren inom turism både internationellt och nationellt sett, och vår natur är ofta en viktig anledning till att internationella turister väljer att besöka Sverige (Naturvårdsverket 2021a). Även turism inom Sverige är ofta kopplat till naturen (Tillväxtverket 2021d), till stor del tack vare allemansrätten och de möjligheter att röra sig fritt på någon annans mark som den innebär (Naturvårdsverket 2020a).

I 2 kap. 15§ av Regeringsformen (2010:1408) står att *”Alla ska ha tillgång till naturen enligt allemansrätten*

oberoende av vad som föreskrivits ovan”, alltså att allemansrätten gäller oavsett det egendomsskydd som lagen reglerar tidigare under samma paragraf. Allemansrätten är alltså förankrad i en av Sveriges grundlagar, men vad den rätten egentligen innebär utvecklas inte. Allemansrätten är inte en lag, och den definieras inte heller i helhet i någon lag, även om den refereras i ett flertal olika lagar, vilket därmed sätter gränser för vad som är och inte är tillåtet (Bengtsson 2004; Naturvårdsverket 2020b).

Utöver att allemansrätten innebär att alla ska ha tillgång till naturen innebär den vissa skyldigheter som bör följas vid vistelser i naturen, så som att man inte får kränka markägares hemfrid eller ekonomiska intressen (Bengtsson 2004). I Miljöbalken 7 kap 1§ (SFS 1998:808) beskrivs även att *”Var och en som utnyttjar allemansrätten eller annars vistas i naturen skall visa hänsyn och varsamhet i sitt umgänge med den”*, och därmed är det lagligt krav att vistelse i naturen inte får utföras utan försiktighet.

Även om allemansrätten egentligen gäller på individnivå kan grupper nyttja den – vilket innebär att den är en förutsättning för olika organisationer och företag som innefattar naturturism i sin verksamhet (Naturvårdsverket 2020b). Då allemansrätten är utformad för enskilda personer har arrangörer av organiserade aktiviteter i naturen, så som exempelvis

Figur 9: Allemansrätten är en förutsättning för att vi ska kunna turista i svensk natur

naturturismföretag, ytterligare ansvar vid användande av någon annans mark. Utöver att arrangörer av denna sorts aktiviteter måste informera alla sina deltagare om deras rättigheter och skyldigheter enligt allemansrätten, måste de även utforma aktiviteterna på sätt som förebygger skador och ytterligare påverkan på marken (Naturvårdsverket 2020a). Enligt Miljöbalken 12 kap 6§ (SFS 1998:808) måste även aktiviteter som riskerar att påverka naturmiljön anmälas för samråd till den tillsynsmyndighet som är ansvarig, för att diskutera hur att genomföra aktiviteten med så liten påverkan som möjligt. Följs inte åtgärderna som bestäms, eller om de senare bedöms otillräckliga kan tillsynsmyndigheten välja att förbjuda verksamheten eller aktiviteten. Enligt Naturvårdsverket (2020a) är ett tältläger ett exempel på en sådan aktivitet som kan behöva anmälas för samråd, oavsett om det enbart är tillfälligt eller mer permanent.

Hur påverkar naturturism platsen?

Naturturism är positivt på många sätt, men det finns även vissa risker och problem som behöver hanteras och om möjligt förebyggas (Jonsson & Pettersson 2020). Naturturism är den främsta anledningen till turism i Sverige och det är därmed många företag som bygger sina verksamheter på detta (Tillväxtverket 2021 d). Dessutom är det en av landsbygdens främsta källor till nya jobb. Regeringen har pekat ut naturturismen som en framtidsnäring, framför allt för just landsbygden (ibid). Naturturism ses även som ett verktyg för att nå hållbar utveckling i samhället, då naturupplevelser i många fall leder till ökat intresse i naturen och en förståelse för vikten av natur- och miljövård (Naturvårdsverket 2021a). Utöver detta ses naturturism som ett sätt att nå vårt nationella friluftspolitiska mål ”*Framtidens Friluftsliv*”, som bland annat handlar om hållbar regional

tillväxt och landsbygdsutveckling med hjälp av naturen (ibid.).

Platspåverkan i form av vegetationsslitage, nedskräpning och störning av djurlivet är vanligt när turismen ökar i naturen (Emmelin et al. 2010). Hur stor påverkan turismen har beror dels på hur många människor som rör sig på platsen och hur de beter sig, dels på hur känslig miljön de rör sig i är. Olika landskapstyper har olika känslighet för slitage, och har även olika återhämtningstid (ibid.). Det finns många olika faktorer som påverkar hur känsligt landskapet är för slitage, så som artsammansättning, tid på året då besöken sker, typ av aktivitet, fuktsammansättning och terrängens lutningsgrad. I sluttande fjällmiljöer blir ofta slitage av turism extra påtagligt eftersom regn och snösmältning bidrar till erosion av upptrampade stigar. Besökarna går då vid sidan av stigen, vilket leder till att stigen successivt sprider ut sig över allt större områden (ibid).

Nedskräpning är den belastning som påverkar besökarnas upplevelse av platsen som mest, samt vad markägarna ofta upplever som ett av de största problemen med turism på deras mark (Emmelin et al. 2010). Nedskräpning är något som länge varit ett problem och enligt den ideella organisationen *Håll Sverige Rent* (2021) är det även vår tids största samhällsproblem.

Figur 10: Nedskräpning i en raststuga i Grövelsjön.

Figur 11: Vegetationsslitage vid Sverigegränsen i Grövelsjön. På svenska sidan av gränsen har en grusväg anlagts för att minimera slitaget, men på norska sidan har inga åtgärder tagits och stigen fortsätter att breda ut sig.

Figur 12: Kollage över bilder som visar på vegetationsslitage i Grövelsjön, Dalarna

Utöver att påverka upplevelsen för besökarna är nedskräpning i många fall en direkt fara för djur på platsen (Emmelin et al. 2010; Håll Sverige Rent 2021). Nedskräpning i naturen blir allt vanligare i och med att naturturism blir alltmer populärt, vilket är ett stort problem (ibid.). Man har även sett att förekomst av skräp på en plats i naturen ökar sannolikheten att även efterkommande besökare lämnar kvar sitt skräp på platsen (Emmelin et al. 2010).

Att djurlivet i naturen störs av turister är något som fått stor uppmärksamhet. Enligt Emmelin et al. (2010) är inte en stor mängd besökare automatiskt dåligt för djuren, utan det beror mycket på tiden på året och de specifika arterna (Emmelin et al. 2010). Olika varianter av naturturism har även olika stor påverkan på djurlivet. Turistaktiviteter med motordrivna fordon så som terränghjulingar är förmodligen den form av naturturism som i högsta grad påverkar djurlivet, eftersom de både rör sig över stora områden och låter mycket (Wisdom et al. 2018). Även tystare former av naturturism har konstaterats påverka djurlivet i viss mån och även om rekreation i naturen med terrängfordon är det som påverkar djuren mest, påverkar vandrare och cyklister på liknande sätt (ibid.). Wisdom et al. (2018) menar att rekreation i naturen har liknande störningseffekt på älgar som en väg har, med ändrade rörelsemönster och minskade habitat som konsekvens. Mänsklig

Figur 13: Renar på Elgåhogna, i Norge

närvaro i naturområden kan i många fall likställas med närvaro av predatorer, vilket kan påverka djuren på många sätt utöver de tidigare nämnda beteendeförändringarna (Larson et al. 2016). Konsekvenser i form av ökad stress, minskad reproduktionsförmåga och även övergivning av ungar har setts i samband med naturturism (ibid.).

Även om slitage, nedskräpning och störning av djurlivet är viktiga konsekvenser att ta med sig i arbetet med naturturism, är den största negativa konsekvensen av naturturism enligt Emmelin et al. (2010) den klimatpåverkan som resorna till och från destinationerna innebär. Resor till destinationer sker ofta med bil eller flygplan, vilket inte bara påverkar platsen i sig, utan även gör det till en global fråga.

Kulturturism

Även kulturturism är en populär form av turism i Sverige (Jonsson & Petterson 2020). En plats kultur och kulturarv har ofta en stor dragningskraft, vilket medför att det är en stor ekonomisk tillgång för regioner runt om i världen (Riksantikvarieämbetet 2017). Utöver att kulturen i sig själv ofta är en dragningskraft, är det också en viktig del av upplevelsen vid andra former av turism på nya platser (Aas et al. 2005). Däremot innebär turism och kulturarv tillsammans ofta en mängd olika kompromisser och konflikter, vilket på många sätt kan påverka kulturmiljön negativt (ibid.).

Inom kulturturism brukar man prata om kulturarvsturism som en av de större grenarna. Kulturarvsturism är en form av turism där målet för resan är att lära sig av och om en plats historia, och många av Sveriges mest populära besöksmål, så som *Gamla Stan* i Stockholm och *Visby* på Gotland, har blivit populära genom sin historiska koppling (Riksantikvarieämbetet [RAÄ] 2017).

Som en följd av uppkomna konflikter upprättades år 1999 en internationell överenskommelse om kulturturism, även

Figur 14: Gamla Stan i Stockholm, ett populärt kulturturistiskt besöksmål

kallad Mexicodokumentet (International Council on Monuments and Sites [ICOMOS] 1999). I detta dokument lyfts kulturarvsturism både som något som riskerar att påverka arvet på ett negativt sätt, samt som något som kan leda till positiv utveckling i samhället och bättre bevarande av kulturarvet. Kulturarvsturism är liksom andra sorters turism ofta ekonomiskt fördelaktigt för hela regionen, samtidigt som risken även finns för slitage, trängsel och konflikter med lokalbefolkningen (ibid.). Några delar som ICOMOS (1999) belyser är att en viss del av kulturarvsturismens ekonomiska intäkter bör användas till vård

Figur 15: Visby, Gotland. Populärt kulturturistiskt besöksmål

av kulturarvet, vilket ska innebära att slitaget inte påverkar arvet för mycket.

Platser som på unika sätt vittnar om jordens eller människornas historia kan bli utnämnda till världsarv av Unesco (Svenska Uneskorådet 2020). Världsarvsutmärkelsen är attraktiv då det ofta leder till en ökning i turism, och därmed ökade intäkter för platsens näringsliv (Huang et al. 2012). Detta är en utmärkelse som ämnar att skydda och bevara kulturarvet på platsen, men i och med den ökade mängden turism det innebär är risken även att det påverkar platsen negativt (Castillo-Manzano et al. 2021).

Strategier för att skydda natur- och kulturmiljöer

Turismens påverkan på natur och kultur är bara en av många olika saker som påverkar vår natur och kultur på negativa sätt. De senaste decennierna har människans aktiviteter börjat att påverka naturmiljöer i en snabbare hastighet än någonsin tidigare (Naturvårdsverket 2021 c). Därav har ett behov att tydligare sätta gränser för vad man får och inte får göra med naturen uppkommit, för att skydda och bevara viktiga områden för framtiden (ibid.).

Det finns många olika former av skydd för natur och kulturområden. Även om dessa skydd inte direkt är framtagna för att skydda dessa miljöer från turism, spelar de roll för möjligheterna att skydda naturen mot viss påverkan av besökarna. Skyddad natur av olika slag har även blivit populärt för turister att besöka, då det ofta innebär att naturen där är unik där av olika anledningar. Därför är dessa märkningar högst relevanta ur ett turismsperspektiv (Naturvårdsverket 2021 d). Här redovisas några av de skyddsformer som kan vara relevanta att ha koll på i turismarbetet.

Naturreservat & kulturresevat

Naturreservat är en av de vanligaste skyddsformerna för värdefull natur i Sverige, och det är en skyddsform som är reglerad av miljöbalken (Naturvårdsverket 2021 c). Även kultur kan skyddas av naturreservat, även om det också finns en separat skyddsform för värdefull kultur som också är reglerad av miljöbalken – kulturresevat (Boverket 2021 c). Kulturresevat är en beteckning som ska användas när ett områdes kultur är den huvudsakliga anledningen till behovet att skydda området (ibid.). Både naturreservat och kulturresevat inrättas av antingen en kommun eller länsstyrelse, och förvaltas sedan vanligtvis av den instans som tog beslutet att skydda området (ibid.) Ett natur- eller kulturresevat omfattas av olika föreskrifter som bestäms av förvaltaren utifrån varje individuellt områdes förutsättningar. Dessa föreskrifter upprättas med syfte att bevara, vårda samt skydda området från negativ påverkan, samtidigt som reservatet även ska tillgodose friluftslivets behov (Naturvårdsverket 2021 c). Allemansrätten gäller i natur- och kulturresevat, men kan ha vissa specifika begränsningar, som att du endast får elda på utmärkta platser (ibid.).

Figur 16: I Naturreservat & kulturresevat skrivs föreskrifter oftast på informationstavlor som står placerade vid reservatens entréer.

Figur 17: Exempel på en nationalpark: Söderåsens nationalpark.

Nationalpark

Nationalpark är den starkaste skyddsform som används för att skydda värdefull natur (Naturvårdsverket 2021 e). Nationalparkerna ägs av staten och ska spegla Sveriges olika landskapstyper. Planering och förvaltning av nationalparker sköts av naturvårdsverket tillsammans med länsstyrelsen i området. Det är hårda krav på vad för områden som får bli nationalparker, och det är en komplex process som tar lång tid (ibid.) Liksom vid naturreservat har varje nationalpark egna föreskrifter och förhållningsregler, däremot är ofta reglerna striktare i en nationalpark än i ett naturreservat (Sveriges nationalparker u.å.) Allemansrätten gäller inte fullt ut i nationalparker, utan begränsas för att området ska kunna skyddas ordentligt. Bland annat har vissa nationalparker förbjud mot att ta med hundar in i området då de kan störa djurlivet, och cykling samt körning av skoter eller terränghjuling är ofta begränsade eller helt förbjudna (ibid.)

Strandskydd

Strandskyddet är en skyddsform som gäller vid alla kuster, sjöar och vattendrag i hela landet utan att någon särskild instans behöver inrätta det (Boverket 2020e). Strandskyddet omfattar automatiskt området inom 100 meter från strandkanten, men kan utökas av Länsstyrelsen till 300 meter vid behov (ibid.).

Inom området som omfattas av strandskyddet är det bland annat förbjudet att uppföra nya byggnader, hindra allmänheten från att röra sig på platsen samt att utföra åtgärder som påverkar djur och natur negativt, utan att först ansöka om dispens (ibid.).

Riksintresse

Områden av riksintresse är områden där staten har ett intresse av att marken används för ett särskilt ändamål (Boverket 2020f). Det är områden som innehåller särskilda värden och kvalitéer, både för bevarande och för framtida utveckling (ibid.). Kommunerna har ett ansvar att redovisa hur deras planering förhåller sig till riksintressena i översiktsplanerna, för att avvägningar mellan olika intressen ska kunna göras. Att ett område är utmärkt som riksintresse påverkar i de flesta fall inte hur privatpersoner kan röra sig i området, utan handlar mer om hur marken bör användas (ibid.).

Världsarv

Ett område med unik kultur- eller naturhistorisk miljö kan utnämnas som världsarv av Unesco, enligt Unesco-konventionen om skydd för världens kultur- och naturarv (RAÅ 2021 b). När ett område skrivs in som världsarv åtar sig landet i fråga att förvalta området så att de kvalitéer som ledde till utmärkelsen inte påtagligt förändras. Vid det fall att området inte längre uppfyller de kriterier som tidigare utmärkt det som ett världsarv, kan platsen komma att förlora sin status som ett världsarv (ibid.). Riksantikvarieämbetet samt Naturvårdsverket har ansvar för frågor som relaterar till världsarv i Sverige, men själva förvaltningen av områdena utförs av flera aktörer, däribland kommuner och länsstyrelser (ibid.).

Figur 18: Södra ölands odlingslandskap är ett exempel på ett världsarv

Förvaltningsåtgärder som minskar negativ fysisk påverkan

De ovannämnda skyddsformerna handlar allt som oftast om skydd av större områden, och i många fall handlar de om att skydda områdena från ändrad markanvändning. Eftersom nationalparker och naturreservat har blivit populära besöksmål för naturturister innebär det att det behövs åtgärder inom områdena för att skydda från överturism (Naturvårdsverket 2021d). Vilka föreskrifter som upprättas samt de förvaltningsåtgärder som utförs inom områdena är kanske det som egentligen bestämmer platsens rekreativa bärformåga.

Det finns många internationella studier kring hur man kan minimera besökarnas påverkan i skyddade områden med bland annat begränsningar på hur många som får röra sig i området, entréavgifter och anställda parkskötare (Buckley 2011). Många av dessa är kanske inte riktigt aktuella i Sverige, eftersom det skulle gå

Figur 20: Med tydliga hårdgjorda leder minimerar man risken att stigen breder ut sig.

emot allemansrätten. Däremot finns det även belägg för fysiska åtgärder som är relativt enkelt att implementera även vid svenska naturdestinationer. Exempel på åtgärder som minskar risken för vegetationsslitage är bland annat byggandet av spångar och plattformar samt anläggandet av grusgångar (Buckley 2011; Emmelin et al. 2010; Larson et al. 2016), vilket både gör lederna tydligare, och minskar risken att stigen eroderas bort vid regn. Det ökar även tillgängligheten på

Figur 19: En spång är ett relativt enkelt sätt att minimera vegetationsslitage och samtidigt tillgängliggöra naturen.

leden vilket gör det möjligt för människor som tidigare inte skulle kunna ta sig ut i naturen att besöka området (Emmelin et al. 2010). Buckley (2011) menar däremot att detta inte alltid är ett positivt ingrepp i naturen, i och med att det kan öka mängden besökare på platsen vilket kan leda till ytterligare slitage. Dessutom menar han att de ekonomiska resurser som används till spångbyggande annars hade kunnat läggas på bevarandearbete.

Ytterligare några förvaltningsåtgärder som tas upp i relation till besöks slitage är zonerings och kanalisering (Emmelin et al. 2010). Zonerings innebär olika uppdelningar för var olika aktiviteter kan hålla till, och man kan begränsa de aktiviteter som sliter mest på naturen till mindre känsliga områden. Detta kräver dock att man har gjort tydliga analyser över vilka områden som klarar högt besöksstryck (ibid.). En form av analys som kan användas för detta är en landskapskaraktärsanalys, som identifierar olika områdens unika karaktärer, vilket kan tydliggöra känsliga områden (Stahlschmidt et al. 2017). Detta kan göras på områden i olika skalor, och är en metod som kan användas för att undersöka delområdets utvecklingspotential samt behov för skyddsåtgärder (Stahlschmidt et al. 2017; Swanwick 2002) Landskapskaraktärsanalyser utförs vanligtvis vid förändring eller utveckling av ett landskap (Swanwick 2002), vilket ett ökat besöksstryck kan innebära. En landskapskaraktärsanalys kan även vara användbar för att se förändringar i landskapet över tid, och därmed göra det tydligt var åtgärder behöver implementeras (ibid.).

Kanalisering innebär att man styr människors rörelse på platsen. Genom att skapa tydliga, markerade leder i välbesökta områden kan man även minska risken för intressekonflikter eftersom man kan dela på olika färdmedel så att exempelvis terränghjulingar inte färdas på samma

plats som vandrarna. Placering av skyltar, markmaterial och gestaltning av exempelvis entréområdet är alla saker som styr hur besökaren uppfattar platsen, och därmed hur de rör sig (Naturvårdsverket 2007).

Även skötselnivån av en plats påverkar besökarnas beteende. Om platsen upplevs som välskött är chansen även högre att besökarna försöker påverka den så lite som möjligt (Emmelin et al. 2010). Ofta handlar nerskräpning i naturen om besökarnas attityd, vilket innebär att det är svårt att förändra helt enbart genom lokala åtgärder (Emmelin et al. 2010). Om det redan finns skräp på platsen är risken stor att det fortsätter lämnas skräp, men om man som förvaltare städar är risken att besökare uppfattar det som att det är okej att lämna kvar skräpet. I fall som dessa behöver inte bara information på platsen komma upp, utan informationen om hur man beter sig i naturen behöver bli tydligare på andra platser i samhället med hjälp av exempelvis större informationskampanjer (ibid.).

Aktörer involverade i svensk turismplanering

Det finns ingen enskild myndighet som är ansvarig för turismplaneringen i Sverige, utan det är en bred fråga som ingår i många olika myndigheters och organisationers arbete (Tillväxtverket 2021a). I grova drag kan man dela in dessa i offentliga aktörer, privata aktörer och ideella aktörer. Det är de offentliga aktörerna som har ett ansvar att verka utifrån det allmännas bästa, och det är även deras arbete som är mest relevant för denna uppsats. När det gäller de offentliga aktörerna kan dessa delas in i kommuner, regioner och den svenska staten (Syssner & Kvarnström 2013). En tabell som visar de olika aktörernas ansvar finns på sida 39.

Kommunens roll

Enligt Jonsson (2013) har kommunen tre huvudsakliga sysslor när det gäller

turismplanering, att tillhandahålla infrastruktur (och reglera markanvändning), att marknadsföra turistmöjligheter samt att samordna turistsatsningar.

Det kommunala planmonopolet innebär att varje kommun har ansvar över markanvändningsfrågor inom kommunens geografiska gränser. Enligt Plan- och Bygglagen, PBL (SFS 2010:900) måste varje kommun redovisa planerad utveckling av markanvändningen i en översiktsplan. Regleringen av markanvändning gör kommunen även i områdesbestämmelser och detaljplaner.

En översiktsplan ska innehålla ungefärliga nutida och framtida planer för markanvändningen i kommunen. Den ska innehålla utvecklings- och bevarandeplaner, information kring hur de förhåller sig till andras intressen och regionala och nationella mål. Utöver detta bör även översiktsplanen redovisa vilken hänsyn som tas till riksintressen inom kommunen. Turistnäringen är en näring som kräver stora land och vattenområden. Enligt Boverket (2020b) är det därför viktigt för kommuner att inkludera dessa areella behov och anspråk tidigt i arbetet med den långsiktiga översiktsplaneringen.

Översiktsplanen bör bland annat redovisa geografiska områden som framtida och etablerade turistverksamheter ska kunna utvecklas inom, samt var behov av infrastrukturutveckling finns (Boverket 2020b). Ytterligare något de menar bör vara inkluderat i översiktsplaneringen är var lugna områden finns eller bör utvecklas i turistområden. Behovet att inkludera dessa i översiktsplaner är kanske som störst vid exempelvis kustområden som är populära för turister, där det är populärt att etablera sig som verksamhet (ibid.). Översiktsplanen är inte juridiskt bindande, utan är ett vägledande dokument som ska agera som underlag för

kommande utveckling (Boverket 2021a).

Utöver markanvändningsfrågorna är kommunens roll i turismplanering som tidigare nämnt även att marknadsföra destinationen samt samordna turistsatsningar. I relation till detta kan det vara relevant att nämna att kommuner själva ofta är inblandade i förvaltning och drift av besöksmål. Vanligtvis är de starkt involverade i exempelvis anläggningar av olika slag, evenemang, kultur och naturmiljöer och museer (Sveriges Kommuner och Regioner [SKR] 2021b). Ett exempel på detta är i Vimmerby kommun, där kommunen själva är delägare i turistattraktionen *Astrid Lindgrens Värld* (Jonsson 2013).

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) konstaterar i en rapport från 2018 att en stor andel av Sveriges kommuner har starka samarbeten mellan näringslivet och stadsbyggnadskontoren för att främja besöksnäringens utveckling. Däremot upplever närmare hälften av de 254 undersökta kommunerna att de skulle kunna dra nytta av att få större kunskap i hur man kan arbeta med turismfrågor inom samhällsplaneringen (SKR 2018). Även om många kommuner upplever en kunskapsbrist har över hälften av de undersökta kommunerna utfört insatser eller projekt inom samhällsplaneringen för att främja turismen de senaste fem åren. Dessa projekt är i de flesta fallen relaterade till tillgänglighetsförbättringar (ibid.).

Regionens roll

Regionerna kan ses som den beslutsfattande nivån mellan kommun och staten. Regionerna har ansvaret för de frågor som kräver kommunöverskridande samarbeten, så som planering av kollektivtrafik. I vissa län har även regionen ansvar att ta fram en regional utvecklingsplan, även kallad RUP (Nyström & Tonell 2012). Vilka regioner som måste ta fram en RUP bestäms i PBL,

i nuläget är det enbart i Stockholm och Skåne som detta krav finns (Boverket 2021a). En RUP är liksom den kommunala översiktsplanen inte juridiskt bindande, utan snarare ett vägledande dokument. Den ska bland annat ge vägledning inför beslut om översiktsplaner. Ytterligare regioner kan komma att behöva ta fram regionala utvecklingsplaner i framtiden om utvecklingen leder till ett sådant behov (ibid.).

Utöver ansvaret att ta fram regionala utvecklingsplaner som bestäms av PBL, bestämmer lagen om regionalt utvecklingsansvar (SFS 2010:630) att alla län ska utföra regional utvecklingsplanering, vilket leder till en Regional utvecklingsstrategi, även kallad RUS (Boverket 2020c). Den regionala utvecklingsstrategin har tidigare varit statens uppgift genom länsstyrelsen, men har nu övergått till att vara en del av regionernas arbete. En RUS ska vara en översikt över regionens tillgångar och hur dessa bör utvecklas på ett hållbart sätt utifrån varje regions individuella förutsättningar (SKR 2021a). Den ska senare kunna användas som grund till ytterligare program och strategier så som tillväxtprogram och näringslivsstrategier (Boverket 2020c). På senare år har den rumsliga kopplingen i de regionala utvecklingsstrategierna blivit tydligare, och därmed har strategierna blivit tydligare integrerade i det fysiska arbetet i både regionerna och kommunerna (ibid.).

Något som är gemensamt för många regioner är att de lyfter fram turism som en tillväxtfaktor. Besöksnäringen ses som en del i arbetet med att nå ekonomisk tillväxt och utveckling och regionerna är därför ofta involverade i, samt förespråkar, turismsatsningar av olika slag. Deras fokus när det gäller turismarbetet ligger oftast i strategiarbete samt samordning av olika aktörer genom olika mötesplatser och

nätverk. Det är inte ovanligt att regioner som en del i sitt arbete med turism tar fram olika besöksnäringstrategier som sedan ska hjälpa de olika kommunernas arbete med turism (Syssner 2013).

Svenska statens roll

När man diskuterar den svenska statens roll i turismplaneringen pratar man kanske snarare om den nationella nivån i den svenska förvaltningsmodellen. Denna består av en mängd olika myndigheter som på uppdrag av regeringen ansvarar för olika delar av det svenska samhället (Kvarnström & Syssner 2013). För den fysiska planeringen av turismfrågor är exempelvis Länsstyrelserna, Trafikverket och Boverket relevanta, medan Tillväxtverket är mer involverad i de ekonomiska turismfrågorna. Även myndigheter som Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet är inblandade i turismfrågor, speciellt i frågor som rör naturturism respektive kulturarvsturism.

Länsstyrelsen

”Vårt arbete ska resultera i att natur- och kulturvärden bevaras, att miljön skyddas, att landsbygden utvecklas och att samhället byggs på goda grunder och ur ett jämställt perspektiv” (Länsstyrelsen Skåne u.å.).

Länsstyrelserna har i uppgift att kontrollera att kommunernas planer uppfyller statens övergripande mål för fysisk planering, och vid de fall planerna inte gör detta kan länsstyrelsen upphäva dem. Länsstyrelsen ska däremot vara inblandad i kommunens planer så tidigt i planprocessen att dialogen förs innan behovet för det uppstår (Nyström & Tonell 2012).

Deras uppdrag innefattar att vara rådgivare samt ta fram information och underlag till kommunerna och regionerna (Boverket 2021b). De ska även ge utlåtanden

utifrån olika myndigheters information i olika beslutsprocesser (Nyström & Tonell 2012). Ytterligare ett ansvar som tillfaller länsstyrelsen är att vara en av miljöbalkens tillsynsmyndigheter, vilket innebär att de ska:

” 1. på eget initiativ eller efter anmälan i nödvändig utsträckning kontrollera att miljöbalken samt föreskrifter, domar och andra beslut som har meddelats med stöd av balken följs samt vidta de åtgärder som behövs för att åstadkomma rättelse,

2. underlätta för en enskild att fullgöra sina skyldigheter enligt de handlingsregler som avses i 1 genom information och liknande verksamhet, och

3. fortlöpande bedöma om villkor för miljöfarlig verksamhet eller vattenverksamhet som omfattas av tillstånd är tillräckliga” (SFS 1998:808, lagändring SFS 2020:627).

Trafikverket

Trafikverket är den myndighet som ansvarar för den långsiktiga planeringen av väg, järnväg och luftfart i Sverige. De är även ansvariga för drift och underhåll av de statliga vägarna och järnvägarna (Nyström & Tonell 2012). Detta innebär att de i allra högsta grad behöver vara involverade i arbetet med turism, eftersom näringen är beroende av just transportmöjligheter till, från samt inom besöksmålen.

Trafikverket arbetar mycket med cykelturism och att öka förutsättningar för detta i landet. En del i detta är deras arbete med att märka ut nationella och regionala cykelleder som är lämpliga för cykelturism. Detta gör de tillsammans med en mängd andra aktörer så som exempelvis länsstyrelserna, Tillväxtverket samt Svenska turistföreningen (Trafikverket 2021).

Transportmöjligheter bör ses som

grundförutsättningen för att turister ska kunna besöka en plats. Däremot är inte infrastrukturutveckling just för turism en huvudfråga för Trafikverket utan det ingår i övrigt arbete (SKR 2021c). I Trafikverkets (2017) *”Förslag till nationell plan för transportsystemet 2018–2029”* gynnas turismen av att man gör satsningar för lokalbefolkningen, och tvärt om. I de flesta fall inom detta dokument där turism eller besöksnäring nämns är det i relation till landsbygd, där infrastruktursatsningar för besöksnäringen även kan leda till att människor får möjlighet att bosätta sig permanent efter att exempelvis pendlingstider minskar.

Boverket

Boverket är den myndighet som är ansvarig för bland annat samhällsplanering, byggande och boende, och fysisk planering. Boverket bildades i samband med att Plan- och bygglagen infördes 1987 och de har en stark rådgivande funktion gentemot kommuner, samt är en remissinstans vid planeringsfrågor (Nyström & Tonell 2012). Boverket ansvarar för att följa upp tillämpningen av PBL (Boverket 2021a).

Boverkets ansvar i turismarbetet är främst att vara en rådgivare kring de fysiska planeringsfrågorna. I dokumentet *Vision för Sverige 2025* menar Boverket (2012) att besöksnäringen är en av 12 olika fokusområden för att uppnå ett hållbart samhälle. En del i visionen av framtidens besöksnäring är att

” Besöksnäringen utvecklas hållbart, med minskad bilturism som ett mål och hänsynsfull turism som ett annat. Många av de kortväga besöken sker med cykel längs utpekade leder, men även om besökaren åker längre går det att ta med cykeln på tåget och låta cykelturen börja från avstigningsstationen.” (Boverket

2012, s.71).

Utöver hållbara transportmöjligheter för turisterna nämns även att besöksnäringen ska utvecklas med hänsyn till natur- och kulturmiljö genom samarbete mellan olika aktörer. Även säsongsförlängning genom årstidsanpassade verksamheter tas upp som ett utvecklingsområde (Boverket 2012).

Tillväxtverket

Tillväxtverket är en myndighet som arbetar med att främja hållbar näringslivsutveckling och regional tillväxt. Ett av deras uppdrag är att ansvara för samordning och samverkan av turism i Sverige. Detta gör de genom att bland annat leda besöksnäringens myndighetsgrupp, ett samarbete mellan 16 olika myndigheter och statliga bolag, som arbetar med att samordna turismplaneringen i Sverige (Tillväxtverket 2021a). Det ansvar som ligger hos denna myndighetsgrupp innebär att de ska främja ökad samordning, kunskapsutveckling och kunskapsöverföring mellan olika näringslivsaktörer. De ska arbeta med hållbar turismutveckling och stärka Sveriges position som ett attraktivt land att besöka (Tillväxtverket 2020).

Naturvårdsverket

Naturvårdsverket är den myndighet som har ansvar för samordning av miljöarbete. De arbetar både nationellt, inom EU och med andra internationella organisationer. De tar fram mål, strategier och underlag och genomför miljöpolitiska beslut. Utöver detta utvärderar de även miljösituationer och det miljöarbete som sker för att fortsatt utveckla miljöpolitiken (Nyström & Tonell 2012). Naturvårdsverkets arbete styrs av Sveriges miljömål, som bestämts av riksdagen. Däremot har de utöver detta ett övergripande mål för sitt arbete; ”[...]att lämna över ett samhälle till kommande generationer

där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser” (Naturvårdsverket 2021b).

Naturvårdsverket är liksom länsstyrelsen en tillsynsmyndighet för delar av miljöbalken (SFS 1998:808). Tillsynen är delad mellan ett flertal olika myndigheter, men rent praktiskt är det länsstyrelserna och kommunerna som genomför huvuddelen av tillsynsarbetet. Naturvårdsverket ansvarar för att ta fram en tillsynsstrategi samt att vägleda de andra tillsynsmyndigheterna i sitt arbete (Naturvårdsverket 2020c).

När det gäller Naturvårdsverkets arbete med turism är det relevant att nämna att de är huvudman för det statliga svenska ledsystemet i fjällen. Detta innebär att de ansvarar för planerings- och samordningsarbetet för ledsystemet, samt för vägledning kring planering, anläggningsstandard och olika markeringar i lederna. Däremot är det länsstyrelserna som ansvarar för skötsel och underhåll av lederna (Naturvårdsverket 2014). Utöver de statliga lederna finns det också kommunala samt privata leder, som naturvårdsverket inte har ansvar för (Naturvårdsverket 2020d).

Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet är den myndighet som har det övergripande ansvaret för frågor gällande kulturmiljön och kulturarv. De ansvarar för att kulturarvet bevaras, förvaltas och utvecklas (Nyström & Tonell 2012; RAÄ 2021a). Det är även deras ansvar att de nationella målen för kulturmiljöarbetet uppfylls, genom att bland annat se till att kulturarvet är inkluderat i samhällsutvecklingen, och genom att skapa och förmedla information och underlag till de som arbetar med kulturmiljöer. De samarbetar även med länsstyrelserna kring bidrag till insatser för bland annat

kulturresevat, fornvård och byggnadsvård (RAÄ 2021a).

I Riksantikvarieämbetets ansvar ingår även att ha en rådgivarfunktion, samt att leda och delta i olika samarbeten och projekt kring kulturarv och kulturmiljö. I samarbete med andra aktörer som arbetar med kulturmiljöer har de även tagit fram en vision för kulturmiljöarbetet i Sverige för att ha ett samlat dokument att använda i bland annat samhällsplaneringen (ibid.). Liksom Naturvårdsverket har naturmiljön som fokusområde har Riksantikvarieämbetet fokus på kulturmiljön. I relation till turism arbetar de bland annat med att ge råd till kommuner och regioner kring hur de kan använda kulturarvet för nå en positiv samhällsutveckling (RAÄ 2017).

Sammanställning av huvudprinciper som lyfts i kapitel 2

Turism är en starkt växande näringsgren i samhället, både nationellt och globalt (Cassinger & Nilsson 2020). I takt med att turismen ökar kan man även se ett ökat behov av medvetenhet kring turisternas platspåverkan, samt aktiva strategier på olika samhällsskalor för att gynna den hållbara turismen och bibehålla det som en positiv näringsgren i samhället (ibid.).

För att nå hållbar turism måste både turisterna själva agera med respekt för platsen de besöker och de som bor där, men platsen måste även vara utformad på sätt som minimerar de negativa aspekter som turism ibland kan medföra (Tillväxtverket 2021b). Arbetet mellan olika aktörer, inom olika näringsgrenar och på olika skalor i samhället är en viktig nyckel till hållbar turism (ibid.).

Trots att turism nyligen sammanlänkats med landskapsplanering (Geronta 2013), har planerare av olika slag länge arbetat med frågor som uppstår

i relation till turism. Det har tagits fram riktlinjer, modeller och strategier för hur man kan arbeta med turism. Den *globala etiska koden för turism* som UNWTO (u.å. b) har tagit fram kan ses som ett referensramverk att förhålla sig till när man arbetar med platser som är populära turistdestinationer. Tillväxtverket har tagit fram modellen *Tillväxtskapande samhällsplanering* som stolpar upp tydliga riktlinjer för hur man effektiviserar och samordnar turismarbetet utifrån svenska förutsättningar. Båda dessa dokument kan användas oavsett om man jobbar med turism ur ett landskapsperspektiv, eller om man arbetar med turismfrågor utifrån någon annan bransch. Utöver detta finns även TALC-modellen som kan användas för att förutspå hur turismen kommer utvecklas vid en destination.

Mängden turism vi har i Sverige idag innebär inte alls så stora problem som den gör på andra ställen i världen (Cassinger & Nilsson 2020), men trots detta kan man se hur andra länder arbetar med liknande frågor och ta inspiration för att undvika att vi hamnar i en liknande situation i framtiden.

I Sverige arbetar man med turism utifrån många olika håll och på olika skalor, och allt är starkt sammanlänkat. Två grenar av turismen som är speciellt stora i Sverige är naturturism och kulturturism, och det finns många olika sätt som vi arbetar för att detta ska kunna fortsätta utvecklas på ett hållbart sätt. Det finns en mängd olika skyddsformer (Naturreservat, nationalparker, världsarv, strandskydd, riksintresse etcetera) som kan användas för att de sköraste och mest värdefulla miljöerna ska kunna bevaras, samtidigt som de ska kunna fortsätta vara tillgängliga för alla genom allemansrätten (Naturvårdsverket 2020a).

Ett urval av aktörer involverade i svensk turismplanering

Offentliga aktörer	Kommunala aktörer	<i>Kommunerna ansvarar för att tillhandahålla infrastruktur och reglera markanvändningen i det geografiska område som kommunens gränser innefattar (regleringen görs i detaljplaner och områdesbestämmelser). De ska även redovisa framtida planerad markanvändning, något som görs i en översiktsplan. I översiktsplanerna bör kommunerna inkludera turismnäringen och peka ut var det finns möjlighet att utveckla denna, och var man behöver begränsa turismen.</i>
	Regionala aktörer	<i>Regionerna har ansvaret för kommunöverskridande frågor, exempelvis planering av kollektivtrafik. Regionerna har ansvar för framtagandet av regionala utvecklingsstrategier (RUS) och vissa regioner ansvarar även för att ta fram regionala utvecklingsplaner (RUP). Regionerna ska i RUS:en göra en översikt över regionens tillgångar och hur dessa bör utvecklas på ett hållbart sätt. Många regioner väljer även att ta fram besöksnäringstrategier utöver dessa. Regionerna är ofta involverade i att samordna olika aktörers intressen i regionen.</i>
	Statliga aktörer	<u>Länsstyrelsen</u> : <i>Har i uppgift att kontrollera att kommunernas planer uppfyller statens övergripande mål för den fysiska planeringen, och är tillsynsmyndighet för miljöbalken. De ska även agera rådgivare och bistå med information till kommuner och regioner. Ansvarar för planering och förvaltning av statliga naturreservat och kulturresevat, samt skötsel och underhåll av både nationalparker (tillsammans med naturvårdsverket) och det statliga svenska ledsystemet i fjällen.</i>
		<u>Trafikverket</u> : <i>Ansvarar för den långsiktiga planeringen av vägar, järnvägar och luftfart. De ansvarar även för drift och underhåll av de statliga vägarna. De arbetar bland annat med att skapa bra förutsättningar för cykelturism tillsammans med andra aktörer. Den framtida infrastrukturutvecklingen beskrivs i dokumentet "Förslag till nationell plan för transportsystemet 2018-2029" (2017).</i>
		<u>Boverket</u> : <i>Har ansvar för samhällsplanering, byggande och boende, och fysisk planering i Sverige och följer upp tillämpningen av PBL. Har en rådgivande roll gentemot kommunerna, och är remissinstans vid planeringsfrågor.</i>
		<u>Tillväxtverket</u> : <i>Leder Besöksnäringens myndighetsgrupp, och ansvarar även för samordna turismarbetet i Sverige. Arbetar med att främja hållbar näringslivsutveckling och regional tillväxt för att styrka Sveriges position som ett attraktivt resmål.</i>
		<u>Naturvårdsverket</u> : <i>Ansvarar för samordningen av Sveriges miljöarbete. Arbetar både nationellt och internationellt. Är både tillsynsmyndighet för miljöbalken, och ansvarar för att vägleda övriga tillsynsmyndigheter. Är huvudman för det statliga svenska ledsystemet i fjällen, och ansvarar för planering och skötsel av nationalparker tillsammans med länsstyrelsen. Deras arbete styrs av Sveriges miljömål.</i>
<u>Riksantikvarieämbetet</u> : <i>Har det övergripande ansvaret för kulturmiljöfrågor och ansvarar för att kulturarv bevaras, förvaltas och utvecklas. Samarbetar med länsstyrelsen i frågor gällande kulturresevat. Har en rådgivande funktion gentemot kommuner och regioner.</i>		
Privata och ideella aktörer	<i>Utöver de offentliga aktörerna som lyfts ovan finns även en mängd olika privata aktörer samt ideella organisationer som arbetar med turism och därmed är involverade i turismplanering, något som behandlas i viss mån i nästkommande kapitel.</i>	

3

Turismplanering i destinationerna GOTLAND & ÅRE

I detta kapitel beskrivs två olika svenska turistdestinationers arbete med turism. Fallstudierna utgår från två kommuner; Gotland och Åre, och innefattar nutidsbeskrivning av turismläget, översikt av vilka strategier som används vid turismplanering i destinationerna, och diskussion kring vilka problem kommunerna upplever som konsekvens av stora besöksmängder.

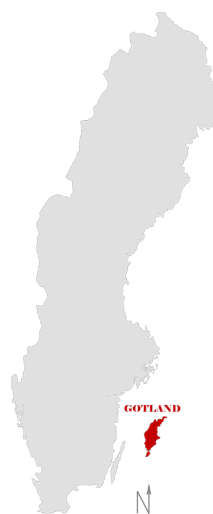
Figur 21: Visbys ringmur

Region Gotland

Region Gotland är både en egen kommun och region, med 59 686 invånare (Region Gotland 2021b) och de tar årligen emot cirka en miljon turister. Besöken sker året om, men det är tydligt att huvudsäsongen är mellan juni och augusti, då mer än hälften av besöken inträffar (Region Gotland 2019b). Turismen är väl integrerad i det gotländska samhället, och har funnits där länge – ön är en av Sveriges äldsta turistdestinationer (Kuttainen & Juhlin 2011).

Besöksnäringen är en väldigt viktig del av Region Gotlands ekonomi, både för kommunen och de bosatta på ön (Region Gotland 2010). Att de både är en kommun och en region innebär i praktiken att de är en kommun som även har ansvar för de regionala uppgifterna (Region Gotland 2021a). Många av de bofasta på Gotland jobbar inom turismnäringen, och besökarna är viktiga som underlag för bibehållen service framför allt på landsbygden. Turismens behov hjälper till att föra den fysiska utvecklingen på ön framåt, framför allt när det gäller infrastrukturförbättringar (ibid.).

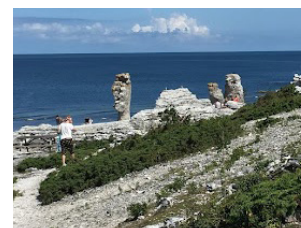
En stor del av öns turism består av *sommargotlänningar*, vilket är vad kommunen kallar de som utövar fritidshusturism på ön. Dessa ses av kommunen som en form av fast turism som de kan räkna med återkommer

Figur 22: Sverigekarta med Gotland markerat i rött.

Figur 23: Visby

Figur 24: Raukarna som står längs Gotlands kust är populära besöksmål.

år efter år (Region Gotland 2010). Den stora mängden sommargotlänningar innebär att antalet boende på ön varierar kraftigt under året, speciellt i fritidshustäta områden så som Fårö, Östergarnslandet och Storsudret (Svedjer 2017).

Sommargotlänningarna är viktiga för ön då de bidrar till en bibehållen service och levande landsbygd. Deras resande är viktigt underlag för att hålla transportmöjligheter tillgängliga (Region Gotland 2010). En viktig förutsättning för turism är transportmöjligheter till och från destinationen. Då Gotland är en ö innebär det att färjetrafiken och flygtrafiken är

centrala för resandet till och från fastlandet. Färjetrafiken bedrivs av Destination Gotland AB på uppdrag av den svenska staten (Destination Gotland u.å.) Detta uppdrag är något som staten upphandlar (Region Gotland 2010), och det nuvarande avtalet gäller fram till 2027. Antalet turer varierar över året, men under högsäsong går upp till 21 turer per dygn (Destination Gotland u.å.).

Stora mängder fritidshusturism i en kommun kan vara både positivt och negativt. Utöver de tidigare positiva effekterna i form av underlag för service och transporter, är fritidshusturister ofta positivt ur den mån att de ofta ses som en resurs. Detta då de ofta känner stor samhörighet till lokalsamhället, och ofta är villiga att engagera sig för att förbättra områdena (Svedjer 2017).

En negativ effekt som ofta är sammankopplad med fritidshusturism och som tydligt märks av även på Gotland är ökande mark- och fastighetspriser. Man har märkt av att fritidshusturismen har varit drivande i att delar av Gotland har gentrifierats, och att många permanentbostäder som säljs omvandlas till fritidshus (Svedjer 2017). Detta innebär ett minskat skatteunderlag för kommunen samtidigt som förväntningar på samma service finns kvar, vilket leder till en upplevelse av sämre kommunal service på ön. I en del områden har denna process gått så långt att vårdcentraler och skolor inte längre har underlag för att hålla öppet, och underhåll av infrastrukturen är eftersatt (ibid.).

När den kommunala servicen försvinner och permanentbostäderna omvandlas till fritidshus riskerar områdena att stå tomma delar av året och det blir svårare att locka dit människor för att bosätta sig året om. Intressekonflikter riskerar även att öka mellan turister och bofasta, då fritidshus ofta i högre grad än permanentbostäder

ses som en investering vilket kan leda till olika framtidsvisioner för området (Svedjer 2018). Det blir en ond cirkel som är svår för kommunen att bryta sig ur.

Även om Sveriges kommuner själva ansvarar för sin egen fysiska planering har de inte rådighet att bestämma över vad som ska vara en permanentbostad och vad som ska vara ett fritidshus (Svedjer 2018). I praktiken innebär detta att även om kommunen planerar för permanentbostäder i de områden där bostadstrycket är som högst, kan de inte hindra dem från att bli fritidshus i slutändan. Detta är ett problem som finns i en stor del av Sveriges kommuner. I våra grannländer Norge och Danmark har fritidshusproblematiken lösts med något som kallas *boplikt*, vilket innebär att kommunerna själva kan bestämma att fritidshus är förbjudna i vissa områden och att de som köper hus i området måste skriva sig på adressen (ibid.).

Utöver fritidshusturism har Gotland även mycket kulturarvsturism. Visby, centralorten i kommunen, blev 1995 utnämnd till ett av Unescos världsarv på grund av sin välbevarade medeltida historia (Unesco u.å.). Världsarv har en tendens att attrahera långväga besökare, och denna utmärkelse kan sannolikt vara en av anledningarna att många internationella turister hittar till ön (Region Gotland 2019a).

Generellt sett kan man se en del skillnader mellan internationella och nationella turister när det kommer till resmönster. Utöver vilken tid de besöker ön kan man se skillnader i vad de gör när de är där. För de svenska turisterna är Gotland framför allt ett semesterresmål för sol, bad och återhämtning. Möjligheterna för detta i samband med det aktiva utelivet som finns tillgängligt i Visby under sommarmånaderna gör ön till ett populärt resmål. Bland internationella turister är det upplevelser

och kultur som lockar, vilket leder till andra utflyktsmål på ön. Vad som lockar de svenska turisterna till Gotland är ofta saker som gör upplevelsen bättre för de internationella turisterna, men inte huvudanledningen till att de väljer att åka dit (Region Gotland 2019a).

Strategier och åtgärder

Region Gotland har ett uttalat mål att de vill öka sin attraktivitet som besöksmål, och för att göra detta har de ett flertal olika strategier (Region Gotland 2010). Ett fokusområde som specificeras i översiktsplanen är att skapa förutsättningar för att turismen på ön ska kunna utvecklas med fler besök året om (Region Gotland 2010). Även om juni, juli och augusti är de månader med flest besökare har man de senaste åren sett ett stort uppsving för turism under kringliggande månader, speciellt under september och oktober. Det är framför allt inhemsk turism som ökat under lågsäsongperioderna, då de utländska turisterna fortfarande håller sig till högsäsongsmånaderna (Region Gotland 2019a).

Gotland har en stor mängd fritidshus, och intresset för ny bebyggelse i form av fritidshus är stort (Region Gotland 2010). Intresset för detta är som störst längs med kusten samt i de tidigare nämnda områdena Storsudret, Östergarnslandet samt Fårö. Dessa områden är dock specifikt utpekade i miljöbalken som områden man inte får bygga fritidshus om de inte sker som komplettering till befintlig bebyggelse:

”Inom kustområdena [...] utmed Gotlands kust, på Östergarn och Storsudret på Gotland samt på Fårö får fritidsbebyggelse komma till stånd endast i form av kompletteringar till befintlig bebyggelse. Om det finns särskilda skäl får dock annan fritidsbebyggelse komma till stånd, företrädesvis sådan som tillgodoser det rörliga friluftslivets behov

Figur 25: Karta över gotland med de populäraste fritidshusområdena inringade med rött.

eller avser enkla fritidshus i närheten av de stora tätortsregionerna” (Miljöbalken [1998:808] 4 kap 4§).

Ytterligare något Gotland har gott om är områden med höga unika naturvärden. Därför är en stor del av ön utpekad som riksintresse för naturvård (Region Gotland 2010). Mycket av landskapet är även skyddat i form av naturreservat, - kommunen har bildat två kommunala naturreservat och utöver det finns där 152 statliga naturreservat (Länsstyrelsen Gotland u.å. c) Det finns även en nationalpark, Gotska Sandöns nationalpark, och 2019 inleddes arbetet med att bilda ytterligare en nationalpark i området Bästeträsk (Länsstyrelsen Gotland u.å. b).

I naturreservat och nationalparker har förvaltaren möjlighet att införa föreskrifter över hur man får bete sig i området och vad man får samt inte får göra där. En vanlig föreskrift som finns på plats i flertalet av naturreservaten på Gotland är förbud mot tältning eller uppställning av husvagn (Länsstyrelsen Gotland u.å. c). Även föreskrifter som ska motverka förlust av kulturvärden finns i vissa naturreservat, så

som exempelvis i naturreservatet *Alvena lindaräng* där det är förbjudet att ”*spela fotboll och utöva andra spel. Traditionella gotländska lekar får utövas på anvisad plats*” (Länsstyrelsen u.å. a).

Under våren 2018 öppnade en ny kryssningskaj i Visby, vilket var ett projekt som skulle hjälpa till att förlänga turistsäsongen och öka antalet kryssningsturister till 150 000 årliga besökare (Region Gotland 2019c). Detta innebär en ökad massturism i Visby, vilket kan göra stor påverkan på Visbys sköra kulturmiljöer. För att minska påfrestningen på de populäraste platserna har Region Gotland tillsammans med Uppsala universitet och Tillväxtverket ett projekt där de genom GPS undersöker hur kryssningsturisterna rör sig (Hällegårdh 2019; Region Gotland 2020). Resultaten från detta ska sedan ligga till grund för att försöka styra om turisternas rörelsemönster och genom detta motverka överbelastning på de populäraste platserna (Hällegårdh 2019). Just kryssningsturism är ofta kritiserad då den sällan är speciellt gynnsam för det lokala samhället, då turisterna enbart stannar i några timmar. Dessutom har dessa turister ofta både boende och mat inkluderat i sina resor, vilket innebär att de inte gynnar det lokala näringslivet (ibid.).

Region Gotland antog 2019 en regional besöksnäringstrategi. Denna är framtagen utifrån bland annat Tillväxtverkets projekt ”Hållbar destinationsutveckling” och har anpassat de strategier som nämns i denna utefter Gotlands förutsättningar och mål (Region Gotland 2019a). Strategin tar avstamp i en vision att Gotland år 2027 ska upplevas som norra Europas mest hållbara och attraktiva resmål för turister året runt. Detta ska uppnås genom olika marknadsföringsstrategier och ekonomiska delmål. Ett ytterligare starkt fokus i besöksnäringstrategin ligger på fysisk planering som ska ge förutsättningar för

utvecklad turism (ibid.).

Besöksnäringstrategin belyser vikten av att arbeta med fysisk tillgänglighet för att nå ut till en större målgrupp turister. Oavsett individuella fysiska förutsättningar ska alla kunna besöka Gotland utan att stöta på problem för att ta sig till besöksmålen. Detta är viktigt för en socialt hållbar turism, och ska göras genom att se till att promenader och leder är ordentligt iordningställda, kollektivtrafiken ska gå till attraktiva besöksmål och toaletter samt information ska finnas tillgängligt vid dessa platser (Region Gotland 2019a).

För att förtydliga öns tillgångar vill Region Gotland profilera sig inom tre fokusområden: *Outdoor, Mat & Dryck* samt *Natur & Kultur*. Dels handlar det om att uppmuntra etablering av aktörer med verksamhet inom dessa områden, dels handlar det om att skapa fysiska förutsättningar för dessa. Man vill bland annat se en satsning på cykelleder på ön, både i form av underhåll av befintliga leder samt etablering av nya leder. Cykelturismen är viktig för utvecklingen av besöksnäringen på Gotland, eftersom det är en form av turism som rör sig över stora delar av ön vilket innebär att hela regionen kan ta del av fördelarna (Region Gotland 2019a).

Region Gotland (2019a) planerar även att upprätta tre nya besöksstråk med utgångspunkt i Visby, då det är där större delen av turismen idag är belägen. Dessa stråk ska utvecklas söderut, norrut och österut från Visby, och vara en del i att göra hela Gotland tillgängligt för turism året runt. Vid första anblick uppfattas dessa som en fysisk planeringsstrategi, men vid vidare läsning uppfattas dessa mer som en marknadsföringsstrategi snarare med fokus på verksamheter och deras öppettider.

Genomgående i Region Gotlands besöksnäringstrategi samt i deras

översiktsplan kan man se ett starkt fokus på samarbete mellan olika aktörer. I besöksnäringstrategin föreslår de exempelvis att samla alla aktörer som är inblandade i besöksnäringens utveckling i ett nätverk genom redan befintliga medlemsföreningen *Gotlands Förenade Besöksnäring, GFB*. I detta nätverk ska mål, strategier och planer upprättas och sedan utvärderas. Utöver Region Gotland och näringsidkarna på ön, föreslås även länsstyrelsen och Uppsala universitet Campus Gotland som medlemmar i partnerskapet.

År 2019 startades en diskussion kring en eventuell turistavgift på Gotland. Det var då GFB som lyfte frågan, som handlar om en frivillig avgift som besöksnäringens aktörer skulle ta ut av turisterna för att använda till underhåll av besöksmålen. Det är dock en fråga som kommer ta lång tid att komma till något beslut i, då det gäller att hela näringslivet är överens om det (Lindén 2019).

Erfarenheter av turism från yrkesaktiva inom kommunen

Att många besökare leder till både positiv samt negativ samhällsutveckling går definitivt att se på Gotland. Å ena sidan leder turismen till ökade intäkter och arbetstillfällen för gotlänningarna, å andra sidan är det trångt under några veckor på sommaren och nästan tomt i vissa samhällen under resten av året. Enligt Mats Jansson, näringslivsstrateg på Region Gotland är turismen en del i öns kultur (Jansson 2021). Turismen har funnits på ön långt innan den nuvarande Region Gotland bildades, och fram tills 80-talet var de flesta campingplatserna och stugbyarna på ön kommunalt ägda (ibid.) Än idag äger kommunen marken som flertalet campingplatser ligger på, även om de själva inte längre har hand om verksamheten (ibid.).

Att turismen är så starkt förankrad

i Gotland märks i lokalbefolkningens relation till turisterna. Frida Brunner, översiktsplanerare i Region Gotland, berättar att Gotland har väldigt många egenföretagare som livnär sig på turistrelaterad verksamhet (Brunner 2021). Det är även många som hyr ut sina gäststugor till turister under högsäsong då detta ses som en extra inkomstkälla (Jansson 2021). Däremot har det funnits perioder då det har varit livliga diskussioner bland lokalbefolkningen kring att det är för mycket turism, bland annat strax innan Covid-19 pandemin tog start på riktigt (ibid.). Däremot efter en period av mindre turism än vanligt vände diskussionen, när lokalbefolkningen insåg vilken intäktsförlust det innebär när turisterna inte kommer till ön (ibid.).

Generellt kan man se att de som har mest negativa synpunkter kring turismrelaterade exploateringsprojekt är de som äger fritidshus i området, då lokalbefolkningen ofta ser fördelarna av det på ett annat sätt (Brunner 2021). Bland annat har en fast förbindelse mellan Fårö och Fårösund diskuterats, i stället för den färja som går däremellan idag (ibid.). I den diskussionen ser lokalbefolkningen fördelarna av att kunna ta sig till de kommunala serviceutbud som finns i Fårösund när de vill utan att behöva stå i långa bilköer, och de ser det som en säkerhetsåtgärd att kunna ta sig ifrån Fårö även när det stormar så mycket att färjan inte kan gå (ibid.). Turisterna är mer tveksamma till förändring och vill att samhället ska fortsätta fungera som det gjorde när de köpte sina fritidshus (ibid.).

Trafikstockningarna vid Fårö och Fårösund är extra uppmärksammade nu när arbetet med den nya nationalparken Bästeträsk är i gång. Fårösund blir då en entré till två nationalparker, både Bästeträsk och Gotska sandön, vilket leder till stor utvecklingspotential för besöksnäringen i

området (Brunner 2021) - samtidigt är frågan hur det kommer påverka området med den ökade mängden besökare. Förhoppningen är att den nya nationalparken ska locka besökare under delar av året som idag inte är så populära, vilket är positivt för Gotland i helhet. Vilka årstider nationalparken kommer vara som mest attraktiv är fortfarande osäkert (ibid.). Det är många frågor kring etableringen av nationalparken som kommer påverka besöksnäringen. Frågor som behöver behandlas är bland annat vilka målpunkter inne i parken som man behöver ta hänsyn till, var entrén ska vara och hur behöver infrastruktur och kommunikationer anpassas för att det ökade besöksstrycket i området (ibid.). En fråga som Brunner lyfter som potentiell strategi för att minimera problemen relaterade till biltrafik i den nya nationalparkens närområde är förbättring av cykelvägar till och från området. Detta skulle även innebära en ökad möjlighet till klimatvänliga resor mellan öns olika besöksmål.

I och med naturturismens ökande popularitet i Sverige börjar man se nya problem kopplade till besökare, och även på Gotland. *”Tidigare har vi aldrig sett några problem med att det varit för mycket folk, men nu börjar man se nedskräpning, slitage och liknande problem i naturen”* (Jansson 2021). Enligt Jansson har man inte riktigt beredskapen på plats där för att ta hand om dessa problem.

”Där krockar ju jag som besöksstrateg som säger att 'det här är ju jättebra, de stör inte oss andra utan de rör sig på egen hand' med teknikförvaltningen som säger att 'ja men vi har ju ingen budget, vi kan inte ställa ut toaletter, om de vill hitta på en vandringsled får de göra det själva'” (Jansson 2021).

Region Gotland har bland annat tagit fram en badplatsstrategi där det tydligt pekats ut vilka badplatser kommunen kommer kunna ha ansvar för, och vilka som de *inte* kommer kunna ta ansvar för (Brunner 2021). Däremot är det länsstyrelsen som förvaltar de flesta naturreservaten på ön, och de har börjat arbeta med inkluderingen av dessa problem i sina skötselplaner (ibid.). Länsstyrelsen jobbar bland annat med att förbättra tillgängligheten i reservaten, men också med att se över tillgången till papperskorgar och grillplatser. Även parkeringstillgång i anslutning till reservaten är en aktuell fråga (ibid.).

Gotland håller just nu på att ta fram en ny översiktsplan. Frida Brunner säger att: *”Vi ska bygga hela Gotland. Man ska kunna leva och bo överallt på Gotland. Det är egentligen målsättningen just nu”* (Brunner 2021). Detta innebär att kommunen i den nya översiktsplanen ska försöka hitta utvecklingsmöjligheter som kan lyfta öns större tätorter och försöka skapa större inflytt till dessa (ibid.). Den nuvarande trenden är att landsbygdens orter består av mindre andel permanentboende och större andel sommargotlänningar, vilket leder till att det är svårt att hålla exempelvis skolor öppna (ibid.).

I Region Gotland har man en långsiktig strategi för serviceutbudet på ön där man försöker precisera en lägsta nivå av kommunal service ett område kan ha, och hur servicen ska vara fördelad över ön. På detta sätt undviker man att det blir allt för långt till serviceutbudet även i områden där det är mycket fritidshus (Brunner 2021).

Ett problem när det gäller att locka människor till att bosätta sig permanent på ön är markpriserna (Brunner 2021; Jansson 2021). Intresset för fritidsbostäder på Gotland har bidragit till att priser på både tomter och hus är väldigt höga, och det blir

svårt för framför allt ungdomar att hitta eget boende (Jansson 2021). I de områden där fritidshustrismen är som störst – på Fårö, Östergarnslandet och Storsudret, kan det vara extra svårt att hitta hus för de som vill flytta hemifrån eller återvända till ön, då man i dessa områden får konkurrera med Mälardalens ekonomi vid husköp (Brunner 2021).

Det har dock vuxit fram lokala initiativ som arbetar med bostadsförsörjning för unga (Jansson 2021). Det är lokala utvecklingsbolag som bildats när kulturellt intressanta fastigheter, som exempelvis skolor eller prästgårdsbyggnader, har varit till salu. Då har boende i området, både bofasta och sommargotlänningar gått ihop och tillsammans finansierat att utvecklingsbolaget köpt fastigheten och omvandlat till exempelvis ungdomsbostäder (ibid.). För att skapa rotation, eller flyttkedjor, har man även fokuserat på att bygga pensionärsbostäder, för att på det sättet frigöra bostäder för de yngre (ibid.). Det pågår även arbete med dessa utvecklingsbolag för att ta fram lokala utvecklingsplaner, där man både marknadsför sin socken samt undersöker vilka utvecklingsmöjligheter som finns i området (Brunner 2021).

Ytterligare ett problem som turismen inneburit på Gotland på senare år är att länsvägarna inte längre är säkra nog för cyklister (Jansson 2021). Över åren har turisternas bilar blivit större och man kör i högre hastigheter, vilket gör att man inte med någon säkerhet kan cykla längs länsvägarna (ibid.). ”[...] *Man får ju hålla i sig. Man kanske inte skulle cykla med familjen om man ska längre sträckor.*” (Brunner 2021). Däremot är cykeluthyrningen fortfarande hög på somrarna, vilket tyder på ett stort intresse (ibid.). Det är Trafikverket som äger vägarna, vilket innebär att regionen själva kan göra väldigt lite för att förbättra säkerheten (Jansson 2021). En effekt av

detta är dock att det har börjat satsas mer på etablering av cykelvägar på ön, men det är väldigt kostsamma projekt. Två stora cykelvägsinsatser som har gjorts på senare år, dels en cykelväg mellan Visby och Lummelunda och en cykelväg mellan Klintehamn och Tofta har gått långt över budget, och blivit långdragna processer (Brunner 2021). Efter att andra projekt går över budget, finns det inte rum att genomföra andra trafikinsatser (ibid.). Ett problem i relation till detta är även att Gotland räknas till Region Stockholm när det gäller Trafikverkets trafikplanering, och jämfört med Stockholmskommunerna har Gotland för litet befolkningsunderlag för att bli prioriterade när budgeten görs (ibid.) ”*Cykelinfrastrukturen är prioriterad, men pengarna räcker sällan dit*” (Brunner 2021).

Ett mål för Region Gotland är att de ska bli fler bofasta på ön (ibid.). En anledning till detta är att de har stora problem med kompetensförsörjning, och behöver locka dit personer i arbetsför ålder (ibid.). Besöksnäringen kan ses som ett verktyg för att nå detta mål, då ”[...] *både besökare och personer som har fritidshus här är också potentiella framtida medborgare på Gotland*” (Brunner 2021). Gotland har ett starkt varumärke - en stor andel av Sveriges befolkning känner till, eller till och med har besökt Gotland någon gång (ibid.).

Man arbetar på flera sätt med att förlänga turistsäsongen, bland annat genom olika temaveckor (Jansson 2021). Detta har man jobbat med i många år, och flera av dessa temaveckor har blivit stora attraktioner och lockar många turister (ibid.). Bland annat är den populära medeltidsveckan som anordnas vecka 32 varje år ett exempel på en sådan insats. När den först anordnades år 1984, lades utanför den dåvarande högsäsongen (ibid.). Efter att ha arbetat med detta under många år, är denna vecka nu mitt i högsäsongen. Detta tyder på att deras

insatser har fungerat. Nu arbetar man även med att attrahera konferensgäster, eftersom konferensevent ofta hålls under våren och hösten, när turismstömmarna på ön är som lägst (ibid.).

När det gäller Gotlands rekreativa bärformåga anser Mats Jansson (2021) att de inte har några problem med överturism än, och de har strategier för att undvika att det blir för stora problem med turisterna. Något de arbetar mycket med är att styra turistströmmarna så att de rör sig över större områden i stället för att uppehålla sig i Visby. Detta leder till att problemen inte blir lika stora i Visby och allt fler orter får ta del av fördelarna (ibid.). Det gäller framför allt kryssningsbesökarna som kommer i stora samlade grupper på upp till 10 000 personer, som annars lätt enbart rör sig inne i Visby-området eftersom de bara är där några timmar, men även andra turister (ibid.) Även om problemen inte finns där nu, är det något som diskuteras mycket.

”När blir det för överexploaterat så att attraktiviteten minskar? Det är väl en ständigt fråga vi resonerar kring. Alltså - när blir våra landskap överbebyggda så det inte längre känns genuint? [...] Däremot finns det ingen definierad smärtgräns” (Brunner 2021).

Vattenfrågan är högaktuell på Gotland. Vattentillgången varierar mycket över ön, och i vissa områden är det både ont om vatten, svårt att ordna enskilt avlopp och hög risk för saltinträning (Brunner 2021). Tyvärr sammanfaller dessa områden ofta med platser som har högt besöksstryck, vilket är problematiskt då turismen är en väldigt vattenkrävande näring. Turisterna vill gärna ha tillgång till pool, och är inte restriktiva med användandet av vatten. Dessutom är det som lägst vattentillgång på sommaren, vilket även är när flest besökare är på ön (ibid.). Detta har startat diskussionen om

utbyggnad av VA-nätet över ön, men det är kostsamt. Däremot, om det byggs ut för att klara turisternas behov kommer det även förbättra tillgången betydligt även för lokalbefolkningen (ibid.).

Även när Region Gotland utvecklar områden för lokalbefolkningen är vattenfrågan aktuell. För att kunna bygga bostäder till bofasta måste de snart utöka kapaciteten i VA-nätet, eftersom kapaciteten annars inte skulle räcka för de populäraste veckorna på sommaren (ibid.). *”Vi måste ha överkapacitet på det mesta”* (Brunner 2021). Att man behöver bygga med överkapacitet gäller inte bara VA-nätet, utan även övrig infrastruktur. Det kan dock ses som något positivt, eftersom det även innebär att det alltid finns kapacitet för lokalbefolkningens behov. Däremot innebär detta också att det lämnar tomma ytor i samhället som inte används under de delar av året när antalet besökare är som lägst (ibid.). På sommaren är till exempel parkeringsbehovet stort i Visby, vilket innebär att det finns många hårdgjorda ytor som man på vintern tänker borde kunna användas till något bättre, men under högsäsongen är det parkeringsbrist.

Runt ringmuren och i hamnen är behovet extra stort för parkeringsplatser. Innanför ringmuren är det motorfordonförbud sommartid, vilket leder till att alla turister måste parkera runt om muren för att besöka innerstaden (ibid.). Att innerstaden hålls bilfri hänger även ihop med att man vill skydda världsarvet från att förstöras av bland annat avgaserna. Det är dock inte enbart inne i Visby som parkeringsfrågan är aktuell - sommartid besöks ön av många turister med husbilar, som gärna parkerar längs med kusterna och campar där de egentligen inte får. Olovlig camping i naturen är ett svårhanterligt problem, som kommunen inte riktigt vet hur man ska lösa (ibid.).

Figur 26: Utanför Österport i ringmuren runt Visby är det stora hårdgjorda parkeringsytor

Just nu har Gotland ett nytt stadsplaneringsprojekt i gång, med den nya stadsdelen Visborg som ska byggas. När större projekt likt detta byggs är inriktningen att det byggs med permanent befolkning i åtanke (Brunner 2021). Däremot är det svårt att garantera att det sedan blir så, - även när Region Gotland bygger flerbostadshus inne i Visby köps eller hyrs de för att användas som fritidsbostäder. SCB räknar stora delar av Visbys innerstad som fritidshusområde, vilket visar på hur stort det problemet är (ibid.). Man kan då också fråga sig vilka effekter det har på stadsbilden och världsarvet, när innerstaden egentligen består av turister och lokalbefolkningen bor på andra platser i kommunen. En del i problematiken är att man tror att man har byggt mycket bostäder för lokalbefolkningen, men sedan ser man att ingen skriver sig på adressen vilket tyder på att det i stället används som fritidsbostäder (ibid.).

Det finns vissa frågor inom den fysiska planeringen av turism som är svåra att arbeta med, särskilt i relation till campingar

och stugområden. När Region Gotland tog fram den nuvarande översiktsplanen, *Bygg Gotland*, var en fråga hur en "villavagn" egentligen ska tolkas enligt PBL (Brunner 2021). Är det en byggnad, går den att frakta och hur länge får den stå uppställd? Nu är inte villavagnar längre lika populära, utan "glampingtält" har börjat ta över. Ett problem man börjar se nu är risken att det i stället blir fritidshusområden på campingplatserna. I exempelvis Östergarnslandet, i samband med att man gjorde en fördjupad översiktsplan, konstaterade man att det fanns utvecklingsmöjligheter vid en campingplats att modernisera med bland annat stuguthyrning. Detaljplaner gjordes, och när det sedan stod klart konstaterades att man marknadsförde och sålde stugorna som fritidshus, utan att göra det tydligt att de var del i en anläggning. Den typen av utveckling riskerar att leda till *gated communities*, vilket inte är vad Region Gotland vill se då de vill att alla ska ha viss tillgång till dessa områden (ibid.). Gated communities har många likheter med renodlade fritidshusområden.

Båda sorters områden har en tendens att samla enbart människor i liknande ekonomisk och politisk sits, vilket innebär en förlust av gränsöverskridande socialt identitetsskapande som annars sker i områden där människor med olika bakgrund rör sig (Öresjö 2000). I *Bygg Gotland* försökte man säkra allmänhetens tillgång till stränderna genom att göra olika zonindelningar för campingplatser, med rörlig camping närmst stranden och fasta anläggningar längre upp från stranden. Ambitionen fanns, men har inte fullföljts överallt (ibid.).

ÅRE

Figur 27: Duved, Åre på vintern

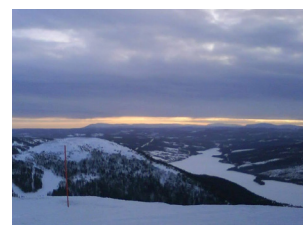
Åre kommun

Åre är en växande glesbygdskommun med 12 100 invånare som ingår i Region Jämtland Härjedalen. Turismen är oerhört viktig för kommunen och är en stor anledning till att kommunens invånartal växer årligen (Åre kommun 2021). Kommunen räknar besöksnäringen som sin basnäring, vilket innebär att den är en stor ekonomisk källa för både kommunen och dess invånare (Åre kommun 2017). Det är en fjällkommun med ett varierat landskap, vilket gett förutsättningar som lett till att tätorten Åre har kunnat utvecklas till Sveriges största skidområde, och en av Sveriges mest väletablerade turistorter (Tillväxtverket 2016). Deras huvudsäsong för turism är vinterhalvåret när skidsäsongen är i gång, men med ökat fokus på att förlänga säsongen har även barmarkssäsongen ökat i popularitet bland turisterna (Åre kommun 2017).

Tätorten Åre, som ligger mitt i kommunen, har länge varit en turistort i Sverige och redan under slutet på 1800-talet arrangerades semesterresor till fjällbyn. På den tiden var det främst under sommaren man besökte Åre, men i mitten av 1900-talet skiftade detta i och med att den alpina skidåkningen blev alltmer populär. Under denna tid hade kommunen en minskande

Figur 28: Karta över Sverige med Åre kommun markerat i rött.

Figur 29: Åre på vintern.

Figur 30: Åre är känt för möjligheter till aktiv turism.

befolkning som följd av rationaliseringar i jord- och skogsbruket. Detta vände under 1970-talet när antalet turister började leda till nyetableringar av turistrelaterade verksamheter och sysselsättningar inom dessa ökade (Bodén 2011). Idag arbetar mer än 23 % av de sysselsatta i Åre kommun inom besöksnäringen, ungefär en fjärdedel av befolkningen (Selander et al. 2021).

Åre kommun har ett ”Fjällnära landskap som är ovanligt tillgängligt” (Åre kommun 2017, s 19). De har goda transportmöjligheter till och inom kommunen

tack vare att både järnvägen (mittbanan) samt E14 löper genom kommunen, samt närhet till flygplatsen *Åre Östersund Airport*, som är placerad i grannkommunen Östersund. Dessa förbindningar ses som en viktig förutsättning till att besöksnäringen haft möjlighet att växa sig så stark som den idag är med flera hundratusentals besökare årligen (Åre kommun 2017).

Turismen är djupt integrerad i samhället i Åre kommun, och är en viktig drivkraft för kommunens fysiska utveckling.

Figur 31: Karta över Åre kommun med transportmöjligheter utmarkerade

Många av kommunens planeringsprojekt handlar om att utveckla framför allt infrastruktur och boende i olika turistiska satsningar (Åre Kommun 2017). En effekt av turismen i Åre är att de har en hög andel säsongarbetare som enbart bor i kommunen under en kortare tid. Ett problem med detta är att de inte alltid skriver sig i kommunen medan de arbetar där, vilket innebär att de inte tillför till kommunens skatteunderlag. Under 2016 var 39% av de som fick lön utbetald av ett företag i Åre kommun skrivna i någon annan kommun än Åre (Jämtland Härjedalen Turism [JHT] 2018). Säsongarbetarna bosätter sig oftast i de turisttätaste områdena i kommunen, Åredalen och Undersåker. Dessa områden har de senaste åren haft en stark befolkningstillväxt vilket ställer höga

krav på bostadsförsörjning, infrastruktur och service (Åre kommun 2017). Man har även sett att många som flyttar till dessa områden kommer från andra delar av landet, och att de senare väljer att flytta vidare inom kommunen eller länet (ibid.).

I de turisttätaste områdena, runt Åredalen och i Undersåker, är det högt tryck på bostäder, och exploateringstakten är därmed hög. Däremot bygger kommunen själva väldigt lite bostadsrätter eller hyresrätter i dessa områden utan nästan all nyproduktion är fritidsbostäder, och priserna i dessa samhällen är höga. Effekten av detta blir att det är allt färre som bor i dessa områden året om, och utanför högsäsong börjar det vara tomt i bostäderna (Haglund 2017).

Åres attraktionskraft är till stor del kopplad till deras natur och de aktiviteter som går att genomföra i eller i närhet till denna (Bodén 2011). Fjällnatur är dock känslig på många sätt, dels då naturliga processer går långsammare i denna sorts miljö, och dels då fjällmiljöer innehåller många arter som inte finns i någon annan naturtyp (Eide 2020). Åres fjällandskap har utöver höga ekologiska värden även höga sociala och kulturella värden. Dessa landskap är starkt präglade av samisk kultur och är essentiella för deras rennäring (Åre kommun 2017).

Med ökad turism under framför allt sommaren ökar risken för slitage på dessa miljöer, vilket kan vara svårt att åtgärda (Åre kommun 2017). Naturturism i form av vandring och cykling har blivit alltmer populärt på senare år, och i och med det har besöken ökat i delar av Åre som är kända för sin vackra natur. Vålådals naturreservat är ett väldigt populärt naturområde bland besökare, mellan 2014 och 2018 femdubblades antal besökare i reservatet vilket till slut har inneburit omfattande

”Grunden för långsiktigt hållbar utveckling är att vi respekterar gränserna för vad vår miljö tål.” (Åre kommun 2017, s.20).

slitage till den grad att länsstyrelsen har behövt gå in och införa tillträdesförbud på de hårdast utsatta platserna i naturreservatet (Selander et al. 2021).

Ytterligare ett problem som uppkommer av turismen i kommunen är konflikter mellan alla som vill använda fjällen på olika sätt. Intressekonflikter finns framför allt mellan rennäringsen, friluftslivet, exploateringsintressen, olika evenemang, jakt, vindkraft och intresset för att köra skoter (Åre kommun 2017). Den ökade turistmängden ute i naturen påverkar rennäringsen hårt, renarna lämnas inte ostörda och måste ständigt vara i rörelse. Renarna tränas undan, vilket leder till färre kalvar och att många renar försvinner (Selander et al. 2021).

Åre kommun har en stark historia av att anordna större idrottsevenemang. Senast 2019 anordnades Alpina VM i kommunen, som under två veckor i början av året besöktes av över 100 000 personer (Skistar 2020). Denna sorts evenemang ger ofta ett ökat intresse i exploatering och investeringar i kommunen och leder ofta till positiv utveckling i kommunen (Åre kommun 2017).

Strategier och åtgärder

Åre kommun (2017) har sex övergripande planeringsstrategier som ska ligga till grund för ställningstaganden i framtida utveckling i kommunen för att nå en attraktiv och långsiktigt hållbar samhällsstruktur:

- A. Planera med fokus på hållbar tillgänglighet
- B. Skapa en attraktiv flerkärnighet

- C. Se utvecklingsmöjligheterna i regionen
- D. Stärka befintliga bygder
- E. Bygga robust
- F. Se landskapets potential

I och med att turismen är så integrerad i Åre skulle man kunna se alla dessa som relevanta när det kommer till turismplanering. Däremot är vissa av dem mer direkt kopplade till turisterna än andra. Planeringsstrategi A har direkta konsekvenser på besöksnäringen i och med att just tillgängligheten är essentiell för turisterna, både för att ta sig till kommunen men även inom den. Denna strategi innebär fokus på effektiv markanvändning samt förbättringar av miljövänliga trafikslag, så som kollektivtrafiksmöjligheter och gång- och cykelmöjligheter (Åre kommun 2017).

Även strategi F ses som direkt kopplad till besöksnäringen i och med att denna strategi ska kunna leda till ökad attraktivitet för turister. Den innebär ett aktivt arbete med att undvika intressekonflikter i kommunen, samt arbete med tydligare gränsdragningar mellan olika verksamhetsområden och funktioner i landskapet (ibid.).

I kommunens översiktsplan pekas även tre utvecklingsområden ut som är särskilt viktiga att arbeta med i relation till besöksnäringen.

- Utvecklade kommunikationer och förbättrad tillgänglighet
- Utveckling av hållbar besöksnäring
- Värdesätta och utveckla landskapet genom besöksnäring.

Under dessa utvecklingsområden

har kommunen sedan samlat konkreta punkter att arbeta med, så som utveckling av hållbart resande, främst genom att stärka tågförbindelserna till och inom kommunen och regionen, att fokusera på året runt-turism genom att exempelvis främja utvecklingen av verksamheter som breddar besöksnäringen samt att stärka lokala näringar som arbetar med att hålla landskapet öppet (Åre kommun 2017).

Turismen i Åre är väldigt väderbunden på grund av deras starka friluftsliv och naturturism, vilket kommunen ser som ett potentiellt framtida problem (ibid). Klimatförändringar kommer troligtvis påverka kommunens turism både indirekt och direkt. Förmodligen kommer de indirekta konsekvenserna drabba kommunen först, i form av minskat intresse av resande till följd av höjda bränslepriser. De direkta konsekvenserna i form av temperaturökning samt förändring i väder tros komma att påverka framför allt vintersäsongen som är starkt snöberoende. Därför är mycket av kommunens fokus på klimatomställning och klimatanpassning. Bland annat arbetas det

med att försöka minska klimatavtryck samt anpassa bebyggelse för att klara extremare väder. Utöver detta försöker de också öka kommunens attraktivitet för företag i sektorer som inte är så starkt väderbundna (Åre kommun 2017).

Det ökade besökstrycket i naturreservatet Vålådalen har orsakat ett ohållbart slitage, vilket inneburit att Länsstyrelsen nu belagt delar av området med tillträdesförbud. På vissa ställen är detta tillträdesförbud permanent, och på andra platser är det temporärt (Länsstyrelsen Jämtlands län u.å.). En plats som omfattas av permanent tillträdesförbud är Pyramiderna, ett område med pyramidliknande grusåsar. Där har slitaget av marken på åsryggen blivit så omfattande att det riskerar att påverka både formen och växtligheten. Återhämtningen kommer ta lång tid, och området kommer förmodligen behöva vara avstängt i åtminstone 50 år för att växtligheten ska kunna återetablera sig (Danielsson 2020).

Blanktjärn, ett område i naturreservatet Vålådalen med naturligt grönskimrande vatten, är däremot en plats

Figur 32: Skidbackar i Duved, Åre

där det enbart beräknas krävas några år för naturen att återhämta sig och därför är området belagt med ett treårigt tillfälligt

Figur 33: Karta över Åre kommun med Valådalen naturreservat markerat i rött.

beträdandeförbud. Här har man tagit beslutet att den rekreativa bärförmågan i området är nådd. Detta bestämdes efter att man har sett tecken på att aktiviteter vid tjärnen har ner jord i vattnet, och därmed gör den grumlig – något den kanske inte sedan kan återhämta sig från. För att undvika detta behöver mossa och andra växter som har blivit nedslitna efter stora mängder besök få tid på sig att växa till sig (Länsstyrelsen Jämtlands län u.å.).

Utöver dessa två områden har även vissa områden belagts med cykelrestriktioner (Selander et al. 2021) efter att man upptäckt att cykeldäck sliter onödigt hårt på marken vid cykling i kuperad terräng samt på blöt mark. Utöver detta är det också en åtgärd som ska minska påverkan på djurlivet i dessa områden, då cyklister, som ofta färdas både relativt tyst och snabbt, riskerar att

skrämja djuren på fjället mer än vandrarna gör (Länsstyrelsen Jämtlands län u.å.).

Dessa förbud tydliggörs i området med hjälp av skyltar och avspärningar, och att bryta mot dessa innebär brott mot miljöbalken vilket kan leda till dagsböter (ibid.). Dessa åtgärder infördes sommaren 2019, men tyvärr är det svårt att få besökarna att respektera dem.

”Sommaren 2020 tältade personal från länsstyrelsen i området för att informera om förbudet – ändå blev besökare över avspärningarna och flera bötfälldes” (Selander et al. 2021 s.4).

Något som har kännetecknat Åre kommuns utveckling som turistdestination har varit stora projekt av olika slag. Stora satsningar har ofta gett lönsamma resultat, och därmed har kommunen fortsatt med detta. Ett exempel på detta är just evenemang. Åre har många gånger varit värd för diverse stora internationella idrottstävlingar som sedan lett till investeringar och utveckling av kommunen (Bodén 2011). Kommunen nämner även att stora evenemang är mycket viktiga för både näringslivet och tillväxten i Åre, men att man noggrant behöver planera dessa utifrån lokal kapacitet och med minimala intressekonflikter (Åre kommun 2017). Åre kommun äger själva väldigt lite mark (Haglund 2017) vilket innebär att evenemang behöver ske på privat mark. För att minimera riskerna för konflikter till följd av detta förordar kommunen att nyttjandeavtal sluts mellan markägare och arrangör (Åre kommun 2017).

Region Jämtland Härjedalen

Åre tillhör som tidigare nämnt Region Jämtland Härjedalen. Turismen är en viktig näring inom hela regionen, och Åre är en av regionens kommuner där besöksnäringen är störst (JHT 2020). Även om större delen av Åres besök sker under vintersäsongen, ser

det inte ut så i hela regionen (ibid.). Bland annat Åres grannkommun Östersund har långt fler besökare under barmarkssäsongen än under vintern (ibid.).

Liksom i Åre kommun är evenemang något även Regionen uppmuntrar för att öka turismen till regionen, då det ökar kännedomen om regionen och dess kommuner, samt genererar intäkter och arbetstillfällen (JHT 2020). Därför hålls många olika större evenemang i olika delar av regionen (ibid.) Dessutom anses evenemang vara ett bra sätt att stärka kommunernas varumärken, och det finns ett starkt nätverk inom regionen som hjälper till med evenemangsplanering (Jonsson & Pettersson 2020).

Något som anses vara ett utvecklingsområde i regionen inom turistnäringen är tillgänglighet och hållbar infrastruktur, med insatser inom förbättring av både kollektivtrafiken och cykelmöjligheterna (JHT 2016).

Erfarenheter av turism från yrkesaktiva inom kommunen

”Turismen är livsviktig i vår region”

(Näringslivssamordnare i Åre kommun 2021).

Vid intervjuer med en av Åre kommuns planarkitekter och en av kommunens näringslivssamordnare bekräftas uppfattningen att turismen genomsyrar hela kommunen. Att turister besöker kommunen är en förutsättning för att Åre ska kunna fortsätta att fungera som den gör idag, att så många kan bo och arbeta i kommunen. Det är även en förutsättning för att kommunen ska kunna fortsätta utvecklas (Planarkitekt i Åre kommun 2021). Besöksnäringen påverkar mycket mer i kommunen än bara de som

arbetar inom den. Åre har tack vare sin turism en stark attraktionskraft, vilket leder till att många besöker kommunen, och en del av dessa väljer sedan att bosätta sig där. Detta leder till ett högt exploateringsstryck i kommunen, och många arbetstillfällen, även inom branscher som inte är direkt kopplade till turisterna. Det stora intresset för att bygga inom kommunen leder exempelvis till att de har många planarkitekter anställda vid Åre kommun relativt till hur stor kommunen är (ibid.).

Att turismen krävs för att kommunen ska kunna fungera är något som återspeglas i lokalbefolkningens åsikt kring turismen. Enligt näringslivssamordnaren (2021) som intervjuades är den generella uppfattningen att de flesta i kommunen visar stor förståelse för att besökarna är en förutsättning för att kommunen ska kunna tillhandahålla det serviceutbud som lokalbefolkningen sedan tar del av. Utan turismen hade Åre inte kunnat ha underlag för att ha vare sig mataffärer eller hälsocentraler på flera ställen i kommunen (Näringslivssamordnare i Åre kommun 2021).

Även om den generella uppfattningen är positiv finns där ett visst missnöje bland lokalbefolkningen också (Näringslivssamordnare i Åre kommun 2021; Planarkitekt i Åre kommun 2021). Dock har turismen varit integrerad i samhället så länge att de flesta förmodligen vant sig vid antalet besökare (Näringslivssamordnare i Åre kommun 2021), alternativt har flyttat till delar av kommunen där det inte är lika många besökare (Planarkitekt i Åre kommun 2021). Däremot finns det vissa konflikter som uppstår mellan turismen och lokalbefolkningen. På planeringssidan av kommunen kan man stöta på uppfattningen att kommunen planerar bostäder främst för turister och inte tänker så mycket på de bofasta, något som planarkitekten menar inte stämmer. Däremot är det en knepig situation

där de inte juridiskt kan styra om det som byggs ska bli permanentbostäder eller fritidsbostäder. Enligt planarkitekten sätter de inriktningar, men de kan inte i slutändan se till att de efterföljs (ibid.). Utöver detta uppstår det även konflikter när markägarna vill bruka sin mark på sätt som går emot vad turisterna förväntar sig, eller när turistföretag förutsätter att de kan hålla exempelvis guidningar i naturen utan att kolla med markägaren först (Näringslivssamordnare i Åre kommun 2021).

Enligt näringslivssamordnaren (2021) har inte Åre några större problem av turismen i kommunen. De negativa effekter som näringslivsenheten ser av turismen handlar främst om att de ser ett ökat nedskräpningsproblem i naturen efter ovana turister samt att det starka varumärket som Åre har blivit innebär att man gärna håller sina evenemang i eller i närheten av orten Åre, vilket leder till hög belastning och ökat slitage på dessa marker (ibid.).

På samhällsbyggnadskontoret ser man vissa ytterligare problem, så som ohållbart slitage på fjällmiljöer som har ökat i takt med att barmarksäsongen blivit mer populär bland besökarna (Planarkitekt i Åre kommun 2021). Även konkurrensen och den stora efterfrågan på bostadsmarknaden kan ses som ett problem som uppkommit med den växande turistnäringen. Det är brist på bostäder och priserna har blivit allt högre. Unga som ska flytta hemifrån har inte längre råd att köpa eget boende i flera av kommunens tätorter (ibid.).

Utöver detta är en stor utmaning frågan om hur man planerar i ett samhälle så som Åredalen som har en fast befolkning på mellan 2000 och 3000 personer, men besöks under högsäsong av runt 50 000 personer. Då blir det en svårt att veta vilken befolkningsmängd man ska dimensionera miljön utefter. I relation till detta är det även

problematiskt när de har ett skatteunderlag i kommunen som inte räcker till för att finansiera den standard som besökarna förväntar sig (Planarkitekt i Åre kommun 2021).

Intressekonflikter när det kommer till markanvändning är också ett problem som växer. *”Jag tror att desto mer folk som kommer hit, desto mer konkurrens blir det om marken och desto större slitningar blir det ju också mellan olika intressen.”* (Planarkitekt i Åre kommun 2021).

En anledning till att markfrågan är relevant är att kommunen själva äger väldigt lite mark. Detta innebär en utmaning både i näringslivssamordnarens och planarkitektens arbeten. När det gäller näringslivssidan är detta problematiskt bland annat när de har arrangörer som vill hålla olika evenemang ute på fjället, där markägarna inte är intresserade. Därför är det viktigt att kommunen håller goda relationer med både arrangörer och markägare för att kunna lösa problemen snabbt när de uppkommer (Näringslivssamordnare i Åre kommun 2021).

Ur ett planeringsperspektiv är markfrågan problematisk när det gäller markering av exempelvis rekreationsområden och leder i plandokument. Åre håller nu på att ta fram en fördjupad översiktsplan för Åredalen, där de har pekat ut vissa områden där det finns längdspår som rekreationsområde. Dock är detta känsligt för vissa markägare som då vill ha ersättning eftersom de anser sig ha rådighet över sin egen mark och därmed inte vill ha den utpekad som en attraktion (Planarkitekt i Åre kommun 2021).

Planarkitekten berättar även att de ser att turismen sliter mycket på den sköra fjällnaturen, men då Åre kommun inte själva äger vare sig marken eller lederna är det väldigt lite de kan göra för att minimera

slitaget. Däremot har kommunen precis fått statlig finansiering för ett projekt som ska undersöka hur man kan arbeta med hållbara spår och leder, vilket de hoppas ska kunna vara en startpunkt för att ta mer ansvar i den frågan. Även skatteunderlaget påverkar däremot vad de kan vidta för åtgärder när det gäller att minska skadorna på naturen. Planarkitekten jämför hur en större kommun kanske har lättare att arbeta med naturreservat som åtgärd vid skyddsvärd natur, om de har ett skatteunderlag som kan finansiera att köpa upp marken och omvandla den till naturreservat. Denna möjlighet finns inte i Åre, då de helt enkelt har för få invånare (Planarkitekt i Åre kommun 2021).

Utöver detta projekt har man många olika projekt och strategier man arbetar med i Åre för att utveckla turismen, både för att locka fler turister och för att hantera turismen och minimera de negativa effekterna (Näringslivssamordnare i Åre kommun 2021). Bland annat håller man på att ta fram en friluftslivsstrategi som ska hjälpa till att minimera påverkan i naturen, samtidigt som de också har projektet ”Friluftslivets år 2021” som ska både öka medvetenheten och kunskapen hos friluftslivsutövarna och locka ut fler i naturen (ibid.).

Något näringslivssamordnaren arbetar mycket med är att skapa förutsättningar för evenemang i kommunen. Just stora evenemang har de sett hjälper kommunens tillväxt mycket, då det genererar allt från gästnätter till affärsverksamhet. Evenemangen är en stor hjälp när det gäller just perioderna mellan högsäsongerna, bland annat då evenemangsbesökarna ger underlag för att hålla affärer öppna året om. Därför arbetar kommunen mycket med att informera om och uppmuntra till att hålla evenemang utanför högsäsong, samt på platser med mindre belastning (ibid.). I och med att mycket av turismen är kopplad till friluftslivet, innebär det att deras mest besökta

veckor sammanfaller med skollovsveckorna. Dessa veckor får kommunen väldigt mycket turister, och därmed blir problemen i relation till turismen mer koncentrerade då. Enligt näringslivssamordnaren hade det hjälpt kommunen mycket i sitt turismarbete om loven hade varit mer flexibla, men det är en statlig fråga de inte riktigt kan påverka (ibid.).

Något som är extra viktigt i en kommun där det är många privata markägare och aktörer som är involverade i turistnäringen är samverkan och dialog, och därför jobbar Åre kommun mycket med olika samtalsforum och destinationsbolag (Näringslivssamordnare i Åre kommun 2021). Där kan alla olika aktörer vara involverade i det som händer i kommunen och komma med tankar, åsikter och idéer. Samarbeta mellan olika aktörer används även som strategi för att lösa det växande problemet med nedskräpning i naturen. I stället för att ställa ut sopkärl har kommunen dragit i gång en kommunikationskampanj tillsammans med destinationsbolagen och de stora hotellen i området för att lära turisterna hur man ska bete sig på fjället. Genom att samarbeta med exempelvis hotell, fjällstationer och vandrarhem som har mycket turister, hoppas kommunen kunna nå ut till besökarna på ett mer individanpassat sätt (ibid.).

***”Vi är en väldigt stor kommun
platsmässigt, så samverkan är A och O
för oss”***

(Näringslivssamordnare i Åre kommun
2021).

Turism under Covid-19 pandemin

Covid-19 pandemin har påverkat turistnäringen på många olika sätt. Resande har i många länder varit omöjligt, vilket inneburit stora förluster i intäkter (UNWTO 2020). Under 2020 minskade det internationella resandet med mellan 68% och 82% beroende på världsdel (ibid.). Detta innebär att det internationella resandet är nere på ungefär samma nivå som det var för ca 30 år sedan (ibid.). I delar av världen kan man nu se något som kallas underturism på platser som tidigare haft problem med överturism (Eksell & Månsson 2020). Detta innebär att turismen på dessa platser är så etablerat av de är beroende av besökare, och nu när resandet begränsats har de börjat få samhällsproblem relaterade till brist på turister (ibid.). Städer där detta inträffat är bland annat Barcelona och Venedig, städer som sedan länge brottats med stora problem med överturism (ibid.).

Däremot, i och med att möjligheterna för resande och mänskligt umgänge har varit begränsade, har man sett ett ökat intresse för naturen, och därmed en stor ökning av nationell naturturism (Zetterdahl 2020). Den snabba ökningen i besöksmängd har dock inneburit stora problem med parkeringsbrist och trängsel vid naturreservat runt om i landet (Gelin 2020; Nybogård 2021; Pettersson 2021). Även en ökning i nedskräpning och slitage har iakttagits, vilket inneburit att man har dragit i gång olika kommunikationskampanjer för att öka kunskapen om allemansrätten bland besökarna (Selander 2021). Även mängden ovana turister i naturen har ökat, vilket är problematiskt framför allt i fjällen, där ovana kan vara en säkerhetsrisk (Westin 2020). Många av de ovana fjällturisterna förlitar sig för mycket på mobiltäckning, och är inte förberedda på plötsliga väderförändringar vilket kan vara en direkt fara (ibid.).

Restriktionerna som gjort internationellt resande svårt har lett till en ökning i nationellt resande. På Gotland slog man i juli i år besöksrekord, med 76 000 besökare samtidigt (Liljeborg 2021), vilket stundvis inneburit stor trängsel på gatorna (Österman & Månsson 2020). Pandemin har också lett till att människor lättare kan arbeta på distans hemifrån. Detta har inneburit att många fritidshusturister väljer att bosätta sig i sina fritidshus, vilket inneburit en befolkningstillväxt för populära fritidshusdestinationer som Gotland (Widegren 2021).

Hur resandet kommer se ut efter pandemin är svårt att veta. Många tror att turismen kommer återhämta sig snabbt, att cirka 2 år efter pandemin tagit slut kommer turismen vara tillbaka på samma nivå som innan utbrottet av Covid-19 (Fredriksson 2021). Vissa tror däremot att effekterna kommer vara ihållande, och att det kommer dröja länge innan man kan se samma resmönster som innan pandemin (Aronica, Pizzuto & Sciortino 2021). Något som de flesta verkar vara ense om är att pandemin ändrat sättet vi reser, och att intresset i rörelse i naturen kommer finnas kvar långt efter pandemin är borta (Aronica, Pizzuto & Sciortino 2021; Fredriksson 2021).

4 REFLEKTION & DISKUSSION

I detta kapitel vävs de olika delarna av arbetet ihop i en reflekterande diskussion av litteraturen och fallstudierna. Resultaten av de olika studierna ställs mot varandra, och uppsatsens metod utvärderas. Utöver detta, innefattar kapitlet arbetets slutsats samt redogör för framtida möjligheter inom turismplaneringsstudier.

Turister som drivkraft för samhällsutveckling

Turism är ett mångfacetterat begrepp som innebär många olika aktiviteter. Dessa aktiviteter har en möjlighet att påverka samhället på många olika sätt, både på ett positivt sätt och ett negativt sätt. Turistnäringen kan ses som en drivkraft för samhällsutveckling, då det i många fall innebär fysisk utveckling av landskapet, vilket leder till ökade förutsättningar för verksamhetsetableringar och ökade arbetstillfällen (Tillväxtverket 2019). Ökad turistnäring i en ort ställer ofta krav på förbättrad kollektivtrafik, utbyggd infrastruktur av olika slag samt exploatering för bostäder och verksamheter (Butler 2006), vilket innebär fysiska förbättringar som kan påverka även lokalbefolkningen på positiva sätt. Turisternas konsumtionsmönster och aktiviteter innebär även att de bidrar till underlaget som krävs för att upprätthålla ett kommersiellt serviceutbud, speciellt på landsbygden (Region Gotland 2021a)

Både på Gotland och i Åre är turisterna viktiga som underlag för kommersiell service, speciellt på landsbygden (Brunner 2021; Näringslivssamordnare i Åre kommun 2021). På Gotland har man även stor fördel av turisterna som underlag till ökad turtätheten för färjan till och från fastlandet, vilket man skulle kunna se som en form av service. Däremot nämner Frida Brunner, översiktsplanerare i Region Gotland, att även om den kommersiella servicen gynnas av turismen, påverkas inte den kommunala servicen lika positivt. Det är svårt att upprätthålla den kommunala servicen, i form av exempelvis skolor och vårdcentraler, i turistområden där befolkningen fluktuerar mycket över året (Brunner 2021). Det är främst i områden med mycket fritidshusturism som detta problem uppkommer, eftersom andelen permanenta invånare i dessa områden är väldigt liten. I fritidshusområden kan det kommunala

serviceutbudet lätt upplevas som undermålig (Svedjer 2017), vilket innebär att det kan vara svårt att få människor att vilja bosätta sig permanent i dessa områden. En ond cirkel uppkommer - där lokalbefolkningen i orten minskar, andelen fritidshusturister ökar, och möjligheterna för att upprätthålla serviceutbudet året om försvinner.

Säsongsarbetare & Fritidshusturister: osynliga invånare?

I båda kommuner finns det en stor grupp människor som skulle kunna ses som en sorts osynlig befolkning. Fritidshusturister och säsongsarbetare är grupper som uppehåller sig på en plats tillräckligt länge för att behöva ordna någon form av bostad, samtidigt som de sällan skriver sig på adressen (Brunner 2021; JHT 2018). Dessa grupper har likande krav på samhällsstandard i orten de bosätter sig som de har i sin hemort, men de tillför inte till skatteunderlaget i kommunen deras andra hem ligger.

Både säsongsarbetare och fritidshusturister är ofta på plats relativt långa perioder i sträck, vilket gör det svårt att klassa dem som vanliga turister. De blir en form av medborgare i samhället, samtidigt som de inte syns i statistiken över vilka som bor på platsen. De har i många fall samma krav på samhället som permanentboende har, och de engagerar sig ofta i samhället. De har ofta en relation till platsen, på samma sätt som någon som bor där året om har.

Samtidigt som dessa grupper i många fall går att se som jämförbara, finns det vissa skillnader. Fritidshusturisternas engagemang i sitt extrahems samhälle överskrider ofta det hos säsongsarbetarna, eftersom de ofta har ett större ekonomiskt intresse i platsen. Frida Brunner (2021) uttryckte att fritidshusägarna ofta har ett stort intresse i hur den fysiska miljön utvecklas, och vill gärna att det fortsätter fungera på

samma sätt som när de köpte sina bostäder. Fritidshusägarna påverkas enbart positivt av att deras fastighet ökar i värde, medan säsongsarbetarna som kanske enbart hyr märker av fastighetsprisernas ökning på negativa sätt i stället.

I Sverige har vi en lång tradition av fritidshusturism (Svedjer 2017), och i båda fallstudier konstateras att allt fler bostäder används som fritidsboenden, och många orter börjar särpräglas som fritidshusområden (Brunner 2021; Haglund 2017). Detta sker inte bara i rena turistområden, utan även i de större tätorterna som Visby och tätorten Åre (ibid.). Detta påverkar också bilden av samhället, och dess attraktion bland både lokalbefolkning och turister. Enligt Singh (2012) är lokalbefolkningen del i platsens attraktion, vilket gör att man kan fundera över hur platsens framtid som turistdestination ser ut om lokalbefolkningen försvinner. Även autenticiteten av kulturen i området går då att ifrågasätta.

Även om fritidshusområdena blir allt fler både på Gotland och i Åre, har båda kommuner fortfarande en positiv befolkningstillväxt - speciellt de senaste åren. Detta ser man som direkt kopplat till turismen: "[...] både besökare och personer som har fritidshus här är också potentiella framtida medborgare på Gotland" (Brunner 2021). På Gotland har man kopplat den stora tillväxten det senaste året till möjligheterna att arbeta på distans som har kommit under pandemin (Widegren 2021). Många av dessa människor äger förmodligen hus på Gotland sedan tidigare som de använt som fritidsbostad, vilket innebär att de ökande markpriserna inte blir ett problem. Detta är annars ett av de svåra problemen i båda kommuner, fritidshusturismen driver upp markpriserna vilket gör det svårare att köpa bostad, speciellt som ny på bostadsmarknaden (Jansson 2021; Planarkitekt i Åre Kommun 2021). På Gotland har detta lösts i vissa

områden genom lokala initiativ från lokalbefolkningen, vilket kommunen ser positivt på.

Mats Jansson, näringslivsstrateg i Region Gotland, berättar även att utvecklingsbolagen har en strategi där de bland annat bygger bostäder för äldre för att frigöra bostäder åt yngre, vilket alltså bygger på konceptet om flyttkedjor (Jansson 2021). Strategier som bygger på flyttkedjor tenderar dock att vara ifrågasatta i och med att " *Det saknas belägg i forskningen för att flyttkedjorna når hushåll med låga inkomster eller hushåll som står utanför bostadsmarknaden.*" (Boverket 2020d). I dessa utvecklingsbolag är även fritidshusägare med och engagerar sig (Jansson 2020), vilket innebär att även om turismen har varit en orsak till de ökande huspriserna, är de även med och arbetar med att förbättra situationen.

Skillnad mellan planering för permanentboende och turister

På många sätt innebär planering för turism och planering för lokalbefolkning samma sak, men i vissa sammanhang innebär det stora skillnader i *var, vad* och *hur* man planerar att förändra landskapet och samhället. En fråga där målgruppen för den planerade insatsen innebär stora skillnader i frågan om *var* är exempelvis utbyggnaden av cykelvägar, något som är grundläggande för en hållbar turism (Boverket 2012). Boverket menar i *Vision för Sverige 2025* att för att uppnå hållbarhet inom turistnäringen bör man som turist kunna cykla från "avstigningsstationen" om man åker tåg till sin destination, till sitt besöksmål (ibid.). Detta innebär att cykelbanor bör byggas mellan kollektivtrafik-hubbar och besöksmålen, något som kanske inte är av samma vikt för lokalbefolkningen som cykelbanor mellan exempelvis bostad och arbetsplats är.

Utbyggnaden av cykelbanor i relation

till turism är något som nämns som viktigt i strategiska dokument i båda fallstudier (Region Gotland 2019a; Åre kommun 2017). Även Trafikverket påtalar att arbetet med cykling kopplat till turism är en viktig fråga som de arbetar aktivt med (Trafikverket 2021). Samtidigt är det inte bara turister som är i behov av bättre cykelförutsättningar i turistdestinationerna, och det gäller därför att prioritera var behovet för cykelbanor är som störst – mellan turisternas målpunkter, eller mellan lokalbefolkningens målpunkter, eftersom dessa som tidigare nämnt ofta skiljer sig.

Cykelfrågan diskuterades med både Mats Jansson (2021) samt Frida Brunner (2021) från Region Gotland, där de båda var ense om att cykelbanor är av hög vikt både för turisterna och för lokalbefolkningen. Brunner nämnde bland annat att cykelmöjligheterna till och från den planerade nationalparken på norra Gotland är viktiga för att minska trafikkaoset som lätt uppstår vid färjan över Fårösund. Detta är en insats som man kan se som kombinerad planering för både turisterna som vill besöka nationalparken, och för lokalbefolkningen som är trött på bilköerna vid färjan. Däremot nämnde både Brunner och Jansson att projekt som handlar om cykelbanor ofta är komplexa, eftersom de ofta blir allt för dyra och tar lång tid. Dessutom är det Trafikverket som äger många av vägarna på Gotland, vilket gör frågan om cykelsäkerhet längs dem svåra för regionen att arbeta med. De två större cykelvägsåtgångarna som nyligen genomförts på Gotland har enligt Brunner haft dragningar som utgått mer utifrån lokalbefolkningens behov än turisternas, även om det självklart också bidrar till förbättrade cykelmöjligheter även för turisterna.

När det gäller frågan om *vad* som planeras kan man se att även planeringen av nya bostäder och bostadsområden är en fråga där målgruppen är av stor betydelse,

kanske framför allt i större turistdestinationer där det lätt kan bli en fråga som skapar irritation (Planarkitekt i Åre kommun 2021). I Åre upplever många att kommunen enbart planerar bostäder till fritidshusturisterna, och att det inte byggs lika mycket permanentbostäder som fritidshus (ibid). Detta är en uppfattning som lätt uppstår i populära turistområden i och med gällande lagstiftning i Sverige som innebär att alla sorters bostäder kan användas för icke-permanent bosättning, medan hus som byggs som fritidshus enbart får användas till just fritidsboende. Både i Åre och på Gotland byggs många permanentbostäder som köps av turister, som enbart nyttjar dem som fritidsbostäder vilket lätt leder till en vinklad bild av att kommunerna bygger mer fritidshus än permanentbostäder. Som kommun kan det då vara viktigt att i de strategiska dokumenten fortsätta skapa förutsättningar för fler permanentbostäder än fritidshus, eftersom dessa trots allt går att använda till båda grupper och på så sätt försöka minimera missnöjet.

Hur man planerar samhället är också något som påverkas av målgruppen. Exempelvis i frågan om vilken kapacitet man planerar för. I större turistorter som i båda fallstudier behöver samhället dimensioneras efter långt fler än de som bor där året om, vilket lämnar stora tomma ytor under lågsäsong. Detta ses kanske framför allt i dimensioneringen av infrastruktur – parkeringsplatser blir större och fler, torgytor kan behöva vara större och vägar behöver anpassas för mer trafik. Man kan även tänka sig att det säkerligen är vanligare att se parkeringsplatser som anpassats för att husvagnar och husbilar ska få plats i turistorter än i städer med mindre besöksantal, vilket är ytterligare ett sätt man kan se att målgruppen spelar roll för hur man väljer att anpassa samhället.

Olika samhällsnivåer ser olika sidor av turismen

Många av turismens negativa fysiska konsekvenser syns först på lokal nivå. Slitage och trängsel är exempel på fysisk påfrestning i landskapet som kanske främst påverkar det lokala samhället, och det är kommunen som får använda sig av olika åtgärder för att minimera den typen av påverkan. Däremot blir denna typ av påverkan en regional eller nationell fråga när slitaget inträffar i miljöer som förvaltas av nationella myndigheter, så som naturreservat eller nationalparker som vanligtvis förvaltas av länsstyrelser (Boverket 2021c; Naturvårdsverket 2021e). Vid slitage i natur som inte är skyddad, är det markägaren som ansvarar för turisternas slitage. I Åre, där kommunen inte äger marken själv, blir det därför privatpersoner som får försöka åtgärda slitaget som uppkommer (Planarkitekt i Åre kommun 2021). Detta kan sannolikt leda till konflikter, och är förmodligen en anledning till att markägarna i Åre vill ha ekonomisk kompensation när kommunen markerar leder och rekreationsområden på privat mark i plandokument.

De positiva effekter som turismen bidrar med i form av exempelvis ökad sysselsättning, förbättrad ekonomiska möjligheter och förbättrad infrastruktur däremot märks av på alla samhällsnivåer (Tillväxtverket 2019), vilket förmodligen är en anledning till att Sverige har så många besöksnärsrelaterade mål, både nationella-, regionala- och kommunala mål. Trots diverse problem som uppkommer i relation till turism, är en ökad besöksnäring eftertraktat i de flesta kommuner och regioner (Tillväxtverket).

Prioriteringar med hjälp av TALC-modellen

Butlers (2006) TALC-modell kan användas både för att analysera hur en destination kommer utvecklas, och för att se vad man

behöver göra för att ta destinationen till nästa steg. Genom att placera in en kommun i modellen kan man se vad som behövs för att turismen och därmed platsen ska utvecklas till nästa steg, alternativt om man börjar närma sig slutet på kurvan, se vad som behöver göras för att inte förlora turisterna. Denna modell har dock blivit kritiserad för att vara svårtolkad och svår att använda (Bohlin & Elbe 2011). Den är även uppbyggd med ett urbant perspektiv (Butler 2006; Butler 2019), vilket gör att man kan fundera över huruvida den egentligen går att applicera på svensk turism som ofta är naturorienterad. Däremot kan det vara intressant att se om modellen kan ge några riktlinjer eller prognoser för hur destinationen kommer utvecklas den närmsta tiden.

Baserat på intervjuerna i de båda fallstudierna skulle man kunna se att både Gotland och Åre ligger någonstans mellan steg 3, *development*, och steg 4, *consolidation*, i TALC-modellen, vilket innebär att antalet turister kommer fortsätta att öka framöver. Däremot kanske det inte kommer öka i samma tempo som det tidigare gjort, samtidigt som konflikterna mellan invånarna och turisterna kommer bli allt fler. Båda kommuner har en ekonomisk beroendesituation till turismen, något som märktes på Gotland i början av pandemin när turisterna under en period inte besökte ön. Trots denna beroendesituation kan nog dessa stadier ses som de optimala faserna för en destination att vara i, eftersom fördelarna med turismen då är många, och de negativa konsekvenserna förhållandevis små. I steg 5, *stagnation*, har turismen på platsen börjat innebära stora problem med överturism. För att undvika detta bör Åre och Gotland se över sina strategier för att undvika att turismens nackdelar påtagligt påverkar samhället redan nu.

Hur TALC-modellen går att applicera på en turistdestination nu efter en pandemi

kan även vara intressant att se, eftersom många destinationer kanske är på ett helt annat stadié efter pandemin än de var innan. Detta kan exempelvis ses i Barcelona, som innan reserestriktionerna tydligt hade de problem som steg 5 innebär. Nu efter pandemin har de plötslig underturism (Eksell & Månsson 2020), vilket innebär att de inte alls har samma sorters konflikter i samhället. Beroende på hur snabbt resandet återgår till de tidigare nivåerna, kanske Barcelona nu har en chans att ändra sin position i modellen.

Hållbar turism är målet

Hållbar turism handlar i grunden om en balans mellan turismens olika effekter och samhället (Singh 2012). Minimal negativ påverkan samtidigt som den positiva effekten maximeras (Tillväxtverket 2021c). Överturism i ett område skulle kunna ses som motsatsen till hållbar turism – även om turismen fortfarande *kan* vara positiv ur något av hållbarhetsdimensionerna, har platsens rekreativa bärformåga uppnåtts vilket innebär problem i ett eller flera av övriga hållbarhetsdimensioner. En balans mellan samhället och turismen må vara det som ses som optimalt, men på senare år har diskussionen kring hållbar turism börjat landa i ett behov av kompromisser (Bramwell et al. 2016).

På många platser, där antalet turister överskrider antalet invånare är det sannolikt svårt att uppnå en balans, och därmed har kompromisser mellan hållbarhetsdimensionerna varit nödvändiga. För att uppnå optimal ekonomisk tillväxt kan sannolikt både den ekologiska och sociala hållbarheten drabbas negativt, i och med konsekvenser i form av exempelvis trängsel och slitage. Det krävs avvägningar mellan turismens olika effekter, där man får fundera över vad samhället klarar av för att nå positiva effekter på andra håll (ibid.).

Samtidigt har för stor negativ ekologisk, ekonomisk eller social påverkan en tendens att skapa ytterligare negativ påverkan i de övriga dimensionerna. Detta kan exempelvis ses i Åre där ekologisk påverkan i form av slitage och störning av renarna, skapar missnöje bland markägare och renägarna, vilket innebär en socialt ohållbar situation. För stor social påverkan kan sedan leda till negativ ekonomisk påverkan, när konflikter mellan turister och invånare uppstår (Cassinger & Nilsson 2020).

Turismens ekologiska påverkan

Eftersom natur och kulturturism är de vanligaste varianterna av turism i Sverige blir det lätt stor ekologisk påverkan. Både positivt, eftersom vistelse i naturen ofta leder till ökat intresse och engagemang i hållbarhetsfrågor (Naturvårdsverket 2021a), men också negativt genom olika varianter av slitage, nedskräpning och störning (Emmelin et al. 2010; Jonsson & Pettersson 2020). Slitage är kanske en av de effekter som oftast tas upp i relation till den ekologiska påverkan av turism. Det är extra vanligt när turismen ökar i sköra miljöer så som vid historiska kulturmiljöer, och i olika sorters skyddad natur. Det är kanske även i dessa miljöer som man med relativt enkla medel kan tillämpa konkreta åtgärder på en lokal nivå för att minimera slitaget, med utformning av leder, avspärningar och olika skötselnivåer.

Den största negativa ekologiska påverkan av turism är de föroreningar som resandet innebär (Emmelin et al 2010). Detta är en fråga som behöver hanteras på alla olika samhällsnivåer. Transporter med exempelvis bil eller flygplan innebär stora utsläpp, och medför en stor negativ ekologisk påverkan. Detta är en fråga där planerare har stora möjligheter att påverka, genom att utveckla hållbara transportmöjligheter till och från destinationerna. Genom ett ordentligt samarbete mellan olika planeringsaktörer

kan man skapa bra förutsättningar för kollektivtrafik till och från besöksmål, och genom att förbättra exempelvis cykelbanor kan man förflytta en viss del av resandet inom destinationerna från bil till cykel. Detta förbättrar inte bara hållbarheten inom turismen, utan gör hela samhället mer hållbart.

I och med att transporter är grunden för turism, är arbetet med tillgänglighet på olika sätt ofta det största fokuset i kommuner som vill öka sin attraktivitet som turistkommun (SKR 2018). I båda fallstudier är tillgänglighet till och vid besöksmål ett viktigt område får planerarna (Region Gotland 2010; Åre kommun 2017). På Gotland är cykel frågan aktuell, inte minst i relation till öppningen av den nya nationalparken (Brunner 2021). De senaste cykelvägsprojekten har dock kostat långt mer än vad som varit budgeterat, och på många delar av ön är det Trafikverket som äger vägarna. Därför blir cykel frågan Trafikverkets ansvar, och där är inte Gotlands invånare ett stort nog underlag för att få budget till att fokusera på cykeltrafiken i den mån Region Gotland hade velat (Brunner 2021; Jansson 2021). Där går det över in i en social fråga också, när vägarna inte är säkra nog att cykla på för att turismen innebär en ökad biltrafik på vägarna.

Att båda dessa kommuner alltid behöver planera den fysiska miljön med en viss överkapacitet kan också ses som en viss form av ekologisk påverkan, eftersom det leder till en nivå av exploatering som annars inte hade varit nödvändig, och en stor mängd hårdgjorda ytor som står tomma delar av året. Detta är något man reflekterat över på Gotland, där man har många parkeringsplatser i Visby som är högst nödvändiga under högsäsong, medan de står tomma under resten av året (Brunner 2021). Här kan det vara aktuellt att fundera över mer platseffektiva parkeringsmöjligheter, för att

minska mängden hårdgjorda ytor som inte används året om.

En ytterligare del i arbetet mot hållbar turism är avvägningen mellan vad som ska vara tillgängligt för en turist att besöka, och vad som inte ska vara det (Singh 2012). Detta innebär en avvägning mellan hur negativt besöksstrycket är för platsen och hur värdefull platsen är för framtiden. Här kan analyser av olika slag vara viktiga för att bedöma platsens rekreativa bärformåga. Naturen i nationalparker och naturreservat är exempelvis skyddad av en anledning, och om man upptäcker att besöksstrycket påverkar platsen negativt är det läge att begränsa möjligheten för turister beträda platsen. Detta är vad som hänt i Åre kommun, där området kring Pyramiderna i Vålådals naturreservat behövt stängas av för allmänheten efter omfattande slitage (Länsstyrelsen Jämtlands län u.å.) Risken med denna åtgärd är att det blir ett snabbt ökat besöksstryck så fort tillträdesförbudet släpps, vilket gör att man hamnar i samma situation igen.

På många ställen är det svårt att få besökare att uppföra sig på sätt som inte påverkar landskapet negativt. I skyddade miljöer används olika föreskrifter för att styra besökarna till mindre negativ påverkan, men ofta följs inte dessa (Butler 2021; Selander et al. 2021). För att undvika att besökarna ignorerar föreskrifterna, bör flera olika åtgärder appliceras på området samtidigt. Genom allemansrätten har man i Sverige unik tillgång till naturen, men allemansrätten kan nog även vara en anledning att besökare tror att de har tillgång till natur som kanske egentligen är avstängd – som exempelvis pyramiderna i Vålådalen i Åre.

Turismens sociala påverkan

Enligt Butlers (2006) TALC-modell så är egentligen bara turism socialt hållbar fram till det tredje stadiet, *development*,

och därefter växer lokalbefolkningens missnöje gentemot turisterna och ohållbara konflikter uppstår. Många av de populära turistdestinationerna i världen har sannolikt gått förbi detta stadie, vilket både Barcelona och Thailand är exempel på. Det finns en risk för gentrifiering i områden med en ökande turism när möjligheterna för uthyrning av bostäder blir större och konkurrensen om bostäderna likaså (Goodwin 2019; Svedjer 2017). I Barcelona rapporteras gentrifiering vara ett stort problem, och i vissa områden har uthyrningen av privatbostäder lett till att lugna familjeområden omvandlats till stökiga områden där enbart turister uppehåller sig. På Gotland finns en lång tradition av att hyra ut bostäder till turister (Jansson 2021), och detta tillsammans med Gotlands redan nu tydliga fritidshusområden riskerar kanske att leda kommunen mot de stora problem som Barcelona upplever.

För att turismen ska vara socialt hållbar behöver fokus i planeringen vara på förbättringar för lokalbefolkningens vardag vara prioriterat i planeringen (Cardoso & Silva 2018; Jafari 2012; Singh 2012; UNWTO u.å. c) Däremot kan det vara svårt att enbart utveckla staden utifrån lokalbefolkningens behov på platser där antalet besökare långt överstiger mängden människor som bor där permanent. Enligt TALC-modellen behöver planerarna börja ta turisternas behov i åtanke redan vid steg två, *involvement*. Med det sagt, är det även en viss skillnad mellan att ”ha i åtanke” och att ”planera främst till fördel för”. För att turismen ska fungera och utvecklas på ett hållbart sätt bör man vara proaktiv och ha besökarnas behov i åtanke så tidigt som möjligt i processen, men hålla främsta fokus på lokalbefolkningens behov. När en ekonomisk beroendesituation mellan samhället och turisterna uppstår, vilket sker relativt tidigt i en turistorts utveckling, kan det vara lättare att skifta fokus till att

planera utifrån turisternas behov snarare än invånarnas (Butler 2006), vilket bör undvikas.

I båda fallstudierna rapporteras vissa slitningar mellan turister och invånare på destinationerna. I Åre upplevs ett missnöje riktat mot kommunen relaterat till frågan om för vem man bygger då de upplever att kommunen bygger mer för turisternas behov än för invånarnas (Planarkitekt i Åre kommun 2021). Detta är ofta kopplat till mängden permanentbostäder respektive fritidsbostäder som byggs, en fråga där kommunen inte har möjlighet att påverka så mycket. Det här är något som upplevs som ett problem även på Gotland, även när de bygger med inriktningen att det ska bli permanentbostäder, köps de upp av fritidshusturister (Brunner 2021). Detta är ett svårlöst problem som det ser ut idag, eftersom problemet egentligen grundas i den gällande lagstiftningen, PBL. I våra grannländer har man olika strategier för att lösa problematiken kring fritidshus, bland annat Norges och Danmarks *boplikt* (Svedjer 2018). Detta är något som Sverige inte har, utan här får man när som helst använda en bostad som är byggd med ett bygglov för permanent boende som fritidsbostad. Däremot nämner miljöbalken områden där bebyggelse i form av fritidshus inte får tillkomma, bland annat i vissa områden på Gotland (SFS 1998:808). Dock är det inget som talar emot bebyggelse av permanentbostäder, vilket sedan kan komma att brukas som fritidshus. Ett system likt våra grannländers boplikt kan vara det som skulle behövas i Sverige för att kommunerna ska få bukt på problematiken i att semesterorter avfolkas samtidigt som markpriserna ökar.

Enligt den globala etiska koden för turism är en del i hållbarhetsarbetet att integrera turisterna i lokalsamhället, genom bland annat att undvika bildningen av fristående turistområden. Detta är med svensk

lagstiftning kring fritidshusbebyggelse svårt att undvika, men man kan vara medveten om att ambitionen att undvika detta kan vara relevant. Detta innebär att turistområden inte bör pekas ut i planeringsdokument, eftersom det då kan leda till tydligare segregering mellan invånare och turister.

Turismens ekonomiska påverkan

Turism är oftast positivt för ekonomin, på flera olika samhällsnivåer (Region Gotland 2010; Tillväxtverket 2019; Åre kommun 2017). Risken för en ekonomisk beroendesituation mellan samhället och turisterna är dock stor när attraktiviteten ökar hos en ort, vilket kan vara problematiskt när turisterna av någon anledning försvinner från destinationen (Butler 2006; Eksell & Månsson 2020).

I båda fallstudierna upplevs turismen vara positiv för den lokala och regionala ekonomin. Dock upplever planarkitekten i Åre kommun att turisterna kan ha förväntningar på en viss samhällsstandard som de inte kan upprätthålla, då kommunen inte har skatteunderlaget att bygga förbättringar med (Planarkitekt i Åre kommun 2021). Även om de har många turister, är det inte dessa personer som bygger ett skatteunderlag som kan användas till exempelvis infrastrukturförbättringar i kommunen. Att detta inte var något som rapporterades i samma mån på Gotland, har sannolikt att göra med att de har ungefär fem gånger så stor invånarmängd som Åre, samtidigt som de har mindre antal turister på plats på samma gång. Gotland slog i år rekord med 76 000 turister i kommunen under en och samma vecka (Liljeborg 2021), vilket kan jämföras med hur Åre kommun år 2019 höll VM som besöktes av över 100 000 personer (Skistar 2020). Detta innebär att skatteunderlaget från cirka 12 000 invånare ska räcka till att skapa miljöer som inte upplevs som underdimensionerade när alla

besökare är på plats.

Turism i Sverige - hur fungerar det?

Turism är en mångfacetterad aktivitet, och många olika aktörer är inblandade i dess utveckling, både offentliga och privata. Kommunalt arbete med att skapa förutsättningar för en ökad turism är något som uppmanas både av regioner och av den svenska staten (Tillväxtverket 2019). Det svenska turistpolitiska framtidsmålet som syftar på att turistnäringen i framtiden ska vara långsiktigt konkurrenskraftig i Sverige innebär att alla olika offentliga samhällsaktörer bör arbeta mot detta. Tillväxtverket är den statliga myndighet som är främst kopplad till regionerna och näringslivssidan av turismen (Tillväxtverket 2020). De har tillväxt som fokus, något som även regionerna i fallstudierna har. Medan regionerna visserligen är till stor del engagerade i de kommunöverskridande frågorna kring bland annat infrastruktur, är de kanske inte så involverade i åtgärder och strategier i övrigt som rör den ekologiska hållbarheten. I Region Gotland blir detta en spännande situation, när kommunen och regionen på sätt och vis sitter ihop. Där uppstår diskussioner inom samma arbetsplats kring vad för turistbeteenden som är bra och inte (Brunner 2021; Jansson 2021), och det blir lättare att hitta ett samarbete mellan olika aktörer.

I Sverige, liksom många andra länder är det storstäderna som får mest besök (Tillväxtverket 2019), men det kanske inte är just där man ser turismens påverkan som mest. Storstäderna är oftast dimensionerade för fler människor än vad mindre samhällen är, vilket gör att turisterna lättare blir en del i mängden. Människor söker sig gärna till autentiska platser med unik natur eller kultur (Jonsson & Pettersson 2020), vilket innebär att besöksstrycket vid miljöer som

uppfyller dessa kriterier snabbt blir stort. Utan aktiv förvaltning blir besöksstrycket lätt problematiskt, och riskerar att förstöra dessa platser. Diskussionen om vad som är autentiskt eller inte är relevant i hänsyn till detta. När är påverkan så stor att det inte längre upplevs som autentiskt? Om lokalbefolkningen inte längre bor i innerstäderna för att bostäderna ägs av fritidshusturister, kommer innerstaden då fortfarande upplevas som autentisk? Detta är ett relevant problem på Gotland, där man även kan fundera över hur världsarvet påverkas av fritidshusturismen. Kommer det upplevas som en form av kuliss när innerstaden turistifieras? Detta är frågor som både är svåra att svara på, och svåra för planerarna att arbeta med.

Inom natur och kulturturismen är olika skyddsformer vanligen tillämpade för att minimera mänsklig påverkan, även om de också i många fall ses som turistattraktioner. Dessa kan upprättas av olika aktörer, och därmed förvaltas av olika aktörer. Kommunala och statliga naturreservat är den vanligaste formen av skydd för natur och kultur, och allra oftast är det länsstyrelsen som upprättar samt förvaltar ett naturreservat. I Åre har man inga kommunala naturreservat, eftersom de inte har möjlighet att köpa marken för att upprätta ett naturreservat, även om de säkerligen har skyddsvärd natur. Därför får de förlita sig på att länsstyrelsens naturreservat får ”räcka”. På Gotland finns två kommunala naturreservat. De äger mycket mark som de anser vara värdefull, vilket gör processen lite enklare där än den är för Åre.

Examensarbetets relevans i landskapsarkitektens yrkesliv

Som landskapsarkitekt arbetar man med offentliga miljöer, platsanvändning och olika avvägningar mellan förändring och

förvaltning. De miljöer som vi arbetar med, är även de miljöer där turisterna rör sig. Bortsett från fritidshusturisterna som kanske har ett privat område att röra sig på, är turisten en typisk användare av just det offentliga rummet.

De åtgärder som i arbetet tas upp som exempel på hur man kan skydda naturen från ökat slitage och nedskräpning, kan appliceras även på andra platser i samhället. Strategier som används för att ändra människors beteende när de rör sig i en nationalpark, kan kanske tillämpas även vid planering av stadsparker eller generellt i samhället. Hur mycket en plats tål innan negativa konsekvenser uppstår, är relevant i samband med alla landskapsförändringar.

Turisterna är på många sätt en osynlig grupp i samhället när vi planerar nya områden. Även i Visby där man vet om att många besökare rör sig i staden, planeras den nya stadsdelen utifrån att den är till för året-runt boende (Brunner 2021). Även om de i övrigt säger att de måste planera allt annat med en överkapacitet, menar Frida Brunner att man varken planerar nya parker eller allmänna platser med detta tankesätt (ibid.). Detta är något som kan vara värt att tänka på vid planering av allmänna platser i populära turistdestinationer. Även i områden som kanske främst har en permanentbostadsinriktning kommer förmodligen många turister att vistas, vilket kan innebära mer slitage än man egentligen räknar med. Turisten är i allra högsta grad en användare av de miljöer landskapsarkitekten arbetar med. På samma sätt som hållbar utveckling är något vi alla behöver ta med oss i vårt arbete, bör även hållbar turism vara det.

Slutsats

Turism är på många sätt ett incitament för samhällsutveckling och ökad tillväxt, och det finns väl befogade anledningar till att arbeta med att förbättra förutsättningarna för turism i Sverige. Turism är positivt för både lokal och regional ekonomi, men det kan också leda till uppkomst av olika samhällsproblem. Samtidigt som turisterna bidrar till det lokala samhället, har de ofta krav på en samhällsstandard som både är kostsam och platskrävande. För att turisterna inte ska innebära större problem än de är en tillgång för en kommun, krävs ett aktivt samarbete mellan många olika aktörer. Detta samarbete är lättare att etablera när kommun och region redan arbetar tätt tillsammans, som på Gotland där diskussioner mellan aktörer på olika samhällsnivåer kring turismutvecklingen kan ske på en och samma arbetsplats.

Några av de vanligaste problemen som uppkommer i turisttöta områden i Sverige är slitage på naturen och turistifiering av tätorter. För att minska risken för detta finns det ett behov av tydligare analysverktyg för att undersöka platsers rekreativa bärförmåga, och att därefter utveckla landskapet och styra besökarnas rörelse till mindre känsliga områden. Fritidshurismen är på många platser en problematisk variant av turism, även om den även bidrar med vissa positiva faktorer. För att minimera problemen med att fritidshusområden växer och lokalbefolkningen försvinner från turistdestinationer behöver den nationella politiken kring fritidshus ses över. En möjlig lösning skulle kunna vara införandet av boplikt. På lokal nivå är det viktigt att arbeta med att förhindra segregering mellan turister och invånare genom att inte peka ut turistområden i plandokument eftersom de då har en tendens att växa samtidigt som permanentboende flyttar därifrån.

TALC-modellen kan användas som ett verktyg vid turismutveckling för att undersöka vilka steg som behöver tas för att antingen ta sig till nästa steg i modellen, eller undvika detta. De steg i modellen som kan ses som optimala för en destination att befinna sig i är steg 3, *development* och steg 4, *consolidation*. När en plats befinner sig i dessa stadier har den som störst fördelar av turismen samtidigt som den har relativt små negativa konsekvenser.

Turisten är en osynlig invånare när vi planerar offentliga miljöer i våra städer. Det är svårt att beräkna användningen av en offentlig plats när exempelvis fritidshurister och säsongsarbetare inte syns i statistiken över boende i området. Detta är viktigt att ha i åtanke som planerare, speciellt vid planering i, eller i närheten av, attraktiva turistorter.

Reflektion över metod och genomförande

Samtliga delar av metoden har varit viktiga för att kunna nå fram till någon form av svar på frågeställningarna. Litteraturstudien har gett en tydlig bild av vad för problem som finns både globalt och nationellt, och vad för lösningar, ambitioner och mål som finns i relation till dessa. Fallstudierna har gett tydliga perspektiv på vad för utmaningar som finns att hitta på en lokal nivå.

En utmaning var att hitta relevant information utifrån ett planeringsperspektiv. Många har skrivit om turism över åren, men kanske framför allt med ett ekonomiskt perspektiv. Många av de som skrivit texterna som använts har därför en bakgrund inom service management, eller ekonomi. Många har däremot hållbar turism som ingångspunkt, vilket innebär att texterna berör branschöverskridande problematiseringar, lösningar och strategier.

Jag beslutade mig för att göra två

fallstudier för att kunna ha ett jämförande perspektiv, och därmed få en tydligare bild av om det finns gemensamma strategier som används på olika platser. Att skriva en geografiskt baserad fallstudie utifrån en aktivitet som bokstavligen handlar om resande har däremot varit problematiskt. Förhållandet mellan vad som är en destination och vad som är ett besöksmål inom destinationen har varit svårt att greppa, både från mitt perspektiv och för de som intervjuades inom fallstudierna. På Gotland talar man kanske mer om att hela kommunen är destinationen, medan det i Åre finns en otydlighet när man pratar om turism mellan kommunen Åre och tätorten Åre. I uppsatsen behandlas hela kommunen som en destination, medan många kanske snarare ser tätorten som den egentliga besöksmagneten.

Intervjuerna som hölls hade olika perspektiv på turismarbetet. I varje fallstudie hölls en intervju med någon som hade ett näringslivsperspektiv, och någon som kom från planeringssidan på kommunen. Genom att försöka balansera så intervjuerna var snarlika i båda fall, blev det enklare att sedan analysera och jämföra deras svar. Det märktes tydligt att näringslivsrepresentanterna hade en tydligare enbart positiv bild av turismen i kommunen, även om alla tydliggjorde att turismen var som helhet väldigt positivt för båda kommuner. Medan Åres planarkitekt kunde nämna ett flertal problem i relation till turismen, hade näringslivssamordnaren svårt att komma på de negativa sidorna. Samma upplevelse fick jag av intervjuerna med Region Gotland, att översiktsplaneraren hade tydlig koll på turismens problematik, medan näringslivsstrategen enbart kom på några få exempel på problem. Att ha perspektiv från båda håll gav en tydligare bild av hur arbetet faktiskt fungerar inom kommunerna. För att göra bilden av turismarbetet inom fallen ännu tydligare, hade intervjuer med ytterligare personer från exempelvis Region Jämtland

Härjedalen eller länsstyrelserna kunnat vara relevant.

En av de intervjuade begärde att vara anonym, och jag tog därför beslutet att anonymisera både intervjuer i den fallstudien. Då deras yrkesroll egentligen är mer representativt för kommunens arbetssätt än deras faktiska identitet, anser jag att yrkesrollen är fullt tillräcklig. Däremot anser jag även att det är viktigt att lyfta den tid och det engagemang som intervjupersonerna lagt på att ställa upp och svara på frågor, valde jag att inte anonymisera den fallstudie där detta inte begärts. Huruvida intervjupersonerna är anonyma eller inte, anser jag inte ha någon påverkan på trovärdigheten i arbetet.

Inom fallstudierna har många nyhetsartiklar, offentliga dokument från kommunerna och myndighetshemsidor använts. Detta för att visa en tydlig bild av hur kommunens turism faktiskt fungerar, och hur det upplevs i media. Även om dessa inte är vetenskapligt granskade, anser jag dem spegla situationen och därmed vara både rimliga och relevanta för arbetet.

Framtida forskning

Klimatförändringarnas påverkan på resande

Turistnäringen är ständigt föränderlig, och likaså är klimatet. Mycket av Sveriges turism bygger på friluftslivsaktiviteter som kanske kräver ett specifikt klimat, vilket kan vara svårt att garantera i framtiden. I Åre är en stor del av turismen snöberoende, och med varmare vintrar kanske detta är ett framtida problem. Därför kan det vara relevant att undersöka hur klimatförändringarna påverkar Sveriges turism i framtiden, och vilka problem och möjligheter som uppstår i kommunerna.

Tydliga analyser av en plats rekreativa bärformåga

Att en plats rekreativa bärformåga respekteras är grunden för att turismen är hållbar. Men det är svårt att veta var gränsen går, och hur många besökare en plats klarar av. Det skulle behöva tydligare verktyg för att analysera och beräkna en plats rekreativa bärformåga, för att hjälpa till i planering av strategier och åtgärder vid populära besöksmål. Landskapskaraktärsanalyser kan vara ett stöd som vid analyser av platsers känslighet, men ytterligare verktyg skulle kunna behövas för att striktare definiera *hur* känsligt ett område är. Även frågan om vems ansvar det är att analysera en plats rekreativa bärformåga kan vara aktuell att undersöka ytterligare.

Hur pandemin påverkar framtidens turism

Detta arbete är skrivet medan vi är mitt i en pandemi. Denna har påverkat turismen runt om i världen på många sätt och vis, och ingen vet riktigt hur resmönstren i samhället kommer se ut när pandemin är förbi. Därför vore det intressant att återkomma till frågeställningarna i denna uppsats om ett par år, när man vet vad effekterna av Covid-19 egentligen blev.

Figurförteckning

- Figur 1. Modell över arbetsprocessen. Av E. Rangford 10
- Figur 2. Modell över de tre olika dimensionerna som ingår i hållbar turism. Av E. Rangford 16
- Figur 3. TALC-modellen. Av E. Rangford, efter Butler (2006). 19
- Figur 4. Strand i Phuket, Thailand. Av L. Rangford 21
- Figur 5. Strand i Phuket, Thailand. Av L. Rangford 21
- Figur 6. Park Güell. Av E. Rangford 22
- Figur 7. Smögen. Av E. Rangford 24
- Figur 8. Modell av relationen mellan naturturism och friluftsliv, av E. Rangford, efter Naturvårdsverket (2005). 25
- Figur 9. Allemansrätten är en förutsättning för att vi ska kunna turista i svensk natur. Av E. Rangford 25
- Figur 10. Nedskräpning i raststuga i Grövelsjön. Av A. Anderson 26
- Figur 11. Vegetationsslitage vid Sverigegränsen i Grövelsjön. Av A. Anderson 27
- Figur 12. Kollage över bilder som visar på vegetationsslitage i Grövelsjön, Dalarna. Av A. Anderson 27
- Figur 13. Renar på Elgåhogna, i Norge. Av E. Rangford 28
- Figur 14. Gamla Stan i Stockholm. Av E. Rangford 29
- Figur 15. Visby, Gotland. Av E. Rangford 29
- Figur 16. Naturresevat & Kulturresevat. Av E. Rangford 30
- Figur 17. Söderåsens nationalpark. Av A. Anderson 30
- Figur 18. Södra ölands odlingslandskap är ett exempel på ett världsarv. Av E. Rangford 31
- Figur 19. En spång är ett relativt enkelt sätt att minimera vegetationsslitage och samtidigt tillgängliggöra naturen. Av E. Rangford 32
- Figur 20. Med tydliga hårdgjorda leder minimerar man risken att stigen breder ut sig. Av A. Anderson 32
- Figur 21. Sverigekarta med Gotland markerat i rött. Av E. Rangford. Baskarta från © SCB (2021) 40
- Figur 22. Visby. Av E. Rangford 40
- Figur 23. Raukarna som står längs Gotlands kust är populära besöksmål. Av E. Rangford 40
- Figur 24. Visbys ringmur. Av E. Rangford 40
- Figur 25. Karta över gotland med de populäraste fritidshusområdena inringade med rött. Av E. Rangford, Fastighetskartan © Lantmäteriet (2021). 42
- Figur 26. Utanför Österport i ringmuren runt Visby är det stora hårdgjorda parkeringsytor. Av E. Rangford 48
- Figur 27. Karta över Sverige med Åre kommun markerat i rött. Av E. Rangford. Baskarta från © SCB (2021) 50
- Figur 28. Åre på vintern. Av A. Anderson 50
- Figur 29. Åre är känt för aktiva turismmöjligheter. Av A. Anderson 50
- Figur 30. Duved, Åre på vintern. Av J. Wahlström 50
- Figur 31. Karta över Åre kommun med transportmöjligheter utmarkerade. Av E. Rangford. Fastighetskartan © Lantmäteriet 2021. Vägkartan © Lantmäteriet 2021. 51
- Figur 32. Skidbackar i Duved, Åre. Av J. Wahlström 53
- Figur 33. Karta över Åre kommun med Valådalen naturresevat markerat i rött. Av E. Rangford. Fastighetskartan © Lantmäteriet (2021). 54

Referenslista

Tryckta källor:

Aas, C., Ladkin, A. & Fletcher, J. (2005). Stakeholder collaboration and heritage management. *Annals of Tourism Research*, 32(1), ss. 28-48. doi:10.1016/j.annals.2004.04.005

Ajuntament de Barcelona (2017). *Barcelona Tourism for 2020: A collective strategy for sustainable tourism*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. https://ajuntament.barcelona.cat/turisme/sites/default/files/barcelona_tourism_for_2020.pdf

Aronica, M., Pizzuto, P. & Sciortino, C. (2021). COVID-19 and tourism: What can we learn from the past? *The World Economy*, 00, ss. 1-15. doi: 10.1111/twec.13157

Bengtsson, B. (2004). *Allemansrätten – Vad säger lagen?* Solna: Naturvårdsverket. <https://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/620-8161-6.pdf?pid=3915>

Bodén, B. (2011) Åre - en destination med anor. I Bohlin, M. & Elbe, J. (red.). *Utveckla turistdestinationer: ett svenskt perspektiv*. 2. uppl. Malmö: Liber, ss.90-105

Bohlin, M. & Elbe, J. (red.) (2011). *Utveckla turistdestinationer: ett svenskt perspektiv*. 2. uppl. Malmö: Liber

Boverket (2012). *Vision för Sverige 2025*. Karlskrona: Boverket. <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2012/sverige-2025/> [2021-08-13].

Boverket (2020a). *Hållbar utveckling – FN*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/oversiktsplan/fysisk-planering/begreppet-hallbar-utveckling/fn/> [2021-05-04].

Boverket (2020b). *Besöksnäring – turism, camping och fisketurism*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/oversiktsplan/allmannaintressen/hav/maritima-naringar/besoksnaring/> [2021-04-28].

Boverket (2020c). *Regional utvecklingsplanering*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/regionplan/utvecklingsplan/> [2021-07-28].

Boverket (2020d). *Flyttkedjor*. <https://www.boverket.se/sv/kommunernas-bostadsforsorjning/underlag-for-bostadsforsorjningen/efterfragan-pa-bostader/flyttkedjor/> [2021-08-23].

Boverket (2020e). *Strandskydd*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/planeringsfragor/strandskydd/> [2021-07-28].

Boverket (2020f). *Riksintressen är nationellt betydelsefulla områden*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/nationell-planering/riksintressen-ar-betydelsefulla-omraden/> [2021-07-28].

Boverket (2020g). *Nybyggnad*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/lov--byggande/anmalningsplikt/byggnader/nybyggnad/> [2021-08-23].

Boverket (2021a). *Så planeras Sverige*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/> [2021-07-28].

Boverket (2021b). *Länsstyrelsen ger råd, information och underlag*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/bostadsmarknad/bostadsmarknaden/regionala-bostadsmarknadsanalyser/lansstyrelsernas-arbete/> [2021-07-28].

Boverket (2021c). *Områdesskydd – kulturresevat*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-miljobalken/omradesskydd/> [2021-08-17].

Bramwell, B. (2012). Critical and normative responses to sustainable tourism. I Singh, T.V. (Red.). *Critical debates in tourism*. Buffalo: Channel View Publications, ss. 1-26.

Bramwell, B., Higham, J., Lane, B. & Miller, G. (2016). Twenty-five years of sustainable tourism and the Journal of Sustainable Tourism: looking back and moving forward. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(1), ss. 1-9. doi:10.1080/09669582.2017.1251689

Buckley, R. (2011). Tourism and environment. *Annual review of environment and resources*, 36, ss. 397-416. doi:10.1146/annurev-environ-041210-132637

Butler, R.W. (2006) The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources. I Butler, R. (Red.) *The tourism area life cycle, Vol 1: Applications and modifications*. Toronto: Channel view publication, ss. 3-13.

Butler, R.W. (2019). Overtourism in rural settings: the Scottish Highlands and islands. I Dodds, R. & Butler, R.W. (red.). *Overtourism issues, realities and solutions*. Berlin: De Gruyter, ss. 199-213.

Cardoso, C. & Silva, M. (2018). Residents' perceptions and attitudes towards future tourism development: A challenge for tourism planners. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 10(6), ss. 688-697. doi:10.1108/WHATT-07-2018-0048

- Cassinger, C. & Nilsson J.H. (2020) *Vad är överturism? En kunskapsöversikt*. Lund: Lunds universitet. https://www.isk.lu.se/sites/isk.lu.se/files/web_overturism_nr5.pdf [2021-02-11].
- Castillo-Manzano, J., Castro-Nuño, M., Lopez-Valpuesta, L. & Zarzoso A. (2021). Assessing the tourism attractiveness of World Heritage Sites: The case of Spain. *Journal of Cultural Heritage*, 44, ss. 305-311. doi:10.1016/j.culher.2020.12.005
- Colau, A. (2014). Mass tourism can kill a city – just ask Barcelona’s residents. *The guardian*, 2 september. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/sep/02/mass-tourism-kill-city-barcelona>
- Danielsson, E. (2020). Över 50 år tar det för Pyramiderna i Våldalen att återhämta sig. *SVT Nyheter*, 30 september. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/jamtland/over-50-ar-tar-det-for-pyramiderna-att-aterhamta-sig>
- Denscombe, M. (2018) *Forskningshandboken - för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 2:5 uppl. Lund: Studentlitteratur AB
- Destination Gotland (u.å.) *Om oss*. <https://www.destinationgotland.se/sv/om-oss/destination-gotland-ab/> [2021-08-07].
- Eide, W. (2020). *Hur mår fjällen?* <https://www.artdatabanken.se/arter-och-natur/naturtyper/fjall/hur-mar-fjallen/> [2021-08-05].
- Eksell, J. & Månsson, M. (2020). ”Idag råder ’underturism’ i stora delar av Europa. Problemen blir troligen kvar under lång tid.”. *Sydsvenskan*, 22 Maj. <https://www.sydsvenskan.se/2020-05-22/idag-rader-underturism-i-stora-delar-av-europa-problemen-blir-troligen-kvar-under-lang-tid>
- Emmelin, L., Fredman, P., Lisberg Jensen, E. & Sandell, K. (2010). *Planera för friluftsliv: natur, samhälle, upplevelser*. Stockholm: Carlsson.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*, 12 (2), ss. 219-245. doi:10.1177/1077800405284363
- Francis, J. (2019). Overtourism. It’s time for some answers. I Dodds, R. & Butler, R.W. (red.). *Overtourism issues, realities and solutions*. Berlin: De Gruyter.
- Fredman, P., Wall Reinus, S. & Lundberg, C. (2009). *Turism i natur: Definitioner, omfattning, statistik*. (Rapport 2009:23). ETOUR. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:282000/FULLTEXT01.pdf>
- Fredriksson, J. (2021). ”Turismen kommer återhämta sig hyfsat snabbt efter pandemin”. <https://www.umu.se/reportage/turismen-kommer-aterhamta-sig-hyfsat-snabbt-efter-pandemin/> [2021-08-20].
- Gelin, L. (2020). Högt tryck på naturreservaten ”Det är parkeringskaos”. *SVT Nyheter*, 10 maj. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/ost/hogt-tryck-pa-naturreservaten-det-ar-kaos>
- Geronta, C. (2013). The role of Landscape in the sustainable planning and management of tourism destinations: the case study of the island of Rhodes. I *5th International Scientific Conference “Tourism trends and advances in the 21st century”*. Rhodos, Grekland. Maj 2013. doi:10.13140/2.1.1250.1288
- Goodwin, H. (2019) Barcelona – crowding out the locals: a model for tourism management? I Dodds, R. & Butler, R.W. (red.). *Overtourism issues, realities and solutions*. Berlin: De Gruyter, ss.125-138
- Haglund, L. (2017). Turism till varje pris. *SVT Nyheter*, 16 februari. <https://www.svt.se/nyheter/granskning/ug/referens/turism-till-varje-pris>
- Håll Sverige Rent, 2021. *Om Håll Sverige Rent*. <https://hsr.se/om-hall-sverige-rent> [2021-08-16].
- Hall, C.M. (2019). Constructing sustainable tourism development: The 2030 agenda and the managerial ecology of sustainable tourism. *Journal of sustainable tourism*, 27(7), ss.1044–1060. doi:10.1080/09669582.2018.1560456
- Hällegårdh, F. (2019). Så ska Visbys världsarv räddas från överturism. *Svenska Dagbladet*, 28 juli. <https://www.svd.se/gps-i-visby-kan-radda-varldsarv>
- Hess, J.S. (2019) Thailand: too popular for its own good. I Dodds, R. & Butler, R.W. (red.). *Overtourism issues, realities and solutions*. Berlin: De Gruyter, ss.111-124
- Huang, C.H., Tsaur J.R. & Yang C.H. (2012). Does world heritage list induce more tourists? Evidence from Macau. *Tourism management*, 33, ss. 1450-1457. doi:10.1016/j.tourman.2012.01.014
- International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) (1999). *International Cultural Heritage Charter: Managing Tourism at Places of Heritage Significance*. Mexico: ICOMOS. https://www.icomos.org/charters/tourism_e.pdf
- Jafari, J. (2012). Foreword. I Uysal, M., Perdue, R.R. & Sirgy, M.J. (Red.) *Handbook of Tourism and Quality-of-Life Research*. Dordrecht: Springer, ss. 5-7.

- Jones, M., Howard, P., Olwig, K.R., Primdahl, J. & Sarlöv Herlin, I. (2007). Multiple interfaces of the European Landscape Convention. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 61, ss. 207-215. doi:10.1080/00291950701709176
- Jämtland Härjedalen Turism (JHT) (2016). *Jämtland Härjedalen: Strategi 2030 för besöksnäringen*. JHT. https://jht.se/wp-content/uploads/2018/07/strategi_2016_lowres.pdf
- Jämtland Härjedalen Turism (JHT) (2018). *Fakta om Turismen*. JHT. <https://jht.se/wp-content/uploads/2018/08/Turistfakta-2018.pdf>
- Jämtland Härjedalen Turism (JHT) (2020). Fakta om turismen i Jämtland Härjedalen 2020 (2019 års siffror). <https://jht.se/fakta-om-turismen-i-jamtland-harjedalen-2020-2019-ars-siffror/> [2021-08-16].
- Jonsson, A. & Pettersson, R. (2020). *Besöksnäringens roll för regional utveckling – Ett nedslag i Jämtland Härjedalen* (Rapport 2020:1). Östersund: ETOUR. https://www.miun.se/siteassets/forskning/center-och-institut/etour/publikationer/etour_rapport_2020_1_jonsson_och_pettersson.pdf
- Jonsson, L. (2013) Kommunen som plats och aktör. I Syssner, J. & Kvarnström, L. (red.). *Det turistiska fältet och dess aktörer*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Kuttainen, C. & Juhlin, M. (2011). Den virtuella destinationen – Internets roll i marknadsföringen av destinationer. I Bohlin, M. & Elbe, J. (red.). *Utveckla turistdestinationer: ett svenskt perspektiv*. 2. uppl. Malmö: Liber
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur AB
- Länsstyrelsen Gotland (u.å. a). *Alvena lindaräng*. <https://www.lansstyrelsen.se/gotland/besoksmal/naturreservat/alvena-lindarang.html> [2021-08-09].
- Länsstyrelsen Gotland (u.å. b). *Nationalparker*. <https://www.lansstyrelsen.se/gotland/besoksmal/nationalparker.html> [2021-08-09].
- Länsstyrelsen Gotland (u.å. c). *Naturreservat*. <https://www.lansstyrelsen.se/gotland/besoksmal/naturreservat.html> [2021-08-09].
- Länsstyrelsen Jämtlands län (u.å.) *Vålådalen*. <https://www.lansstyrelsen.se/jamtland/besoksmal/naturreservat/valadalen.html> [2021-08-07].
- Länsstyrelsen Skåne (u.å.). *Vårt uppdrag*. <https://www.lansstyrelsen.se/skane/om-oss/om-lansstyrelsen-skane/vart-uppdrag.html> [2021-08-11].
- Larson, C.L., Reed, S.E., Merenlender A.M. & Crooks, K.R. (2016). Effects of Recreation on Animals Revealed as Widespread through a Global Systematic Review. *PLOS ONE*, 11(12), ss. 1-21. doi:10.1371/journal.pone.0167259
- Liljeborg, L. (2021). Turistrekord på Gotland – och fler besökare väntas. *SVT Nyheter*; 23 juli. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/ost/turistrekord-pa-gotland-och-fler-besokare-vantas>
- Lindén, A. (2019). Gotlands besöksnäring öppna för turistavgift. *Besöksliv*, 22 oktober. <https://www.svd.se/gps-i-visby-kan-radda-varldsarv>
- McDowall, S. & Choi, Y. (2010). A comparative analysis of Thailand residents' perception of tourism's impacts. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 11, ss. 36–55. doi:10.1080/15280080903520576
- Naturvårdsverket (2005). *Planering och förvaltning för friluftsliv – en forskningsöversikt* (Rapport 5468). Stockholm: Naturvårdsverket. <https://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/620-5468-6.pdf>
- Naturvårdsverket (2007) *Friluftsanordningar – en vägledning för planering och förvaltning*. Stockholm: Naturvårdsverket. <https://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/620-1257-6.pdf>
- Naturvårdsverket (2014). *Nulägesbeskrivning av det statliga ledsystemet i fjällen*. Stockholm: Naturvårdsverket. <https://www.naturvardsverket.se/upload/miljoarbete-i-samhallet/uppdelat-efter-omrade/friluftsliv/nulagesbeskrivning-av-det-statliga-ledsystemet-i-fjallen-20140912.pdf>
- Naturvårdsverket (2020a). *Organiserat friluftsliv*. <https://www.naturvardsverket.se/Var-natur/Allemansratten/Det-har-galler/Organiserat-friluftsliv/> [2021-05-25].
- Naturvårdsverket (2020b). *Arbetet med allemansrätten*. <https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Allemansratten/> [2021-05-25].
- Naturvårdsverket (2020c). *Tillsyn enligt miljöbalken*. <https://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Tillsyn/> [2021-07-29].
- Naturvårdsverket (2020d). *Leder i fjällen*. <https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Friluftsliv/Leder-i-fjallen/> [2021-07-29].

- Naturvårdsverket (2021a). *Naturturism*. <https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Friluftsliv/Naturturism/> [2021-08-16].
- Naturvårdsverket (2021b). *Naturvårdsverkets miljöarbete*. <https://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Vart-miljoarbete/> [2021-07-28].
- Naturvårdsverket (2021c). *Naturreservat - vanlig och stark skyddsform*. <https://www.naturvardsverket.se/Var-natur/Skyddad-natur/Naturreservat/> [2021-08-17].
- Naturvårdsverket (2021d). 2,5 miljoner besök i Sveriges nationalparker 2017. <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Naturvard/Anslag-och-resultat-av-vardefull-natur-/2017/Nationalparker/> [2021-08-17].
- Naturvårdsverket (2021e). *Sveriges nationalparker*. <https://www.naturvardsverket.se/Var-natur/Skyddad-natur/Nationalparker/> [2021-08-19].
- Nybogård, L. (2021). Parkeringsvakter ska stoppa trafikkaoset i naturreservaten. *SVT Nyheter*, 27 juli. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/halland/lansstyrelsen-tar-in-parkeringsvakter-till-naturreservaten>
- Nyström, J. & Tonell, L. (2012). *Planeringens grunder: en översikt*. 3 uppl. Lund: Studentlitteratur
- Österman, H. & Månsson, J. (2020). Polisen: Mer folk på Visbys gator än på många år. *Aftonbladet*, 18 juli. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/VbK121/polisen-mer-folk-pa-visbys-gator-an-pa-manga-ar>
- Pettersson, J. (2021). Pendlarbuss ska lösa parkeringskaos i nationalpark. *Sveriges Radio*, 15 juni. <https://sverigesradio.se/artikel/pendlarbuss-ska-losa-parkeringskaos-i-nationalpark>
- Promchertochoo, P. (2021). Sharks return to Thailand's famous Maya Bay after tourist ban. *Channel News Asia*, 4 februari. <https://www.channelnewsasia.com/news/asia/sharks-back-in-thailand-maya-bay-after-tourist-ban-11009908>
- Region Gotland (2010). *Bygg Gotland: Översiktsplan för Gotlands kommun 2010–2025*. Region Gotland. <https://www.gotland.se/50630>
- Region Gotland (2019a). *Regional besöksnäringstrategi för Gotland*. <https://www.gotland.se/102749> [2021-08-09].
- Region Gotland (2019b). *Statistik*. <https://www.gotland.se/turismstatistik> [2021-08-07].
- Region Gotland (2019c). *Kryssningskajen på Gotland*. <https://www.gotland.se/76357> [2021-08-09].
- Region Gotland (2020). *Hållbara besök- mellan kartan och besökarens upplevelse*. <https://www.gotland.se/108103> [2021-08-09].
- Region Gotland (2021a). *Allmänt om Region Gotland*. <https://www.gotland.se/100860> [2021-08-07].
- Region Gotland (2021b). *Befolkningsstatistik*. <https://www.gotland.se/befolkningsstatistik> [2021-08-07].
- Riksantikvarieämbetet (RAÄ) (2017). *Räkna med kulturarvet*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. <https://www.raa.se/app/uploads/2017/08/r%C3%A4kna-med-kulturarvet.pdf>
- Riksantikvarieämbetet (RAÄ) (2021a). *Det här gör Riksantikvarieämbetet*. <https://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/det-har-gor-riksantikvarieambetet/> [2021-07-28].
- Riksantikvarieämbetet (RAÄ) (2021b). *Frågor och svar om världsarv*. <https://www.raa.se/evenemang-och-upplevelser/upplev-kulturarvet/varldsarv-i-sverige/varldsarv/> [2021-08-17].
- Selander, M. (2021). Efter slitage och stora störningar i fjällen – breda insatser för att öka kunskapen om allemansrätten. *SVT Nyheter*, 11 juli. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/jamtland/efter-slitage-och-stora-storningar-i-fjallen-stor-informationsinsats-for-att-oka-kunskap-om-allemansratten>
- Selander, M., Leijman, S., Danielsson, E., Westerlund Karlsson, A., Peciva, J. & Paulsson, J. (2021) Vem har rätt till fjällen? *SVT Nyheter*, 7 april. <https://www.svt.se/special/vem-har-ratt-till-fjallen/>
- SFS 1998:808. *Miljöbalk*. Stockholm: Miljödepartementet.
- SFS 1998:808 lagändring SFS 2020:627. *Miljöbalk*. Stockholm: Miljödepartementet
- SFS 2010:2008. *Förordning om statsbidrag till friluftsförbund*. Stockholm: Miljödepartementet.
- SFS 2010:630. *Lag om regionalt utvecklingsansvar*. Stockholm: Finansdepartementet SFÖ.
- SFS 2010:900. *Plan- och Bygglag*. Stockholm: Finansdepartementet SPN BB.
- SFS 2010:1408. *Regeringsform*. Stockholm: Justitiedepartementet L6

- Singh, T.V. (Red.) (2012). *Critical debates in tourism*. Buffalo: Channel View Publications. ss. 1-26.
- Singh, T.V. (2018) Is over-tourism the downside of mass tourism? *Tourism Recreation Research*, 43(4), ss. 415–416. doi:10.1080/02508281.2018.1513890
- Skistar (2020). *Ett år sedan alpina VM i Åre – nu gör sig Åre redo för nya världscuptävlingar 12–15 mars*. https://www.mynewsdesk.com/se/skistar_ab/pressreleases/ett-aar-sedan-alpina-vm-i-aare-nu-goer-sig-aare-redo-foer-nya-vaerldscuptaevlingar-12-14-mars-2967810 [2021-08-05].
- Stahlschmidt, P., Swaffield, S.R., Primdahl, J. & Nellemann, V. (2017). *Landscape analysis: investigating the potentials of space and place*. London: Routledge
- Svedjer, L. (2017). *Gentrifiering av den gotländska landsbygden: En fallstudie om deltidsboendes inverkan på Fårö, Östergarnslandet & Storsudret*. Kandidatuppsats, Uppsala universitet. <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1180269/FULLTEXT01.pdf>
- Svedjer, L. (2018). *Deltidsboende i Gotlands ytterområden*. Visby: Regionstyrelseförvaltningen. <https://www.gotland.se/103340>
- Svenska unescorådet (2020). *Världsarv*. <https://unesco.se/kultur/varldsarv/> [2021-08-16].
- Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) (2018). *Kommunerna och besöksnäringen*. SKR. <https://webbutik.skr.se/bilder/artiklar/pdf/7585-708-4.pdf>
- Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) (2021a). *Regional utvecklingsstrategi, RUS*. <https://skr.se/skr/samhallsplaneringinfrastruktur/regionalutveckling/regionalutvecklingsstrategirus.2690.html> [2021-07-28].
- Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) (2021b). *Besöksnäring*. <https://skr.se/skr/samhallsplaneringinfrastruktur/besoksnaring.10078.html> [2021-07-29].
- Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) (2021c). *Trafik och infrastrukturens roll för besöksnäringen*. <https://skr.se/skr/samhallsplaneringinfrastruktur/besoksnaring/verksamheterompaverkarbesoksnaringen/trafikochinfrastruktur.29965.html> [2021-08-13].
- Sveriges nationalparker (u.å.). *Välkommen till Sveriges finaste natur*. <https://www.sverigesnationalparker.se/om-sveriges-nationalparker/> [2021-08-19].
- Swanwick, C. (2002). *Landscape Character Assessment – guidance for England and Scotland*. Cheltenham: Countryside Agency and Scottish Natural Heritage. <https://www.nature.scot/sites/default/files/2018-02/Publication%202002%20-%20Landscape%20Character%20Assessment%20guidance%20for%20England%20and%20Scotland.pdf>
- Syssner, J. & Kvarnström, L. (red.) (2013). *Det turistiska fältet och dess aktörer*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Syssner, J. (2013). Regionen: styrning och utveckling i upplevelseekonomin. I Syssner, J. & Kvarnström, L. (red.). *Det turistiska fältet och dess aktörer*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Terkenli, T.S., Skowronek, E. & Georgoula, V. (2021). Landscape and Tourism: European Expert Views on an Intricate Relationship. *Land*, 10(327), ss. 1-16. doi:10.3390/land10030327
- Tillväxtverket(2016).*Åre*.<https://tillvaxtverket.se/om-tillvaxtverket/uppdrag/pagaende-regeringsuppdrag/slutrappporterade-regeringsuppdrag/storre-avslutade-insatser/hallbar-destinationsutveckling/are.html> [2021-05-11].
- Tillväxtverket (2019). *Svensk turism 2018*. Stockholm: Tillväxtverket. https://tillvaxtverket.se/download/18.53523d5d16b52ebd-19c39c22/1560803478084/Rapport_Fakta%20om%20svensk%20turism_2018.pdf
- Tillväxtverket (2020). *Besöksnäringens myndighetsgrupp*. <https://tillvaxtverket.se/om-tillvaxtverket/samverkan/besoksnaringens-myndighetsgrupp.html> [2021-04-28].
- Tillväxtverket (2021a). *Turism och besöksnäring*. <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/affarsutveckling/turism-och-besoksnaring.html> [2021-04-28].
- Tillväxtverket (2021b). *Fem tips för tillväxtskapande samhällsplanering*. <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/regional-kapacitet/tillvaxtskapande-samhallsplanering/fem-tips-for-tillvaxtskapande-samhallsplanering.html> [2021-04-28].
- Tillväxtverket (2021c). *Hållbar turism*. <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/affarsutveckling/turism-och-besoksnaring/hallbar-turism.html> [2021-05-04].

- Tillväxtverket (2021d). *Naturturism*. <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/turism-och-besoksnaring/kunskap-for-besoksnaringen/naturturism.html> [2021-08-16].
- Trafikverket (2017) *Förslag till nationell plan för transportsystemet 2018–2029* (Rapport 2018:058). Borlänge: Trafikverket <http://trafikverket.diva-portal.org/smash/get/diva2:1363916/FULLTEXT01.pdf>
- Trafikverket (2021). Cykelleder för rekreation och turism. <https://www.trafikverket.se/for-dig-i-branschen/Planera-och-utreda/samhallsplanering/planera-for-transporter-i-samhallsplaneringen/Personresor/cykel-i-samhallsplaneringen/Cykelleder-for-rekreation-och-turism/> [2021-08-13].
- Unesco (u.å). *Hanseatic town of Visby*. <https://whc.unesco.org/en/list/731> [2021-04-12].
- Världsturismorganisationen (UNWTO) (2020). *Impact assessment of the covid-19 outbreak on international tourism*. <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism> [2021-08-20].
- Världsturismorganisationen (UNWTO) (2011). *Tourism towards 2030 / Global Overview*. Madrid: UNWTO. doi:10.18111/9789284414024
- Världsturismorganisationen (UNWTO) (u.å. a). *Tourism in the 2030 Agenda*. <https://www.unwto.org/tourism-in-2030-agenda> [2021-02-15].
- Världsturismorganisationen (UNWTO) (u.å. b) *Global code of ethics for tourism*. <https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism> [2021-04-28].
- Wall, G. (2019). Perspectives on the environment and overtourism. I Dodds, R. & Butler, R. W. (red.). *Overtourism issues, realities and solutions*. Berlin: De Gruyter, ss. 27–45.
- Westin, A. (2020). Rutinerade vandrare luras av fjällidyll i sociala medier. *Aftonbladet*, 12 juli. <https://www.aftonbladet.se/supernytt/news/orutinerade-vandrare-luras-av-fjaellidyll-i-sociala-medier.LuERYos57>
- Widegren, P. (2021). Pandemin kan påverka inflyttning till Gotland. *SVT Nyheter*, 23 februari. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/ost/pandemin-kan-paverka-inflyttning-till-gotland>
- Wisdom, M.J., Preisler, H.K., Naylor, L.M., Anthony, R.G., Johnson, B.K. & Rowland, M.M. (2018). Elk responses to trail-based recreation on public forests. *Forest Ecology and Management*, 411, ss. 223-233. doi:10.1016/j.foreco.2018.01.032
- World Commission on Environment and Development (1987). *Our common Future*. Suffolk: Clays Ltd
- Zetterdahl, C. S. (2020). Rekordmånga besökte den svenska naturen. *SVT Nyheter*, 2 december. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/ost/pandemin-lockar-manga-ut-i-naturen>
- Åre kommun (2017). *Kommuntäckande översiktsplan*. Järpen: Åre kommun. <https://are.se/byggabo/samhallsplanering/oversiktsplan> [2021-05-11].
- Åre kommun (2021). *Befolkningsprognos/folkmängd*. <https://are.se/kommunpolitik/dinkommun/befolkningsprognosfolkmangd> [2021-05-11].
- Öresjö, E. (2000). Låt oss slippa grindsamhällen! I Nyström, Louise (red.). *Stadsdelens vardagsrum: ytterstadens offentliga platser och liv*. Karlskrona: Stadsmiljörådet

Personlig kommunikation:

Näringslivssamordnare i Åre kommun (2021). [Digital intervju]. 27 april 2021.

Planarkitekt i Åre kommun (2021). [Digital intervju]. 9 april 2021.

Mats Jansson, Näringslivsstrateg Region Gotland (2021). [Digital intervju]. 30 mars 2021.

Frida Brunner, Översiktsplanerare Region Gotland (2021). [Digital intervju]. 29 april 2021.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbar